

РІВНЕНСЬКИЙ ІНСТИТУТ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА
КИЇВСЬКОГО СЛАВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

На правах рукопису

АЛАДЬКО ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 81'373:81(420):81(477)

**ТИПОЛОГІЯ МОДЕЛЕЙ НОМІНАЦІЇ ПОСУДУ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Тищенко Олег Володимирович
доктор філологічних наук, професор

Рівне – 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ АРТЕФАКТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	12
1.1. Семантичний статус номінацій посуду в межах класу артефактів.....	12
1.2. Принципи мотиваційного та лінгвокогнітивного моделювання номінацій посуду.....	22
1.2.1. Ономасіологічний принцип моделювання номінацій посуду.....	22
1.2.2. Принцип метонімічного та метафоричного моделювання номінацій посуду.....	26
1.3. Різновиди моделей номінації посуду.....	36
1.4. Зовнішній вимір мотивації номінацій посуду в культурно-семіотичному аспекті.....	42
1.5. Моделі сполучуваності номінацій посуду	47
1.6. Методика зіставного аналізу номінацій посуду в англійській та українській мовах.....	56
Висновки до розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МОДЕЛІ НАЗВ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	60
2.1. Фреймова організація назв посуду в англійській та українській мовах.....	60
2.2. Метонімічні моделі номінації посуду в англійській та українській мовах.....	65
2.2.1. Моделі слоту "посуд є такий".....	65

2.2.2.	Хронотопні моделі номінації посуду, пов'язані з його виготовленням чи використанням.....	74
2.2.3.	Квантитативна модель (слот "посуд є стільки").	75
2.2.4.	Моделі слоту "посуд існує так".....	77
2.2.5.	Партономічний фрейм назв посуду.....	78
2.2.6.	Моделі акціонального фрейму.....	81
2.2.7.	Модель гіпонімічного фрейму.....	87
2.3.	Метафоричні моделі номінації посуду в англійській та українській мовах.....	89
2.3.1.	Метафоричне перенесення зі сфери "людина"...	89
2.3.2.	Метафоричне перенесення зі сфери "артефакти".....	92
2.3.3.	Метафоричне перенесення зі сфери "природні об'єкти".....	94
2.3.4.	Метафоричне найменування посуду крізь призму соціальних стосунків.....	95
	Висновки до розділу 2.....	99
	РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ МОДЕЛІ НАЗВ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	101
3.1.	Антропоцентричні моделі номінацій посуду в англійській та українській мовах	101
3.1.1.	Субмоделі "людина як фізичний та психоментальний феномен".....	101
3.1.2.	Субмодель "емоційний стан людини".....	111
3.2.	Поведінкові моделі крізь призму номінацій посуду	116
3.2.1.	Субмодель "риси характеру людини".....	116
3.2.2.	Субмодель "відносини між людьми".....	122
3.2.3.	Сценарій споживання їжі та напоїв.....	142
3.3.	Концептуалізація ідеї "багатства" через посуд	151

3.4. Посуд як прототип для найменування інших артефактів.....	157
3.5. Найменування топографічних об'єктів через посуд.....	161
3.6. Номінації посуду на позначення тварин та рослин.....	165
Висновки до розділу 3.....	170
ВИСНОВКИ.....	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	177
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	198
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

англ. – англійський

букв. – буквально

ВН – вторинна номінація

ВФ – внутрішня форма

діал. – діалектний

лат. – латинський

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛСГ – лексико-семантична група

МО – мотиваційна ознака

напр. – наприклад

нім. – німецький

НП – номінація посуду

пол. – польський

пор. – порівняйте

розм. – розмовне

рос. – російський

СП – семантичне поле

скор. – скорочено

словац. – словацький

укр. – український

фр. – французький

хорв. – хорватський

чес. – чеський

ВСТУП

Дисертація присвячена зіставно-типологічному вивченню моделей номінації посуду в англійській та українській мовах. У роботі визначено принципи ономазіологічного та лінгвокогнітивного моделювання номінативних одиниць в аспекті їхньої концептуально-семантичної і фреймової організації, виявлено спільне і відмінне в семантико-мотиваційних, ідеографічних і синтагматичних моделях номінації посуду в зіставляваних мовах, здійснено семантичну реконструкцію досліджуваних одиниць з огляду на належність до концептосфер і семантичних опозицій, культурної та семіотичної маркованості.

Сучасна лексикологія характеризується тенденцією до вивчення структурно-семантичного моделювання номінативних одиниць у семантичних полях (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Ю. С. Степанов, О. О. Тараненко, Г. А. Уфімцева), насамперед з погляду мотивації (Ф. С. Бацевич, О. Й. Блінова, Т. В. Гончарова, А. Ф. Журавльов, Т. Р. Кияк, О. С. Кубрякова, В. К. Павел, О. С. Снітко), концептуальних (М. М. Болдирєв, С. А. Жаботинська, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, A. Barcelona, R. Dirven, F. Ruiz de Mendoza Ibanez), синтагматичних і парадигматичних (С. П. Денисова, М. П. Кочерган, Ч. Філлмор) зв'язків. Останнім часом актуалізується аналіз способів номінації різних об'єктів матеріальної та духовної культури (О. Л. Березович, О. С. Герд, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, В. В. Красних, В. А. Маслова, М. Е. Рут, О. В. Тищенко, С. М. Толстая), з-поміж яких на особливу увагу заслуговують найменування посуду.

Семантику, форму та функції назв посуду дослідники вже неодноразово аналізували в *ареально-типологічному* аспекті, зокрема при вивченні окремих тематичних груп діалектної лексики української мови (М. О. Волошинова, Е. Д. Гоца, А. М. Мединський, Н. Й. П'яст,

В. П. Шелемех), у східно-романському ареальному континуумі (В. К. Павел), у когнітивно-семантичному плані, з погляду просторової категоризації посуду (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, W. Kempton, W. Labov), з позицій етнолінгвістичної реконструкції (О. Л. Березович, А. Вежбицька, Т. Н. Свешнікова, Т. В. Цив'ян, E. Andersen).

Попри наявність різноаспектних комплексних досліджень назв посуду як лексичних мікросистем, і дотепер залишаються нерозв'язаними проблеми вивчення мотиваційних, структурних і когнітивних параметрів їхньої системної організації, встановлення гіперо-гіпонімічних й епідигматичних зв'язків у семантичному полі посуду в різних мовах.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення номінативних одиниць матеріальної культури, які відбивають соціокультурне призначення посуду, етикетні, ритуальні й ціннісні стереотипи поведінки представників різних етносів. Поєднання порівняльно-історичного і зіставно-типологічного підходів до аналізу номінацій посуду є необхідним для виявлення мотиваційних основ моделювання цих одиниць шляхом реконструкції їхньої культурної семантики і символіки з урахуванням міжконцептних зв'язків у сфері матеріальних артефактів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету в рамках наукової теми "Мовні, культурні та концептуальні моделі світу германських та слов'янських мов". Тему затверджено вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету, протокол № 4 від 25 листопада 2008 р.

Метою дисертаційного дослідження є встановлення типології семантико-мотиваційних і лінгвокогнітивних моделей назв посуду з огляду на їхні парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні й міжпольові зв'язки.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічні засади вивчення номінацій артефактів у сучасній лінгвістиці;
- розробити методіку зіставного аналізу семантико-мотиваційних моделей найменувань посуду;
- проаналізувати мотиваційну основу фреймового моделювання найменувань посуду в англійській та українській мовах;
- здійснити семантико-ідеографічне моделювання найменувань посуду в англійській та українській мовах;
- виявити лінгвокультурну символічну маркованість найменувань посуду в зіставляюваних мовах;
- зіставити результати культурно-семіотичної реконструкції назв посуду з огляду на їхню приналежність до концептосфер і семантичних опозицій в англійській та українській мовах.

Об’єктом дослідження є номінації посуду в англійській та українській мовах у семантико-когнітивному та лінгвокультурологічному аспектах.

Предметом – фреймові, семантико-ідеографічні й культурно-символічні моделі номінацій посуду англійської та української мов.

Джерельною базою дисертації є: Collins English Dictionary, Великий тлумачний словник сучасної української мови (В. Бусел), Новий англо-український словник (М. Балла); An etymological dictionary of the English language (W. Skeat), Етимологічний словник української мови (О. Мельничук); Metaphors dictionary (E. Sommer), Dictionary of American idioms and phrasal verbs (R. Spears), Англо-український фразеологічний словник (К. Баранцев), Фразеологічний словник української мови (В. Білоноженко); The English Dialect Dictionary (J. Wright), Словник західнополіських говірок (Г. Аркушин), Словник поліських говорів (П. Лисенко), Словник бойківських говірок (М. Онишкевич); збірки міфів, легенд, переказів, прислів’їв, приказок: G. Gomme “Folklore and relics of early village life”, В. Жайворонок “Знаки української етнокультури: словник-довідник”.

Методи дослідження. *Зіставно-типологічний метод* дав змогу визначити закономірності й відмінності у моделюванні назв посуду в англійській та українській мовах; *порівняльно-історичний* – з’ясувати первісне значення номінацій посуду з непрозорою внутрішньою формою та реконструювати культурні етимони. *Методика семантичного поля* дозволила здійснити ядроно-периферійну організацію моделей назв посуду в єдності семантичного, мотиваційного та культурно-семіотичного аспектів в англійській та українській мовах; *методика компонентного аналізу* – виявити набір сем у складі семантичної структури досліджуваних одиниць; *методика фреймового моделювання* – мотиваційні моделі номінацій посуду в межах слотів; *методика лінгвокультурологічного аналізу* – встановити зв’язки з іншими групами лексики й описати культурну символіку назв посуду; *методика дистрибутивного аналізу* – проаналізувати моделі їхньої сполучуваності в зіставляваних мовах.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше визначено тенденцію семантичної динаміки найменувань посуду в англійській та українській мовах за напрямками: “посуд – людина”, “посуд – артефакт”, “посуд – топографічний об’єкт”, “посуд – тваринний і рослинний світ”; встановлено два типи моделей найменувань посуду в англійській та українській мовах – лінгвокогнітивний і лінгвокультурний; проаналізовано фреймово-слотову організацію (предметноцентричний, партонімічний, акціональний, гіпонімічний, асоціативний фрейми) назв посуду в зіставляваних мовах; виявлено чотирнадцять метонімічних і шість метафоричних моделей найменувань посуду в англійській та українській мовах, спільними з яких є: вісім метонімічних моделей, пов’язаних із матеріалом, розміром, кольором, кількістю, вмістом, дією, частиною, цілим, і шість метафоричних, зумовлених перенесенням зі сфер “людина”, “частина тіла”, “артефакт”, “тварини”, “рослини” та за функціями; відмінними є лише

метонімічні моделі: в англійській мові – чотири (вартість, час, місце, власник), в українській – дві (форма, оцінка).

Теоретичне значення дисертації пов'язане з поглибленням положень сучасної семасіології, теорії номінації, зіставної лінгвокультурології та когнітивної ономасіології. Запропонована комплексна методика зіставлення моделей номінації посуду в англійській та українській мовах може бути застосована для дослідження інших груп предметної лексики в різних мовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні нормативних дисциплін: “Загальне мовознавство”, “Лексикологія англійської мови”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Лексикологія”), “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Лінгвокраїнознавство”, а також спецкурсів і спецсеминарів з лінгвокультурології, етнолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації та – у перспективі – для укладання ідеографічних і етнолінгвістичних словників, зокрема словників ономасіологічної мотивації номінативних елементів мов різних сімей, груп і підгруп.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися на *п'яти* міжнародних конференціях: “Мова і традиційна народна культура” (Рівне, 2008), “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острого, 2008), “Діалог мов і культур” (Київ, 2009), “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2009), “Tradycyjna kultura ludowa w rosyjskim, ukraińskim i polskim językowym obrazie świata” (Lublin, 2010); *одній* всеукраїнській: “Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2008); *одній* міжвузівській: “Етнос та культура: минуле, сьогодення, майбутнє” (Рівне, 2010), а також на щорічних науково-звітніх конференціях викладачів Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (2008 – 2010 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях: у п'яти статтях, надрукованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України; у двох – в університетських виданнях України і Польщі; та тезах доповідей однієї наукової конференції.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (209 найменувань, з яких 34 – іноземними мовами), списку довідкової літератури та списку джерел ілюстративного матеріалу (78 найменувань). Повний обсяг дисертації – 205 сторінок, основний зміст викладено на 176 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ АРТЕФАКТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Семантичний статус номінацій посуду в межах класу артефактів

Дослідження семантики мовних одиниць є одним із пріоритетних завдань сучасного мовознавства. Питанню дослідження значення, змісту, семантичної наповненості номінативних одиниць присвячували праці провідні мовознавці (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, М. П. Кочерган, О. С. Кубрякова, О. О. Тараненко, В. М. Телія, О. В. Тищенко, С. М. Толстая, Т. Р. Кияк, М. Е. Рут, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Г. А. Уфимцева та ін.). Теперішній етап розвитку лінгвістики є епохою семантики [5, с. 4; 14, с. 9]. Семантичні зв'язки слів відображають актуальні для людини відношення між предметами та явищами дійсності і, тим самим, передають особливості національного світосприйняття [174, с. 74]. Проблему мовного значення та різноаспектного вивчення одиниць лексико-семантичного рівня чимало дослідників розглядають як найважливішу серед лінгвістичних проблем [16, с. 15; 30, с. 50; 60, с. 37-39; 81, с. 424].

Артефакт є результатом цілеспрямованої розумової діяльності людини, закодованим етномовними засобами об'єктом, що безпосередньо не має лінгвальної природи, але наявний у реальному спілкуванні, способом надання поняттю предметної форми [152, с. 11; 162, с. 111]. Останнім часом з'явилося більш широке розуміння артефакту як будь-якого штучного утворення матеріальної чи нематеріальної форми [61, с. 40-41; 80, с. 33-34].

Сукупність артефактів є не просто світом речей, але і світом смислів, які людина вкладає в продукти своєї діяльності [95, с. 18]. Первісний образ

артефакту базується на реалії з наступним додаванням якостей та властивостей, у тому числі і культурного, ціннісного характеру, предметний код культури дозволяє асоціювати об'єкт із концептом, абстрактним поняттям [75, с. 38, с. 244]. Напр., *crook of gold* [262, с. 38] вербалізує концепт "багатство"; чаша співвідноситься з долею людини у виразі *гірка чаша* [242]. Під номінаціями артефактів у роботі розуміються найменування на позначення будь-яких матеріальних об'єктів із семою (семантичною долею) 'штучність' [34, с. 55].

Денотатні (предметні) лексичні групи типу "посуд" мають суперординати, які передбачають перерахування їхніх складових частин. Наприклад, можемо сказати, що *тарілки, чашки, каструлі* – це *посуд* [141, с. 317]. Такі денотатні групи обов'язково наявні в ідеографічному словнику, оскільки охоплюють велику кількість предметної лексики. Вони класифікуються на основі відношення частина – ціле, практичного застосування, матеріальної основи, способу виготовлення, способу використання [140, с. 78]. Представники західної когнітивістики пропонують схему семантичних ознак, яка, стосовно *чашки*, могла б виглядати таким чином: об'єкт – фізичне тіло – неістота – артефакт – посуд, із подальшим переліком факультативних ознак [185, с. 252]. Ці факультативні ознаки є абсолютно довільними: 'заввишки 3 – 6 см', 'з круглою основою', 'ширша зверху', 'з ручкою', 'з блюдцем' тощо [194, с. 102].

Головним принципом теорії семантичного поля (СП) є те, що вокабуляр мови організований у вигляді лексичних чи концептуальних полів і члени цих полів структуруються взаємозалежно один від одного [201, с. 340]. Парадигматичні відношення типу рід – вид та ціле – частина поєднують мовні одиниці, які знаходяться на різних рівнях семантичної ієрархії. Мовні одиниці складають семантичні групи/поля, члени яких поєднуються парадигматичними зв'язками [113, с. 179]. СП є об'єднаннями слів однієї поняттєвої сфери і становлять предмет опису ідеографічних

словників, при цьому найбільш широкий клас складають назви з мінімальною кількістю спільних сем [62, с. 121]. Логічна організація лексико-семантичної групи (ЛСГ) вибудовується лише шляхом аналізу тлумачень її членів та шляхом визначення її місця в ідеографічній класифікації словникового складу мови [69, с. 26].

ЛСГ у роботі розуміється як "слова, що об'єднуються за подібністю значення" [42, с. 150]; "сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ" [72, с. 121]. Словник може бути представлений як система ЛСГ, які стикаються, перехрещуються і складаються з ядерної та периферійної лексики. ЛСГ виокремлюється на підставі ознак денотатів, що вказують на функцію, форму, матеріал, суміжність реалій тощо [150, с. 3-7].

Чимало науковців вказують, що основну проблему при класифікації лексики складає неможливість чіткого встановлення кордонів між групами, оскільки вони переходять одна в одну. Багатозначність слова є причиною входження слова в різні семантичні області, іноді досить далекі одна від одної [82, с. 151; 111, с. 91-92; 137, с. 174]. Для лексем, в межах яких відбулось семантичне зрушення, пропонується ввести поняття подвійної категоризації (*dual categorization*) [200, с. 124]. Напр., різні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) лексем *тиг*; *макітра* входять у різні ЛСГ – "посуд", "частини тіла людини" [247; 217]. Оскільки предмети посуду мають локативні властивості, тобто є вмістищем для інших предметних сутностей [154, с. 88-89], ми вважаємо, що найменування посуду в зіставлюваних мовах утворюють групу предметної лексики "посуд", яка є складовою СП "вмістища".

Категоризація є однією з головних умов функціонування нашого мислення [82, с. 144], концептуалізацією зовнішнього та внутрішнього світу

людини відповідно до значущих характеристик її буття, пов'язана з оцінкою [102, с. 29; 37, с. 145].

Характерною рисою сучасного розгляду питання категоризації є визнання двох її аспектів: вертикального та горизонтального [25, с. 84-85]. Горизонтальний аспект передбачає, що той чи інший об'єкт може бути співвіднесений з певною категорією того ж рівня узагальнення, напр., *cup – glass – goblet, чашка – склянка – келих*. В той же час, цей самий об'єкт може бути співвіднесений з різними за ступенем узагальнення категоріями, напр., *чашка – посуд для пиття – посуд – умістище*. О. Р. Лурія називає такі зв'язки зовнішніми та внутрішніми асоціативними. Між зовнішніми існують відношення суміжності, внутрішні ж і є включенням слова в певну категорію [90, с. 92].

Категоризація є поділом світу за категоріями, тобто виокремленням у ньому груп, класів аналогічних об'єктів. Разом з тим, як пізнавальний процес – це і уявне співвідношення об'єкта з певною категорією [25, с. 23]. Категоризація є фундаментальною операцією, яку ми непомітно виконуємо на кожному кроці, вона дозволяє визначити об'єкт шляхом віднесення його до більш загальної категорії. Це стосується не тільки класифікацій у природничих науках (зоології, ботаніки і т.п.), але й таксономії звичайних побутових предметів [168, с. 62, с. 101; 82, с. 144]. Такого виду категоризація дозволяє говорити про певну ієрархічну впорядкованість її рівнів. Для всієї мовної системи, в усьому її обсязі, ієрархічні зв'язки відіграють головну роль для поєднання різноманітних неоднорідних компонентів у цілісній картині [113, с. 176].

При категоризації імен головна різниця пролягає між природним та штучним, усі об'єкти поділяються на природні речі та артефакти [162, с. 114, с. 129]. С. Д. Погорелова, базуючись на таксономії іменників Ю. С. Степанова та ідеях Н. Ю. Шведової, весь суперклас "об'єкти" поділяє на класи "живі" та "неживі" ("речі"). У класі "речі" виокремлюються

"артефакти" (штучно створені) та "натурфакти" (природні об'єкти). "Артефакти" ж деталізуються на "побутові предмети" та "техніку" [140, с. 71-76; 114, с. 15]. Продовжуючи зазначену таксономію, серед "побутових предметів" можемо виділити семантичне поле "вмістища" та його складову частину – групу "посуд". До основних модальностей існування артефактів відносять матеріальну (форма об'єктивації штучного об'єкта), функціональну (сума модифікацій при його використанні) та семантичну (його значення, смисли, цінність у соціокультурній комунікації) [Культурологія 1998, с. 33-34]. У лінгвістиці, на відміну від інших наук, встановлені класи об'єктів зазвичай відповідають реальним сутностям. У зв'язку з цим, лінгвістична таксономія – це одночасно і теорія класифікації, і предмет цієї теорії – інвентар мовних одиниць. [140, с. 45, с. 77].

Спроби категоризації торкаються і методики побудови словникових статей. Г. А. Уфимцева пропонує інклюзивно-ступеневий опис лексеми, який складається з поетапного переліку ознак, що мають таку ієрархію: пряме номінативне значення; похідне номінативне значення; ознака лексико-семантичної парадигми; ознака семантичної субкатегорії; ознака семантичної категорії; ознака семантичного розряду; граматичні ознаки [164, с. 67-68]. Наприклад, англ. *cup*, укр. *чашка* мають категоріальну ознаку – предметність, семантичну ознаку окремої категорії – неістота, семантичну ознаку субкатегорії – злічувальне, ознаку на рівні лексичної мікросистеми – ЛСГ "посуд", ознака на рівні окремої лексеми – невелике вмістище для пиття. Ю. Д. Апресян пропонує вирішувати проблему шляхом включення в тлумачення окрім власних ознак, ще й семантичних асоціацій [6, с. 511].

Чимало дослідників вважають функціональне призначення головною ознакою при створенні таксономій штучних предметів, оскільки кожний такий предмет спочатку виникає у свідомості людини, а потім створюється з певною метою, для виконання якоїсь функції. Так, Д. Лайонз, розглядаючи ієрархічну структуру словника, вважає, що слова, які позначають штучні

предмети, не можуть бути визначені без їх відношення до цілі чи функції позначуваних ними об'єктів [81, с. 481]. З когнітивної точки зору, класифікація об'єктів за ступенем визначеності їх форм чи обрисів не є визначально важливою, головним чинником їхньої концептуалізації є здатність виконувати певну прототипову функцію [25, с. 80; 190, с. 256].

Характерним є народний поділ начиння на таке, що використовується для зберігання, приготування та вживання їжі [279, с. 71-78]. Р. М. Фрумкіна, вивчаючи проблему побудови статті в тлумачному словнику, зазначає, що для наївної свідомості *склянка* – це посуд для пиття, а не "скляне вмістище у формі циліндру ємністю 250 грамів". Дослідниця пропонує достатньо просту схему для тлумачення слів групи "посуд": слово – родове ім'я – функція – форма – розмір – матеріал – вага. При цьому родове ім'я часто випускається, а функція, не дивлячись на реальний порядок складових словникової статті, завжди залишається головною ознакою при поясненні таких слів [168, с. 47-48]. За думкою Ю. Д. Апресяна, семантика мовного знака відображає наївне розуміння речі, явища, яке може значно відрізнитись від логічної, наукової картини того ж фрагменту дійсності [3, с. 320]. Типовими мотивами номінації для назв артефактів є дія, спосіб виготовлення, призначення, місце функціонування, ознака якості [27, с. 105-110], функція є центром, навколо якого формується категорія [185, с. 29]. Важливим аспектом існування найменувань багатьох артефактів є те, що вони слугують ярликами для функції, що асоціюється з ними, такі назви використовуються як імена матеріальних і соціальних артефактів [205, с. 73]. Наприклад, *чашка* може бути найменуванням соціальних відносин (пор. *Чашка чаю розтягнулась на дві години*).

Основним постулатом теорії прототипів є те, що елементи категорій нерівноправні між собою, деякі з них психологічно більш виділені, ніж інші, деякі члени є "когнітивно привілейованими" [187, с. 395; 188]. Як зазначає Дж. Лакофф, "якби категорія визначалась лише тими властивостями, які

притаманні усім її членам, то не повинно бути ситуацій, коли один із членів більше відповідає уявленню про цю категорію, ніж інші" [82, с. 145]. Категорії не відображають "об'єктивний" набір рис, вони є приблизними, складаються із центральних, прототипових членів, і менш центральних, навіть маргінальних членів [184, с. 77]. Відповідно, категорії формуються навколо прототипів, які є когнітивними опорними точками, внутрішня структура категорії визначається не жорстким переліком обов'язкових ознак, а різноманітністю характеристик [25, 68-78]. Прототип є типовим ментальним зразком, який використовується лінгвістичною спільнотою для категоризації [87, с. 340]; максимальним набором ознак, з яким як з еталоном можливо порівняти ознаки властиві іншим представникам даної категорії [85, с. 153]. Ментальна процедура категоризації спирається на досвід та уяву людини, з одного боку, і властивості метафори, метонімії та ментальної образності – з іншої [82, с. 147]. Теорія прототипів дає можливість дослідити лінгвістичну категоризацію в контексті загальної пізнавальної діяльності людини [188, с. 142]. В той же час існують певні проблеми щодо визначення прототипу: різноманітність характеристик, які формують прототип; складність визначення пріоритетних рис; проблема визначення межі між прототипом та периферією [176, с. 60]. Зазначимо також думку, що близькою до поняття прототип у роботах західних вчених, є категорія інваріанта, яка використовувалась у радянському мовознавстві [116, с. 10].

Про неоднорідність складу ЛСГ говорить і В. Г. Гак. В кожній ЛСГ може бути вирізнено ядро, що включає слова, яким властиве найбільш загальне значення, і периферійні елементи, у яких дане значення простежується вже не так чітко. Це призводить до того, що встановлення кордонів групи спричиняє певні труднощі, оскільки її межі є розмитими, дифузними [42, с. 150].

Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо доцільним за основу класифікації назв посуду взяти функціональний аспект із урахуванням теорії

прототипів. На розбіжностях в категоризації та семантичній наповненості мовних одиниць у різних мовах наголошують чимало дослідників. Зокрема З. Д. Попова та Й. А. Стернін говорять, що не дивлячись на використання європейцями приблизно однакового посуду, в англійській та російській мовах його образи класифікуються по-різному. В першу чергу це стосується можливості найменування будь-якого скляного посуду *glass*, що часто супроводжується наявністю атрибута *wine glass*, *brandy glass*, *spirit glass* [116, с. 84-85]. В. М. Манакін стверджує, що навіть у споріднених українській та російській мовах, таке слово як *бокал*, не дивлячись на ономасіологічну ідентичність та подібність граматичних форм, має різне семантичне наповнення [93, с. 76].

Предмети посуду, на нашу думку, в обох зіставлюваних мовах можуть бути поділені на три підгрупи: посуд для пиття, посуд для приготування їжі, посуд для зберігання чи споживання. Подібна класифікація (посуд, в якому готують, з якого споживають і в якому зберігають їжу та напої) пропонується, наприклад, у роботі [49, с. 3-10].

При виокремленні посуду серед інших побутових предметів категоріальною семою може бути 'вмістище'. Вмістище – це обмежений простір, категоризація світу в термінах умістищ є типовою для людини, сама категорія розглядається як умістище для її членів [83, с. 410-412; 82, с. 169-174]. Подальша категоризація посуду імплікує питання: вмістище для чого? Для першої із зазначених підгруп диференційною семою стає 'для пиття'. На нашу думку, центральними представниками цієї підгрупи в англійській мові є назви *cup* та *glass*, які протиставлені між собою матеріалом (кераміка – скло), наявністю ручки, використанням для гарячих – холодних напоїв тощо. Лексеми *cup* та *glass* знаходяться на базовому (основному) рівні категоризації, який є психологічно найбільш важливим [25, с. 84]; когнітивно базові категорії знаходяться в середині ієрархії, їх наявність відрізняє категоризацію від звичайної таксономії [82, с. 152, с. 166]. Слово,

яке ми використовуємо для класифікації референта, діє не лише в термінах власного значення, але і в термінах більш загальної категорії, до якої воно належить [193, с. 17]. Наявність асиметрії серед членів категорії посуду легко виявити за допомогою простого запитання: назвіть посуд для пиття. Навряд чи відповіддю буде *келих* чи *бокал*, першою реакцією більшості людей буде *чашка* чи *склянка*.

Субординатні найменування можуть бути проілюстровані назвами *teacup*, *coffee cup*, *wineglass*, *tall glass* (диференціація за вмістом та розміром), які безсумнівно є різновидами базових назв. У той же час на периферії базового рівня функціонують і інші назви, які в словникових статтях визначаються як "посуд для пиття", однак не є прототиповими: *mug*, *goblet*, *tankard*. Про дифузію значень та розмитість категоріальних меж говорять американські дослідники, які стверджують, що в наївній мовній свідомості будь-яке вмістище для пиття може бути отримати назву *cup* чи *glass*. Так, В. Кемптон у самій назві своєї розвідки постулює таксономічні стосунки: *A mug is a sort of cup*, доводячи, що кухоль є різновидом чашки [196]. Е. Андерсен, аналізуючи дитяче мовлення, стверджує, що кордони багатьох категорій і, отже, кордони між їхніми найменуваннями є невизначеними, невиразними. Дослідниця на основі експериментальних даних доводить, що навіть різниця між чашкою та склянкою (*cup* та *glass*) не є достатньо прозорою. Один і той же референт у процесі експерименту міг бути названим як чашкою, так і склянкою [177]. Британські філологи ставлять запитання: якби гончар зробив щось середнє між чашкою та кухлем, яку назву отримав би цей предмет? Відповідь на таке питання є дуже складною, вочевидь новий предмет міг би отримати як першу, так і другу назву [194, 86].

В. Лабов, вивчаючи семантичне наповнення мовних одиниць на прикладі чашок та чашоподібних предметів (*cups and cup-like objects*), також доходить до висновку про розмитість кордонів та факультативний характер сем. Вчений пропонує включення в словникові дефініції атрибутів типу: як

правило з ручкою, іноді без; *головним чином* для пиття; *зазвичай* з блюдцем [197, с. 366].

А. Вежбицька розглядає два підходи до категоризації, порівнюючи традиційний семантичний аналіз та теорію прототипів. Аналізуючи, наприклад, дефініцію слова *човен* "штучний об'єкт, що використовується для пересування по воді", дослідниця задається питаннями: чи залишається човен човном, якщо в ньому дірка? Якої величини має бути дірка, щоб човен перестав бути човном? [28, с. 201]. Стосовно нашого об'єкта дослідження, можемо поставити аналогічне запитання: чи є тріснута *чашка* чашкою (якщо з неї вже неможливо пити)? А. Вежбицька пропонує вводити в тлумачення слова не здатність, спроможність, а призначення. В нашому випадку – *чашка* "предмет, що *призначений* для пиття".

В українській мові, на нашу думку, центральними членами категорії "посуд для пиття" можуть вважатись лексеми *чашка*, *келих*, *склянка*. На відміну від англійської мови, в українській не існує жорсткого протиставлення для гарячих – холодних напоїв (пор. існування *підсклянників* для пиття чаю із *склянки*). У той же час *склянка* має жорсткі рамки "циліндричної форми", які відсутні в англійській мові. Суттєвим є ймовірно виділення як прототипу *келиха* та його видів (*чарка*, *бокал*, *фужер*) як посуду для пиття алкогольних напоїв. Келих у даному випадку виступає центральним елементом (пор. *Здіймемо келихи* – незалежно від виду вмістища).

Ядерними елементами "посуду для приготування їжі" ми вважаємо в англійській мові номінації *pan* та *pot*, які протиставляються за формою ("широке вмістище" – "вмістище круглої форми") та певним чином за матеріалом: "зроблене з металу" – "керамічне, скляне" (хоча *pot* може бути і металевим). В українській мові центральними членами категорії є *каструля*, *сковорода*, *горщик*. Для української мови характерним є поєднання розрізнення за формою з подальшим функціональним поділом умістищ, що

не так чітко виражено в англійській мові. *Каструля* (циліндрична форма) призначена для варіння, *сковорода* (неглибокий круглий посуд) – для смаження, жарення, *горщик* (кругла форма) – для тушкування, запікання. Зазначимо, що англ. *frying-pan*, еквівалент укр. *сковорода*, є одним із різновидів *pan*. Тобто власне *pan* має ширше значення і в перекладі може позначати і *каструлю*, і *сковороду*, і *деко*. Номінації укр. *горщик* і англ. *pot* можуть позначати вмістища не тільки для приготування, але й зберігання, вживання їжі, що ще раз свідчить про неможливість чіткого визначення меж категорій. До периферійної лексики даної підгрупи належать назви *cauldron*, *boiler*, *baker*, *correr*, *казан*, *баняк*, *чавун*, *пательня* та інші.

Серед "посуду для зберігання та споживання їжі" в зіставлених мовах не спостерігається особливих розбіжностей. Центральними членами цієї категорії ми вважаємо *jug*, *pot*, *dish*, *bottle*, *глек* (*гличик*), *горщик*, *тарілка*, *пляшка*. *Глек*, *jug* описуються як "висока, кругла переважно глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині, для зберігання та наливання рідини, зазвичай з ручкою та дзьобом". *Горщик*, *pot* вирізняються круглою формою, часто наявністю кришки. Типові *тарілка*, *dish* мають пласку форму, вживаються для накладання та споживання їжі. *Пляшка*, *bottle* зазвичай зроблена із скла (якщо з іншого матеріалу – це відображається у назві, наприклад, *керамічна пляшка*), має циліндричну видовжену форму. Серед інших назв зазначимо *баклага*, *фляга*, *штоф*, *блюдо*, *дзбан*, *горнець*, *pitcher*, *decanter*, *jar*, *bowl*, *plate*, *flasket* та інші.

1.2. Принципи мотиваційного та лінгвокогнітивного моделювання номінацій посуду

1.2.1. Ономазіологічний принцип моделювання номінацій посуду. *Номінацією* є утворення мовних одиниць, які характеризуються номінативною функцією, тобто використовуються для виокремлення та

називання фрагментів реального світу. Цей термін у роботі вживається як для позначення процесу називання, так і значущих мовних одиниць, які є результатом цього процесу [148, с. 336; 42, с. 232].

Процес і результати позначення за допомогою мовних одиниць пов'язані з формуванням понять, у яких природні властивості речей подаються у вигляді перетвореної на основі потреб людини форми [76, с. 112]. Номінація є закріпленням за мовним знаком поняття (сигніфіката), який відображає певні ознаки предмета (денотата), номінація (позначення) є відношенням слова до предмета [68, с. 101-112]. З семіологічної точки зору, номінація – це відношення мовних знаків до об'єктивної дійсності, а також сама система таких знаків [141, с. 353]. З точки зору предметної спрямованості, співвіднесеності мовних одиниць з екстралінгвальним предметним рядом, номінація збігається з ономасіологією [77, с. 346; 129, с. 11].

Терміни *ономасіологія* та *теорія номінації* в дослідженні вживаються як рівнозначні, такі, що позначають науку про породження номінативних одиниць різних рівнів мови [42, с. 238; 14, с. 14; 8, с. 24; 103, с. 11-13] або, у зворотному порядку, номінативний вид мовної діяльності є предметом теорії номінації [161, с. 398], Об'єктом ономасіології є номінативні одиниці різної структури [131, с. 3], а основними компонентами акту номінації – суб'єкт (номінатор), найменування (номінант), об'єкт (номінат), адресат [41, с. 241]. Результати номінації позначають фрагменти дійсності, назви артефактів, семантика яких реалізується у формі конкретних іменників, відображають образ, що чуттєво сприймається [148, с. 336].

На процес номінації впливають певні фактори: досвід людини, лінгвістична техніка, психологія людини (окремого індивіда), роль суспільства, вплив зовнішніх факторів, мовна система, взаємовідношення мови, мислення та реальної дійсності [133, с. 147-159]. Ім'я також є результатом досвіду, який структурується у свідомості, тому знання про

референт є необхідною умовою створення імені, слово проводить автоматичну і непомітну роботу з аналізу предмета, передаючи знання покоління щодо цього предмета [82, с. 169; 90, с. 44]. *Засобами номінації* є словотворення, синтаксична та семантична транспозиції [148, с. 336].

Процес *первинної номінації*, тобто утворення абсолютно нових найменувань для називання об'єктів, є рідким явищем у сучасних мовах [88, с. 73]. Основою для позначення нових реалій є *вторинна номінація* (ВН), результати якої сприймаються як похідні за морфологічною будовою чи значенням. У дослідженні ми спираємось на визначення *вторинної номінації* як використання однієї і тієї ж форми для позначення інших об'єктів, у той же час і сам предмет, який має цю назву, може отримати інше позначення; первинне та вторинне позначення є старим та новим досвідом [41, с. 243; 163, с. 432]. Також зазначимо існування точки зору, згідно якої ВН розглядається як називання предмета, що вже має ім'я, новим найменуванням з іншою мотивованістю [58, с. 45-109; 144, с. 417].

Основою усіх видів ВН є асоціативний характер людського мислення, при якому рух іде від об'єктивної реальності в царину мови; "семантична інтерпретація" [17, с. 117; 170, с. 133]. Асоціація може спиратись на конкретно-буттєве уявлення (власне асоціація) та конкретно-чуттєве (асоціативно-образна) [14, с. 136]. Прикладами конкретно-буттєвої асоціації у дослідженні є метонімічні моделі "матеріал – виріб з такого матеріалу": *timber* [275, т.6, с. 149]; *чавун* [217]. Асоціативно-образні моделі реалізовані в метафоричних номінаціях: *hen and chickens* "кавник та кавові чашки" [275, т. 1, с. 581], *бусол* "велика пляшка з довгою шийкою" [211, т. 1, с. 39]. Інші дослідники проводять у даному випадку різницю між прямою (власна ознака) та непрямою (семантична деривація) номінаціями [68, с. 115]. У такому розумінні ЛСВ *скло* "склянка" є не метонімією, а прямим переносом, через те, що в ньому відсутня образність [111, с. 40], хоча, на думку інших, такі номінації є типовою метонімією [15, с. 336].

Урахування властивостей та ознак предмета при називанні стає основою для поділу номінацій на мотивовані та немотивовані. *Мотивація* являє собою формальні та семантичні взаємовідношення між похідним (мотивованим) та твірним (мотиватором) словами [64, с. 382; 159, с. 17]; закономірність зв'язку між змістом та формою мовної одиниці, "закодовану в слові семантичну асоціацію" [93, с. 62]; зумовленість зв'язку звучання та значення слова на основі співвіднесеності з мовною та позамовною дійсністю [22, с. 18; 63, с. 84-86]. Немотивовані слова позначають об'єкт безпосередньо, за допомогою індивідуального знака, а мотивовані – через встановлення відношення даного об'єкта до іншого, тобто опосередковано [79, с. 372; 148, с. 337].

Мотивованість слова може бути звуконаслідувальною, словотвірною та семантичною [153, с. 113-115]; фонетико-конструктивною, семантико-конструктивною та семантичною [111, с. 29]; абсолютною (фонетичною) і відносною (морфологічною і семантичною) [22, с. 27-28].

Оскільки звуконаслідування при найменуванні посуду, як групи предметної лексики, не є продуктивним, зупинимось на словотвірній та семантичній деривації. Морфологічно мотивована лексика в аналітичній англійській мові складає менший відсоток аніж в синтетичній українській чи, наприклад, російській [7, с. 192; 70, с. 145]. При словотвірній деривації похідне слово мотивується значенням спільнокореневого твірного слова (напр., *roaster* "жаровня" [250]; *жарничка* "сковорода" [231, с. 33]). Такі відношення є регулярними, модулюють ієрархію одиниць за опозицією первинність/вторинність. Формування нового слова відбувається з опорою на граматичні класи, частини мови, імена поділяються на ідентифікувальні та предикатні (предмет позначається іменником, дія – дієсловом і т.д.) [10, с. 188-206; 11, с. 326-343; 88, с. 55].

Якщо похідне значення є результатом семантичної деривації, у ньому зберігається лише асоціативний або внутрішній образ. Сміслові

мотивування є основою для мовної образності, емоційності, експресивності, цей процес є культурно-національним, не підкоряється логіці здорового глузду [22, с.100; 95, с. 56; 200, с. 140]. Напр., *hen and chickens* "кавник та кавові чашки" [275, т. 1, с. 581]; *цуцик* "маленька пляшечка" [231, с. 75].

Під *внутрішньою формою* слова ми розуміємо ознаку, яка є основою номінації при утворенні нового лексичного значення слова, усвідомлення основи найменування, що мотивує звукову оболонку [22, с. 26; 71, с. 235; 133, с. 172]. Ознака, що покладена у ВФ, не обов'язково має бути головною, вона має вибірковий або дистинктивний характер [133, с. 166; 143, с. 84], не існує суттєвих та несуттєвих ознак, ми сприймаємо об'єкт цілісно, пов'язуємо його із внутрішнім образом [168, с. 93; 167, с. 185]. Виокремлення ознаки пов'язане з характером сприйняття предмета, є процесом пізнання реалії, мислення людини редукує уяву про предмет до однієї визначальної ознаки, яка в більшості випадків є перцептивною [100, с. 10; 102, с. 55; 138, с. 27]. Поняття може бути представлене у вигляді дефініції суттєвих ознак класу, а значення фактично виконує роль вказівки на комплекс диференційних ознак [67, с. 207; 134, с. 90].

Мотиваційна ознака, мотив номінації розуміються як семантичний компонент, що є основою називання, одна або кілька провідних диференційних ознак [153, с. 114; 14, с. 137].

Мотиваційний рівень НП розглядається у двох вимірах – внутрішньому і зовнішньому: їм властиві власні мотиваційні моделі і вони є донорами для номінації об'єктів інших груп та полів, що дозволяє створити мотиваційну модель групи [153, с. 112-116].

1.2.2. Принцип метонімічного та метафоричного моделювання номінацій посуду. Основними механізмами семантичної деривації є метафора та метонімія. Метонімія на сучасному етапі визначається як одна з базових властивостей людської свідомості, вивчення

якої дозволяє виявити ще не досліджені фрагменти виникнення, розвитку та функціонування номінативних одиниць мови. Проте, загалом на даний час, кількість досліджень про структурування та функціонування метонімії у різних мовах є невеликою, опис метонімії до недавнього часу обмежувався простим перерахуванням її видів [105, с. 214], повна класифікація та таксономія метонімічних моделей залишається завданням на майбутнє [203, с. 254].

Розуміння феномену метонімії як механізму, при якому назва однієї реалії (джерело) використовується для позначення іншої (мішень), з якою вона пов'язана асоціативно чи за суміжністю, зберігається практично незмінним з античних часів. Н. Д. Арутюнова говорить про просторові, поняттєві, синтагматичні та логічні відношення між різними категоріями, що стають базою для метонімічних процесів, які слугують номінативним цілям і сприяють розвитку лексичних засобів мови [9, с. 300]. Такий підхід до розгляду метонімії відомий як *substitution theory* (метонімія як заміщення). Вираз-джерело при цьому досягає тієї ж референційної мети, що і пряме позначення предмета чи явища [203, с. 237]. Метонімія вважається семантичною універсалією, яка притаманна усім мовам [23, с. 466; 169, с. 79].

Роботи представників когнітивної лінгвістики намагаються розширити розуміння метонімії. На думку А. Барселони, традиційна теорія вважає метонімію суто мовним явищем, її концептуальній природі не надається належної уваги. Метонімічні вирази розглядаються як такі, що мають лише референційну функцію (технічне позначення екстралінгвальної сутності) [179, с. 680; 183, с. 280]. Г. Радден та З. Ковечеш зазначають, що теорія заміщення добре працює при референційному типі метонімії, однак не дає повного опису предикативних та ілокутивних моделей [206, с. 18].

Спроби розробити достатньо компактне визначення метонімії призводять до питання виокремлення метонімічних процесів серед інших моделей мовленнєвої та розумової діяльності. Метонімія зазвичай

розглядається в порівнянні з метафорою та синекдохою. Услід за Р. Якобсоном та багатьма іншими сучасними дослідниками, ми схильні не розділяти метонімію та синекдоху (відношення *pars pro toto* "частина – ціле"), вважаючи останню одним із виявів метонімії; Н. Д. Арутюнова, зокрема, говорить про синекдоху як про "поодинокий випадок метонімії"; А. Барселона розглядає синекдоху як одну з трьох невід'ємних складових метонімії (відношення "частина – ціле", "ціле – частина", "частина – частина") [175, с. 110-132; 83, с. 387-415; 9, с. 300; 8, с. 66; 111, с. 49; 202, с. 116; 179, с. 680]. Зазначимо, що існують і інші точки зору, наприклад, автори "Загальної риторики" розділяють синекдоху та метонімію, метафору розглядають як поєднання двох синекдох [105, 188-219; 112, с. 147].

Метонімія переважно використовується для ідентифікації предмета мовлення, пов'язана з синтаксичними позиціями звернення, підмета (теми повідомлення), додатка, в той час як метафора обслуговує функцію предиката. Метонімічне значення намагається отримати певну референцію (співвіднесеність з відомим предметом), обслуговуючи різні синтаксичні функції, метафора і метонімія знаходяться між собою у відношеннях контрасту [13, с. 348-352]. Метонімія є тропом, який характеризується найменшою емоційністю, вона частіше породжує не образи, а символи чи еталонізовані уявлення [146, с. 31]. Водночас існування метафор, джерело і мішень яких знаходяться в одному когнітивному домені, приводить деяких лінгвістів до думки, що між цими двома механізмами мови неможливо провести абсолютне розділення, їх краще вважати двома кінцями одного континууму [179, с. 681].

Когнітивна лінгвістика головним чином вважає метонімію та синекдоху одним концептуальним явищем [203, с. 238]. Дж. Лакофф та М. Джонсон називають метонімію референційним зрушенням у межах одного когнітивного домену, натомість метафора розглядається як перенесення з одного концептуального домену в інший, де структура

"мішені" є ізоморфною структурі "джерела" [83, с. 387-415; 82, с. 181]. Досліджуючи традиційний погляд на метонімію, як перенесення "ціле – частина", "частина – ціле" та "частина – частина", Ф. Руїз де Мендоса доводить, що всі метонімічні процеси можуть бути зведені до двох видів: або "джерело" метонімічної операції є частиною "мішені" (метонімія "джерело-в-мішені"), або "мішень" включається в "джерело" (метонімія "мішень-в-джерелі") [207]. Західні когнітивісти висувають припущення, що носії певної мови покладаються на моделі мовної свідомості, що протиставляють метонімію, як зрушення в межах одного домену та метафору, як семантичне зрушення між двома окремими доменами [179; 180; 206, с. 21; 203, с. 242].

Дж. Лакофф та М. Джонсон зазначають, що ми представляємо собою фізичні істоти, обмежені в певному просторі і відділені від зовнішнього світу поверхнею нашої шкіри; сприймаємо світ як такий, що знаходиться зовні нас. Кожен з нас являє собою вмістище, обмежене поверхнею тіла і має здатність орієнтації типу "всередині – зовні" [83, с. 410]. Таке базове сприйняття світу, що нас оточує, є надзвичайно важливим і впливає на всю подальшу категоризацію предметів, які ми бачимо навколо себе. Зокрема Г. Перссон говорить про слово як про вмістище для інформації, яке іноді дає лише одне повідомлення, а іноді багато різної інформації (полісемічні утворення) [205, с. 39].

Дж. Лакофф доводить, що ми здатні взаємодіяти з об'єктами реального світу, структуруючи їх за опозицією "частина – ціле" з допомогою сприйняття, що базується на гештальтах, моторній активності та створенні багатих ментальних образів [82, с. 167].

Метафора є універсальним явищем людської мови. Її універсальність виявляється в просторі і часі, в структурі мови і у функціонуванні, вона притаманна усім мовам і в усі епохи, охоплює всі аспекти мови і її функціональні різновиди [40, с. 11]. Не дивлячись на значне різноманіття людського суспільства, способів мислення та реакцій, у фізичному та

психічному устрої людини є природна подібність, яка дозволяє існувати універсальним метафорам типу "верх – низ" [158, с. 98], мова в своїй основі метафорична [124, с. 45].

Метафора визначається як семантичний процес, при якому форма мовної одиниці чи оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі тієї чи іншої подібності при відображенні у свідомості людини [145, с. 108]. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, що присвячені метафорі, власне семасіологічні питання, що пов'язані з функціонуванням метафори в словниковому складі мови, залишаються недостатньо вивченими [85, с. 328].

Модель метафоричного процесу складається із сутностей і взаємодії між ними, які розуміються як відношення, що встановлюються суб'єктом метафоризації між сутностями, їх ознаками й асоціативними комплексами [146, с. 36-37], метафора, як результат відношень між двома значеннями, є яскравим прикладом динаміки у сфері лексичної семантики [40, с. 11].

Згідно з теорією інтеракції М. Блека, метафора є результатом семантичної взаємодії між метафоричним терміном та його контекстом, між джерелом та мішенню перенесення [24, с. 153-172]. Відповідно до прагматичної точки зору П. Грайса та Д. Серля, метафора, завдяки застосуванню серії прагматичних принципів, може бути звужена до буквального значення [178, с. 677].

У другій половині минулого століття в лінгвістиці з'явилося нове трактування феномену метафори, що була пов'язана з когнітивним напрямом дослідження мовних одиниць. Якщо когнітивна лінгвістика є вивченням того, яким чином мова відображає інші аспекти людського пізнання, то метафора є однією з найкращих ілюстрацій таких відношень [192, с. 188]. Когнітивна теорія метафори була запропонована у роботі Дж. Лакоффа та М. Джонсона [83, с. 387-415]. Метафора допомагає людині розуміти нові складні чи абстрактні ідеї, беручи за основу знайомі сфери знання; метафора

є не просто мовним явищем, а питанням мислення, концептуалізації світу; наша повсякденна поняттєва система, в межах якої ми живемо, метафорична за своєю суттю. Дж. Лакофф вказує на традиційні помилки у підході до розуміння мови: буденна мова є буквальною, а не метафоричною; лише буквальна мова може бути істиною; усі дефініції у лексиконі є буквальними, а не метафоричними [198, с. 186]. Більшість концептуальних метафор є підсвідомими, їх використовують автоматично, навіть не замислюючись про це [199, с. 25]. Когнітивна метафора співвідноситься з тим, яким чином ми сприймаємо світ [209, с. 123]. Метафоричне перенесення передбачає наявність сфери джерела та сфери мішені, в процесі метафоризації структура ідеалізованої когнітивної моделі джерела переноситься на відповідну структуру мішені [82, с. 181; 171, с. 11].

Метафора потрібна не тільки для того, щоб, завдяки отриманому найменуванню, зробити думку доступною для інших людей; вона необхідна нам самим для того, щоб об'єкт став доступним нашій думці [109, с. 71]. В основі метафори є специфічний атрибут, особлива ознака, яка належить денотату мовного знака [20, с. 301]. Для когнітивної лінгвістики важливішим є вивчення того способу мислення, якій дозволяє висловлюванню мати те значення, яке воно має [192, с. 189]. Відповідно до останнього твердження існує чітка відмінність між концептуальною метафорою та метафоричним виразом: концептуальна метафора може бути виражена різними лінгвістичними та невербальними засобами (слово, речення, жест). Метафора є проекцію (перенесенням) із зони джерела на мішень, при цьому проекція є односпрямованою (на відміну від теорії взаємодії М. Блека) [178, с. 677-678]. Е. Маккормак говорить про метафору як про процес такої співвіднесеності референтів, у результаті якого виникає семантична концептуальна аномалія [91, с. 380]. Метафора є прагматичним відхиленням висловлювання [84, с. 342-357], метафорична істинність співіснує з буквальною хибністю [50, с. 194-200]. У той же час П. Рікер зазначає, що метафоричний смисл – це не

семантична колізія, а її розв'язок, тобто встановлення нової семантичної правильності [123, с. 452].

Особливості зовнішнього вигляду та асоціативна подібність до інших об'єктів навколишньої дійсності є одним з основних мотивів номінації предметів посуду [97, с. 7]. О. Ю. Малюк, досліджуючи номінації посуду української мови, доходить до висновку, що метафоричні процеси при утворенні найменувань предметів посуду є значно менш поширеними, ніж метонімічні [92, с. 7]. Причину зазначеного явища ми вбачаємо в специфіці самої лексико-семантичної групи. Народній свідомості значно легше категоризувати та позиціонувати посуд з огляду на матеріал виготовлення, вміст, функціональне призначення та інші моделі, що пов'язані із суміжністю (метонімією), ніж із подібністю до чогось іншого. У той же час назви посуду значно активніше підлягають метафоризації в процесі розвитку вторинної номінації самих найменувань посуду.

Проблема співвіднесеності метафори та порівняння була порушена ще Аристотелем. Сучасні дослідники як підтримують подібне розуміння феномену метафори [101, с. 236; 71, с. 195], так і критикують. Н. Д. Арутюнова, говорячи про безсумнівну близькість метафори до образного порівняння, зауважує, що метафора лаконічна, вона скорочує мовлення і, за рахунок перетину ознак двох суб'єктів, надає, на відміну від порівняння, ознаці константності: "Метафора – це вирок без судового розгляду, висновок без мотивування". У парадигматичному плані метафора протиставляється порівнянню за ознаками наявності/відсутності ідентифікації об'єктів і постійного/тимчасового характеру ознаки [13, с. 353-357]. М. Бірдслі вважає, що зведення метафори до прихованого порівняння не дає можливості пояснити усі випадки такого перенесення через те, що не враховуються асоціації і конотації, які майже завжди наявні в метафоричних утвореннях [21, с. 202-204], порівняння є однозначним, не залишає ніяких сумнівів та нечіткостей [110, с. 183]. А. Вежбицька, зіставляючи обидва

механізми, говорить про наявність заперечення в глибинній структурі (стосовно посуду експліцитно це може бути виражено, наприклад, фразою *Це не людина, а барило*) [29, с. 147]. К. І. Мізін розводить метафору та компаративні фразеологізми як у синтагматичному, так і в семантичному ракурсі [102, с. 17-19]. Метафора і порівняння не є взаємозамінними, вони як "сіль та перець на лінгвістичній полиці із спеціями" [272, с. ix].

В. М. Телія зазначає, що по суті метафора є моделлю, що виконує в мові ту ж функцію, що і словотвірна модель, тільки більш складну, таку, що діє "приховано" і нестандартно. Критерієм розмежування типів метафор дослідниця використовує призначення, функцію, виділяючи ідентифікуючі, предикатні, оцінно-експресивні та образно-естетичні метафори [147, с. 190].

Резюмуючи аналіз метафори, В. М. Телія говорить, що метафоризація – це процес, який приводить до отримання нового знання про світ під час надання йому мовних форм шляхом використання вже наявних у мові найменувань [146, с. 46]. Окрім номінативної, образної та експресивно-оцінної, метафора виконує в мові концептуальну функцію, яка є здатністю формувати нові концепти з уже сформованих понять [108, с. 65].

Услід за багатьма сучасними дослідниками [40, с. 13-14; 129, с. 167-169; 145, с. 20; 125, с. 6; 92, с. 5-6], ми вважаємо, що основою словотвірних дериватів також можуть бути метафоричні та метонімічні моделі, які виявляються у внутрішній формі та мотиваційних ознаках найменувань.

Доцільно проводити чітку межу між теорією номінації та словотвором. Словотвір, на даний момент, більшістю дослідників вважається окремою самостійною дисципліною із своєю сферою дослідження [79, с. 346; с. 356], у той час як номінація розглядається в розділах, що присвячені аналізу лексики. Взагалі, на думку О. С. Кубрякової, словотвір є однією з ономазіологічних дисциплін, тобто функціонує паралельно із теорією номінації, а будь-який опис лексики не можливий без розгляду похідних слів, які виражають словотвірне значення.

В. Г. Гак говорить про словотвір лише як про один з чотирьох способів номінації, теорія номінації крім словотвору успішно оперує переосмисленням, словосполученнями, запозиченнями [40, с. 25]. З точки зору співвіднесеності форми та значення, вчений розрізняє два типи метафори. Метафора може бути повною, при якій формування переносного значення не пов'язане ні з якими змінами структури слова, і частковою, коли утворення нового значення пов'язане з морфологічною зміною слова, з додаванням афіксів до основи. Такого роду номінації, за твердженням вченого, часто реалізуються при транспозиції – переході однієї частини мови в іншу (пор. англ. *bake* – *baker*) і залежать від мовного типу [40, с. 13-14]. М. Е. Рут називає метафору, яка може бути ускладнена метонімією, афіксацією, основним технічним засобом створення номінативних одиниць [126, с. 45].

О. О. Селіванова розглядає предикатно-аргументну мотивацію, яка є метонімічною на когнітивному рівні і поєднується з метонімічними перетвореннями у сфері значень. Предикатно-аргументна мотивація, на її думку, опосередковує формування словотвірних гнізд, компоненти яких, як спільнокореневі знаки, заповнюють слотові позиції вербалізованої когнітивної моделі [129, с. 167-169].

Виділення мотиваційної ознаки, з точки зору багатьох дослідників, може супроводжуватись додаванням афіксів. Когнітивні метонімічні моделі є основою не тільки семантичної деривації, але й супроводжують інші типи номінативних актів, таких, як афіксація, словоскладання, конверсія, скорочення, редуплікація [125, с. 6]. О. Ю. Малюк, досліджуючи еволюцію назв посуду в українській мові, встановлює, що окремі найменування, зокрема *мідник*, *залізняк*, *перечниця*, *молочник* та інші, утворені суфіксальним способом словотворення за допомогою метонімічного перенесення від назв продуктів, матеріалу тощо [92, с. 5-6].

О. О. Тараненко поділяє метонімію на лексичну та граматичну (словотвірну), реалізація багатьох метонімічних моделей супроводжується афіксальними засобами. Вчений наводить приклади, коли один і той же з семантико-словотвірної точки зору результат метонімічної транспозиції на формально-словотвірному рівні оформлюється як із використанням суфіксальних процесів, так і без них: рахувати *мідь* / *мідяки* "мідні гроші" [145, с. 12-13; с. 29]. Порівняймо в матеріалі нашого дослідження: англ. *copper* "каструля з міді" (класичний випадок семантичної деривації) та укр. *мідинка* "посудина з міді, латуні, бронзи" (слово утворене шляхом афіксації). У даному випадку ми можемо говорити про різні способи словотворення (в межах словотвору), але з точки зору теорії номінації, основою обох найменувань є метонімія "матеріал – виріб з цього матеріалу", а мотивуючою ознакою – те, що об'єкт є зробленим з міді.

О. С. Кубрякова пропонує виокремлювати словотвірний тип значень. Так, значення суфікса -ник у російській мові може бути сформульоване як "субстанція, що має відношення до іншої субстанції". Під впливом лексичного значення твірної одиниці воно конкретизується, отримує виокремлене словотвірне значення "вмістилище для чого-небудь" (рос. *чайник*, *кофейник*, *молочник*). Такий тип похідності є словотвірною чи дериваційною похідністю, він характеризується семантичним чи семантико-категоріальним зрушенням у значеннях похідної одиниці в порівнянні зі значенням одиниці вихідної [79, с. 358-372]. Похідне слово характеризується в першу чергу як знак вмотивований і такий, що потребує для його пояснення повернення до мовної одиниці, яка мотивувала його. Словотвірні відношення, таким чином, можуть бути витлумачені "як такі, що дають проєкцію реальних відношень між предметами (так рос. *солонка* слугує для зберігання солі)" [78, с. 152]. Крім того, різні дослідники говорять про схильність слов'янських мов, у порівнянні з германськими, до вираження

нового значення за допомогою афіксальних та інших синтетичних засобів [42, с. 113-128; 145, с. 70].

Думка про метонімічну основу словотвірних дериватів підтримується і західноєвропейськими й американськими вченими. Дж. Лакофф вважає, що основою нашого сприйняття є ідеалізовані когнітивні метонімічні та метафоричні моделі, які можуть мати будь-які вияви [82, с. 175-176]. Л. Торнбург і К.-У. Панцер, досліджуючи в англійській мові номінації на -er (-er nominals), доводять наявність метафоричного та метонімічного перенесення в такого роду дериватах [204, с. 279-319; 48, с. 11-13]. Л. Ліпка вважає, що процеси афіксального словотвору та метонімічного і метафоричного перенесення вочевидь пов'язані між собою, можуть комбінуватись при номінації предметів матеріального світу [200, с. 127]. А. Барселона зазначає, що когнітивна теорія метонімії продемонструвала розповсюдження метонімічної мотивації в багатьох граматичних структурах [179, с. 681].

1.3. Різновиди моделей номінації посуду

Питання типології (моделей, зразків, типів) номінацій найбільш детально розроблено В. Г. Гаком [41]. Відповідно до аспектів акту номінації (суб'єкта, об'єкта, номінанта, адресата), функції, зовнішньої форми, вчений пропонує "типологію типологій", крізь призму якої ми спробуємо "пропустити" найменування посуду в зіставлюваних мовах. Повний інвентар номінативних одиниць із посиланнями наводиться в другому та третьому розділах, зараз ми обмежуємось лише декількома прикладами без посилань.

Щодо *ієрархії номінацій*, основне розмежування проходить між *первинними* (прямими) та *вторинними* (похідними, опосередкованими) номінаціями. Про різницю в поглядах на первинні та вторинні номінації говорилося вище. Первинна номінація можлива тоді, коли з'являється

можливість за допомогою мовного елемента відтворити у свідомості той чи інший об'єкт. У предметних назвах домінує зовнішнє уявлення, візуальні ознаки стають змістовними ознаками [88, с. 25]. На нашу думку, первинна номінація в сенсі даної концепції, як творення нового імені (тобто нової лексичної одиниці) для позначення об'єкта, є результатом словотвірної деривації: *hunger* "чайник", *варейка* "горщик", *заварник*; а вторинна номінація, як використання наявної форми для позначення інших об'єктів, є результатом семантичної транспозиції: *cow* "глечик", *кабан* "глиняний горщик".

За функцією розрізняються мовні та мовленнєві номінації. Мовні номінації є "віртуальними", вони використовуються як засіб для актуальних номінацій у мовленнєвих актах. Відмінність у даному випадку полягає у використанні різних кутів традиційного семантичного трикутника. Ми можемо говорити про сигніфікат як загальне поняття, що виражене в слові, та денотат, який є конкретним об'єктом, на який вказує слово. Будь-який мовленнєвий акт, висловлювання потребує поєднання двох механізмів – синтаксичного та номінативного [76, с. 101].

Так, англійський сталий вираз *a cup of tea* в мовленні може бути використаний у предикативній функції для характеристики як людини, так і речі чи абстрактного поняття з позитивної чи негативної точки зору: *She is a nice cup of tea* "Вона приємна особа"; *She is a hot cup of tea* "Вона некерована (з нею важко мати справу)"; *It is not my cup of tea* "Це не моя справа"; *It is a hot cup of tea* "Це ризикована справа"; *It is exactly my cup of tea* "Це якраз те, що мені подобається".

З огляду на об'єкт, вирізняють елементні та ситуативні номінації. Зрозуміло, що коли ми говоримо про назви предметів посуду, ми маємо на увазі елементні номінації, тобто такі, що позначають певний фрагмент дійсності, предмет чи об'єкт навколишнього світу. Елементна номінація

може бути прямою чи опосередкованою, простою чи розчленованою, однослівною чи вираженою словосполученням: *cup, tall glass, чашка*.

Денотатом ситуативної номінації є ціла подія, ситуація, факт [76, с. 98]. Вона має зовнішню форму речення, висловлення, повідомлення. Природно, що, говорячи власне про найменування предметів посуду, ми не стикаємось з такими номінаціями. Ситуативні номінації розглядаються в третьому розділі, при аналізі зовнішнього виміру мотивації назв посуду. Такими ми вважаємо пареміологічні одиниці з компонентом посуду, які вказують на певний стан речей і т.п.: *The pot is calling the kettle black; The pitcher gangs to the well till a day; Горнець котлові доганяє, а обоє смільні; До часу дзбан воду носить*.

Зовнішня форма стає підставою для поділу на *самостійні та несамостійні номінації*. Несамостійні номінації – це такі, що виражені граматичними, інтонаційними засобами. При розгляді предметної лексики (посуду) ми можемо говорити лише про певне вираження граматичними засобами кількості (без точного визначення *скільки?*) в категорії множини: *cup – cups, glass – glasses, чашка – чашки, склянка – склянки*.

Самостійними номінаціями можуть бути повнозначне слово (на позначення елемента ситуації) – *cup, glass, чашка, склянка*; словосполучення (складений елемент) – *tall glass, мірна склянка*; просте речення (ситуація, подія) – *Full cup must be carried steadily, Порожній посуд здаля дзвенить*; складне речення (відношення подій) – *The pitcher that goes often to the well comes home broken at last, Порожня бочка гучить, а повна мовчить* (про те, що об'єкт може мати як однослівне, так багатослівне найменування говорив ще В. Скалічка [136, с. 119]). За *способом позначення* номінації розрізняються за зв'язаністю/відокремленістю, за внутрішньою формою (характером ознаки), за зв'язком зовнішньої структури та значення (ступенем мотивованості).

У *розчленованих* номінаціях посуду можуть бути виділені, наприклад, компоненти, які вказують на дію та предметність, тобто предмет, що виконує

таку дію: *roaster, baker, жарничка, варейка*. Прикладами нерозчленованих номінацій є *cup, pot, глек, дзбан*.

Неопосередковані номінації позначають предмет безпосередньо його назвою: *cup, glass, чашка, склянка*; *опосередковані* позначають у мовленні предмет посуду за допомогою займенників чи дейктичних елементів: *it, one, він, вона* (Do you need a *cup*? No, I don't. I have *one*; Мені подобається цей *келик, він гарний*).

Внутрішня форма номінації визначається ознакою, що є диференційною, про що йшла мова вище. *Узагальнюючі* та *індивідуалізуючі* номінації розрізняються за обсягом поняття і виявляються саме при зіставленні мов: *pot* "горщик, казанок, кухоль, банка. кавник, чайник"; *горщик* "pot, ripkin".

Кваліфікативні номінації характеризують предмет посуду за його власною ознакою (форма, колір, матеріал, розмір і т.п.): *pewter, чавун; релятивні* – через зв'язки предмета із іншими об'єктами (просторові відношення, належність, функцію): *roaster, baker, жарничка, варейка* (див. також [34, с. 53]).

Додамо також, що номінація за ознакою в концепції М. Е. Рут протиставляється комплексній номінації, яка відображає нерозчленоване бачення об'єкта людиною. Комплекс ознак сприймається цілісно, один предмет ототожнюється з іншим. У предметній сфері, на думку вченої, реально уподібнюючими є назви артефактів, які створені наслідуючи інші реалії дійсності [126, с. 27-28]. Прикладом такого типу найменувань може бути назва *tall boy* "висока пляшка", у якому відображене загальне ототожнення людини та посуду; ознака струнності хлопчачої фігури, що корелює з видовженою формою пляшки; сприйняття пляшки як хлопця-товариша.

За зв'язком структури номінації з позначуваним номінатом, розрізняють *мотивовані* та *немотивовані* номінації. Мотивованими є усі складені номінації, а також прості, що утворились шляхом звуконаслідування чи семантичної транспозиції, іншими словами такі, що мають прозору внутрішню форму: *roaster, baker, hen and chickens* "кавник та кавові чашки"; *жарничка, варейка, гусак* "пляшка з високою шийкою". Немотивованими є такі, що втратили прозорість внутрішньої форми: *cup, pot, глек, дзбан*.

Номінації можуть різнитись за ознакою *суб'єкт – адресат*. Опозиція між *загальноживаною* та *соціально маркованою* лексикою у сфері найменувань посуду реалізується в зовнішньому вимірі, коли назви посуду використовуються, наприклад, для позначення людини. Такі лексико-семантичні варіанти часто мають знижену стилістичну функцію: *cracked as a broken pot* "розумово неповноцінна, божевільна людина"; *баняк варить*.

З точки зору *професійної лексики* лексеми досліджуваної групи стають джерелом для позначення деталей, механізмів, тобто беруть активну участь у творенні терміносистеми в технічній галузі: *cup* "острішок ізолятора"; *тарілка* "назва якої-небудь деталі, що має форму плескатога диска". В історичній науці звичайними є найменування народів, археологічних культур за типом посуду, який ними використовувався: *beaker culture; культура пшеворського посуду*.

Сленгові номінації використовуються нами як додаткове джерело для підтвердження загальних тенденцій. Було використано по одному словнику сленгової лексики для кожної із зіставлюваних мов.

При аналізі мотиваційних моделей ми використовуємо як загальнономовний, так і діалектний (ареальний) матеріал. Діалектна лексика є дуже важливою для дослідження розвитку лексико-семантичної системи літературної мови, а також для з'ясування походження літературних слів [54, с. 26-27]. Первинність усного діалектного мовлення стосовно писемності, літературної мови, його більша різноманітність робить діалектний матеріал

надзвичайно цінним для вивчення процесів номінації [111, с. 31]. Значна кількість концептів реалізується в діалектних номінаціях, які несправедливо залишаються поза увагою лінгвістичного аналізу [18, с. 50]. Діалектний матеріал подається без географічних позначок, оскільки ареальна типологія номінацій не є предметом нашого розгляду.

Дослідження базується на лексикографічних джерелах, однак до аналізу залучається і певний матеріал етнографічного характеру. На думку Й. О. Дзендзелівського, неможливо зробити опис лексики конкретної семантичної групи, не беручи до уваги етнографічні відомості про предмети, які описуються, традиційну культуру та побут народу [54, с. 32-33]. Лінгвістику та етнографію споріднює підхід до народної культури. Там, де етнограф вивчає, наприклад, одяг, предмети посуду [99], лінгвіст аналізує лексико-семантичні групи назв одягу, посуду тощо [43, с. 63].

Щодо відношення *номінатор – об'єкт*, то вони можуть бути *об'єктивними, раціонально-оцінними та емоційно-оцінними*. Об'єктивне ставлення номінатора до об'єкта реалізується в номінаціях, які мотивовані об'єктивною ознакою предмета посуду: *pewter, чавун*. Основою найменування може бути не тільки конкретна ознака чи чітке уявлення, але й почуття, емоційний стан суб'єкта номінації [88, с. 34]. Раціонально-оцінні номінації характеризують (оцінюють) предмет посуду з точки зору його властивостей, наприклад, розміру: *miniature, половинчик*. Емоційно-оцінними номінаціями посуду ми вважаємо такі, у яких на перший план виходить емоційне ставлення, конотація: *красовуля* "велика чарка", *ченуруха* "велика чарка". Інші вчені (Г. А. Уфимцева, О. С. Кубрякова, В. М. Телія) пропонують поділ на емоційно-чуттєві, раціонально-оцінні та чуттєво-образні номінації, визначення яких збігається з класифікацією В. Г. Гака [88, с. 28-29].

Питання *автономності – неавтономності* номінацій, тобто *синтагматична зумовленість*, розглядається в окремому параграфі.

Запозичення також вважається одним із способів номінації [133, с. 152; 42, с. 53-55]. В. К. Павел говорить, що запозичення як номінативна одиниця наявне в усіх мовах світу, кількість їх залежить від конкретної мовної та екстралінгвальної ситуації, відображає потребу в найменуванні [111, с. 74]. В англійській мові запозичення відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки складають великий відсоток від загальної кількості лексики. Лише слова французького походження складають в англійській мові до 60% [71, с. 229]. В цілому більше 70% англійської лексики є запозиченою, в той час як для української мови цей показник становить лише 10% [70, с. 143]. Для створення повної та цільної картини динаміки номінації, запозичення, особливо ранні (оскільки вони входять у словотвірні та мотиваційні відношення мови-реципієнта), також можуть бути предметом аналізу [27, с. 116]. Запозичені номінативні одиниці аналізуються в роботі, якщо їх внутрішня форма є прозорою для носіїв мови, а також, коли запозичення стають джерелом для семантичних чи словотвірних зрушень у зіставляваних мовах.

1.4. Зовнішній вимір мотивації номінацій посуду в культурно-семіотичному аспекті

Антропоцентризм є одним із провідних принципів сучасного етапу розвитку мовознавчої науки. В центрі світу стоїть людина як особистість, тобто людина з її почуттями та станом, думками та словами, діями та емоціями; вивчення мови і є вивченням світу [38, с. 209; 47, с. 1; 57, с. 7; 95, с. 131; 117, с. 8-9]. Ще в XIX ст. вчені говорили про те, що мова передає сам дух народу, в ній ми знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з характером нації [51, с. 365-373]. Мова є невід'ємною складовою людини, неможливо навіть уявити людину без мови; ми думаємо про світ так, як нам його оформила мова [17, с. 293].

Формування антропоцентричної парадигми привело до розвороту лінгвістичної проблематики в сторону людини та її місця в культурі, викликало появу нових напрямів у мовознавстві – лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики [95, с. 6-8; 93, с. 21]. Значення є антропоцентричним й етноцентричним, у ньому відображаються загальні властивості природи людини і орієнтація на певний етнос. Мова з самого початку задає своїм носіям певну картину світу, кожна мова – свою [75, с. 161], при цьому асоціативні зв'язки культури з мовними образами дають можливість вказати на цілісну картину світу. Дослідження того, яким чином уявлення, знання етносу виражаються в мові, є одним із завдань етнолінгвістики, яка також базується на антропоцентричному принципі [43, с. 63].

Аналіз культурних феноменів пропонується не в термінах поведінки чи артефактів, а як системи знань та менталітету її носіїв [182, с. 98]. Мова, таким чином, є фактом культури, складовою частиною культури, акумулює ключові концепти культури, культура вербалізується в мові, транслюється у знаках-словах [31, с. 34; 94, с. 53]. У мові відбувається і відображення взаємодії дійсності та людини з огляду на ціннісні характеристики [37, с. 5]. Кількість еталонів для опису фрагмента універсуму є обмеженою, одним з найбільш уживаних еталонів є людина. Ототожнення елементів дійсності з людиною відбувається в обох напрямках, тобто елементи світу описуються за допомогою, наприклад, соматизмів, у той же час і людина може бути охарактеризована номінаціями інших сфер [127, с. 345].

В. М. Телія постулює такі терміни сучасної парадигми: "Антропометричність – один з виявів антропоцентричності людської свідомості і основа антропоморфності. Антропометричність – це усвідомлення людиною себе як "міри всіх речей". Тим самим ми розглядаємо антропометричність в межах антропоцентричності, а антропоморфність вважаємо одним із наслідків антропометричності" [146, с. 40]. Сфера людини, тобто позначення емоцій, думок, видів діяльності є головною

сферою концептуальної метафори [108, с. 69]; паремії також структуруються крізь призму антропоморфності [202, с. 120]. Через подібність явищ матеріальної та духовної культури для індоєвропейських мов характерним є використання аналогічних антропометричних моделей смислоперетворення – автономної чи опосередкованої метафоризації, метонімізації [66, с. 187]. Антропоцентризм постає в онтологічному плані як принцип “наповнення” мовних категорій, уявлення про узагальненого мовного суб’єкта. Антропоморфізм також базується на факторі суб’єкта, але певним чином йому протиставлений: він надає об’єктам не властивої їм структури, у той час як антропоцентризм конструює об’єкти за прагматично зумовленими ознаками [59, с. 5].

М. Е. Рут пропонує ієрархію образних предметних сфер, яка вибудовується саме з огляду на антропоцентризм мислення людини. Пропонована дослідницею схема має такий вигляд: людина – родина – оселя – зовнішній світ [126, с. 56-57]. Із класифікацією М. Е. Рут практично збігається принцип структурування світу, що запропонований В. В. Красних:

- внутрішній світ людини (те, що обмежується її тілом);
- фрагмент зовнішнього світу, що є особистою зоною людини;
- зовнішній світ за межами особистої зони, але такий, що сприймається як свій, близький;
- зовнішній світ, що сприймається як чужий, ворожий [75, с. 236].

Автори "Проспекту російського ідеографічного словника" також пропонують досліджувати "світ, який створюється людиною, її безпосередньо оточує і з нею безпосередньо взаємодіє" [121, с. 25-26]. Складовими цього світу є родина, друзі, вороги, соціальний статус, праця, побут тощо.

Аналіз зовнішнього виміру мотивації назв посуду та культурно-семіотична реконструкція їхньої символіки бере за основу метафоричну модель ПОСУД → ЛЮДИНА із подальшою деталізацією. У центрі розгляду

перебуває власне людина, її фізична, психоментальна, емоційна характеристика, спосіб дії тощо. Друге коло класифікації описує буття людини серед інших людей, тобто спосіб спілкування, стосунки в родині, з друзями та близьким, робочі стосунки, соціальний стан тощо. Наступне коло складають назви побутових предметів та механізмів, які оточують людину в повсякденному житті. Четверте коло – найменування природних об'єктів, з якими людина стикається в навколишньому світі (фітоніми, зооніми, назви природних утворень, об'єктів рельєфу).

Для характеристики зазначених сфер аналізуються не тільки суто лексичні одиниці, а й фразеологізми та паремії. Такий спосіб організації матеріалу пов'язується з лінгвокультурологічними засадами дослідження (пор. пропозицію аналізу поля з залученням усієї образної лексики – метафор, порівнянь, фразеологізмів [174, с. 74]), дозволяє комплексно підійти до вивчення культурної та аксіологічної маркованості номінацій посуду в зіставлюваних мовах, виявити культурно детерміновану конотацію мовних одиниць, що визначається як сукупність асоціацій і почуттів, які виникли в пам'яті індивіда при сприйнятті тієї чи іншої номінації [106, с. 23]. Фразеології притаманна антропометричність, тобто спрямованість на позначення дій, поведінки, стану, властивостей, ознак людини [130, с. 41-52]. Метафора також антропометрична за своєю природою, осягнення метафори є певною мірою осягненням людиною себе [95, с. 91]. Оскільки мова не є єдиним джерелом інформації про духовну культуру та ментальність народу, для додаткової ілюстрації та підтвердження існування певних перехресних зв'язків назв посуду з іншими сферами до аналізу залучаються також елементи фольклорного матеріалу, етнографічні дані, інформація про народні обряди та традиції [18, с. 25].

Під характеристикою людини засобами назв посуду розуміється їх використання на позначення частин тіла людини, людини в цілому, її поведінки та рис характеру тощо. Номінації такого типу можуть бути

мотивованими зовнішньою, фізичною подібністю частини тіла до предмета посуду, загальним сприйняттям людини як умістища та різноманітними асоціаціями. Про те, що людина пізнає сама себе опосередковано, крізь призму зовнішніх предметів та природного оточення, говорив ще О. О. Потебня [118, с. 99-155]. Шлях від матеріального до духовного є "магістральним шляхом метафоричного перенесення" [40, с. 12]. Артефакти наділяються специфічними рисами, властивими лише живій істоті, людина переносить власні емоції і почуття на те, що її оточує [102, с. 59].

Наївній мовній свідомості взагалі притаманна асоціація людини з предметом посуду. С. М. Толстая відзначає подібність локусу-вмістища (артефакту) та людини (чи її органів) [154, с. 85]. Дуже важливим принципом розуміння символіки посуду в цілому є його антропоморфізм, що виявляється як на рівні лексики, так і у фольклорній традиції, де посуд народжується і помирає, захищає і шкодить [238, с. 526]. Одним із принципів поєднання концептуальних сфер є побутоцентризм, тобто назви предметів побуту використовуються на позначення психологічної, інтелектуальної, соціальної діяльності людини [130, с. 41-52].

Предметний код культури є відображенням реальних предметів навколишнього людину світу [75, с. 244]. Ця теза може бути підтверджена ЛСВ назв посуду, які вживаються для позначення людини. Показовим у цьому плані є вираз на позначення жінки, який завдяки біблійному походженню став інтернаціональним: англ. *the weaker vessel*; укр. *слабша посудина*; рос. *сосуд скудельный* (тобто глиняний = слабкий) (Біблія, 1 Петра 3:7). Якщо жінка, відповідно до наведеного твердження, є слабшою посудиною, то імпліцитно зрозуміло, що чоловік (людина взагалі) уподібнюється до просто посудини. Дитина, в свою чергу, розглядається мовною свідомістю як маленький предмет посуду, що відображено в англійських прислів'ях *Little pitchers have big ears* [274, с. 333]; *Little pitchers have long ears* [213, с. 616]. Дитина в наведених пареміях ототожнюється з

маленьким глечиком, а її вуха з ручками-вушками вмістища. Про категоризацію людини як умістища говорять і сучасні дослідники, напр. [83, с. 410]. Тіло людини є вмістищем як у матеріальному сенсі (для внутрішніх органів, кровоносної, нервової та інших систем організму), так і в духовному плані (для душі, розумових здібностей, емоцій, пристрастей тощо). У людину-посуд може бути вкладене і добре, і погане, посуд живе та вмирає, має голос, рухається [127, с. 346-349]. Письменник Р. У. Емерсон використав у одному з творів метафору *His (man's) body is a jar in which the liquor of life is stored* "тіло людини – це глек, у якому зберігається рідина життя" [272, с. 46]. У християнській традиції людина, як і посуд, зроблена Творцем з глини. Англійські вчені пропонують концептуальну метафору *Life is a container* "життя – це контейнер", який наповнюється різними подіями [194, с. 343].

1.5. Моделі сполучуваності номінацій посуду

Опис значення слова, його парадигматики, неможливий без урахування його синтагматичних властивостей. Парадигматичний та синтагматичний виміри мовних одиниць різних рівнів є взаємозалежними, мовні елементи визначаються лише шляхом одночасного розгляду їх парадигматичних та синтагматичних зв'язків [81, с. 91]. Сполучуваність слова привертає до себе велику увагу з боку семасіології, оскільки є дуже тісно пов'язаною зі значенням слова [85, с. 189]. Важливість синтагматичного аспекту в межах семантики підкреслює і Ч. Філлмор, який вважає, що глибинні відмінки можуть бути віднесені до того типу семантичних стосунків, які пов'язують елементи структури речення одне з одним у контексті [166, с. 497]. Стандартна процедура процесу сприйняття повідомлення описується в лінгвістиці через перелік інтерпретацій: фонетичної, синтаксичної, семантичної та прагматичної. Розуміння неможливе без єдності

синтаксичного (синтагматичного) та семантичного (парадигматичного) аналізу [181, с. 18].

Синтагматика лексичних одиниць описується багатьма термінами: сполучуваність, валентність (лінгвістична, лексична), значущість, цінність (номінативна, семіотична), дистрибуція, конотація, інтенція, вибірковість, синтаксична потенція, конфігурація [53, с. 87-94]. Синтагма, як основна одиниця аналізу, являє собою клас двочленних сполучень словоформ чи сегментів, які мають однакову граматичну будову [4, с. 240]. Синтагма є продуктом граматичних відношень взаємозалежності, встановленої між двома лексичними знаками, які належать до лексичних категорій, що доповнюють одна одну [15, с. 116]. Можливість поділу, членування дискурсу на синтагми є однією з найважливіших його властивостей, яка покладається в основу усіх риторичних операцій [105, с. 62].

М. П. Кочерган [74, с. 25] називає найширшим поняття дистрибуції, яка розглядається ним та іншими вченими (напр., [85, с. 190]) як сума всіх оточень, у яких зустрічається той чи інший мовний елемент, тобто сума всіх можливих позицій елемента стосовно інших елементів того ж рівня, його сполучуваність. Дистрибуція більшості мовних елементів є безмежною. Сполучуваність слова трактується як сукупність його синтаксичних зв'язків та слів, що з ним сполучаються; про валентність же традиційно прийнято говорити при синтаксичній підрядності, відношеннях дієслова із його актантами та сирконстантами [149, с. 250], хоча валентність також може розумітись як здатність слова вступати в лексичні зв'язки, які зумовлені його семантикою, незалежно від приналежності до певної частини мови [53, с. 88]. Склад семантичних валентностей слова визначається аналізом позначуваної ним ситуації [5, с. 131]. Валентність у широкому розумінні поділяють на формальну (зв'язок формальних елементів у синтагмі) та смислову, яка визначається як валентність смислового елемента, що зумовлена певною кількістю смислових зв'язків, у які він вступає в смисловому ланцюжку [139,

с. 34]. У межах дослідження, яке є вивченням парадигматики й епідигматики певної лексичної групи, нас цікавить в першу чергу саме смислова валентність чи сполучуваність назв посуду.

Вчені говорять про сполучуваність слова як про інформацію щодо вимог, які воно висуває до іншого, пов'язаного з ним, слова. В зв'язку з цим виділяються три типи сполучуваності: морфо-синтаксична (частина мови та граматична форма сполучуваних слів); семантична (необхідні семантичні ознаки слова, яке сполучається з іншим словом); лексична (інформація про те, яким має бути слово, яке пов'язане певним синтаксичним зв'язком з іншим словом) [65, с. 144-147; 85, с. 192].

Н. Д. Арутюнова зазначає відсутність чіткого розрізнення лексичної та семантичної сполучуваності. З позиції лексикології, дослідників цікавить перш за все нормативний аспект сполучуваності, основною метою аналізу є виявлення особливостей комбінування лексичних одиниць. Розглядається як специфіка сполучуваності слів з близьким значенням, так і дистрибуція слова, що реалізує різні значення у словосполученнях [11, с. 82].

Назви посуду, які за визначенням є іменниками, належать до синтаксичного розряду поліфункціональних слів (термін з [12, с. 285]), які можуть виконувати цілий ряд синтаксичних функцій (суб'єкта, об'єкта, адресата, знаряддя дії, атрибута інших іменників). Слова такого типу можуть бути керовані дієсловами в особовій та неособовій формі, іншими іменниками, тому вони потребують спеціальних показників-індикаторів (прийменників, афіксів тощо), які допомогли б визначити їхню функцію.

Л. Теньєр у своїй класифікації виділяє три типи актантів ситуації: 1) такий, що виконує певну дію (власне суб'єкт); 2) такий, що підлягає певній дії (об'єкт); 3) такий, на чю користь чи шкоду виконується дія (непрямий чи атрибутивний додаток) [149, с. 123-124].

Назви посуду в англійській та українській мовах можуть використовуватись як першого актанта (суб'єкта дії). В англійській мові, за

твердженням Теньєра [149, с. 126-130], це є типовий актант без спеціальних розпізнавальних ознак: *the pot boils; the pitcher goes; the pot cooks*. У мовах із відмінюванням перший актант представлений номінативом: *макітра варить; посуд дзвенить; казанок служить*.

Актант другого типу в англійській мові характеризується фіксованою позицією (об'єкт після дієслова): *to break the pot; to scour the kettle; to put the pot on*. У мовах із відмінюванням другий актант виражений формою акузатива: *розбити глек; мити посуд; подати чашку*.

Актант третього типу в англійській мові експлікується прийменниками *to, for*, які вказують на бенефіціанта дії: *Whether the pitcher strikes the stone or the stone the pitcher, it is bad for the pitcher*. Зазначимо, що в наведеному англійському прислів'ї назви посуду використовуються як актантів трьох різних типів: *the pitcher strikes* (суб'єкт дії); *the stone strikes the pitcher* (об'єкт дії); *it is bad for the pitcher* (дія на шкоду). У мовах із відмінюванням третій актант представлений дативом: *надати посуду блиску*.

Окрім актантної позиції іменник з прийменником може бути сирконстантом ситуації (тобто виконувати функції прислівника, позначаючи місце та час дії, спосіб дії тощо). Природно, що посуд, який за функціональним призначенням має певний вміст, в обох мовах використовується як сирконстанта місця та способу дії: *to keep in the pot; to pour into a cup; тримати в горщику; налити в склянку; keeping the best side out like the broken bowl on the dresser; торохтить як порожня діжка по мості* (Табл. 1.1).

Як зазначає В. Г. Гак, Л. Теньєр інтерпретує речення як маленьку драму зі своїми учасниками та обставинами. Синтаксична функція є не просто формальним компонентом у структурі речення, а відображенням функції даної субстанції у структурі ситуації [39, 14]. Сам В. Г. Гак називає актантами ситуації усі субстантивні елементи, що здатні взаємодіяти із суб'єктом. Таким чином, окрім суб'єкта, він вважає актантами прямий,

непрямий та інструментальний додатки, а також обставинні додатки (причини, місця, часу тощо). Сирконстанти Л. Теньєра розглядаються як актантів.

Таблиця 1.1

Назви посуду в англійській та українській мовах як актанти та сирконстанти ситуації (за Л. Теньєром).

Назви посуду	Англійська мова	Українська мова
Перший актант	<i>the pot boils</i>	<i>макітра варить</i>
Другий актант	<i>to break the pot;</i>	<i>розбити глек</i>
Третій актант	<i>it is bad for the pitcher</i>	<i>надати посуду блиску</i>
Сирконстант місця	<i>to keep in the pot; to pour into a cup</i>	<i>тримати в горщику;</i> <i>налити в склянку</i>
Сирконстант способу дії	<i>keeping the best side out like the broken bowl on the dresser</i>	<i>торохтить як порожня діжка по мості</i>

Інша класифікація ролей аргументу (предмета) в певній ситуації пропонується Ч. Філлмором [165, с. 369-495]. Вчений не проводить поділу між актантами та сирконстантами, визначаючи роль предмета в ситуації. Найбільш типовими ролями є агент, контрагент, об'єкт, місце, адресат, пацієнс, результат, інструмент, джерело та інші.

Назви посуду в порівнюваних мовах можуть займати різні позиції, важливою рисою даної концепції є те, що один аргумент може одночасно виконувати декілька ролей. Наприклад, у синтагмі *зробити горщик* назва предмета посуду має одночасно роль об'єкта, на який спрямована дія, і результату (фактитиву), тобто предмета, який виникає внаслідок дії.

Роль агента (агентив) збігається з першим актантом у класифікації Л. Теньєра, агент є власне ініціатором та виконавцем дії: *the pot boils; the pitcher goes; the pot cooks; макітра варить; посуд дзвенить; казанок*

служить. Відповідно роль об'єкта (об'єктив) збігається з другим актантом: *to break the pot; to scour the kettle; to put the pot on; розбити глек; мити посуд; подати чашку*. Роль адресата (бенефактив, датив) збігається з третім актантом Теньєра: *it is bad for the pitcher; надати посуду блиску*.

Контрагент у концепції Ч. Філмора позначає спротив певній дії, прикладом ролі контрагента стосовно посуду ймовірно може бути така ситуація: *Він скинув горщик, але той не розбився (вцілів)*.

Номінації посуду можуть позначати і інші ролі, які, як було зазначено, можуть перехрещуватись та збігатися в певній ситуації. Роль пацієнса відображає ефект дії на предмет: *to break the pot; розбити глек*. Результат (фактитив) позначає предмет, який виникає в результаті дії: *зробити горщик; to make a pot*.

Предмет посуду може бути локативом, тобто позначати місце, в якому щось розташоване (зберігається), просторову орієнтацію: *to cook in a pan; to keep in the jar; тримати в горщику; варити в каструлі*. Близькою до локатива є роль джерела, тобто місця, з якого спрямована дія: *to pour from the bottle; наливати з пляшки*.

З локативом, у силу функціональної специфіки досліджуваної групи лексики, збігається й роль інструмента дії. Так, у синтагмах *to cook in a pan; варити в каструлі* предмет посуду може розглядатись і як локус, і як інструмент для приготування їжі. Важливим у даному випадку є зауваження Ю. Д. Апресяна стосовно розрізнення інструмента та засобу [5, с. 129]. Посуд є саме інструментом, оскільки він не є витратним матеріалом на відміну від засобу, який перестає існувати після використання.

Знову ж таки через специфіку досліджуваної лексичної групи, важливою є роль генетива, яка розглядається як посесивна конструкція. Посуд, як начиння, призначений для певного вмісту. В українській мові це експлікується через родовий відмінок, в англійській – за допомогою

конструкції з прийменником *of*: *a jug of milk*; *a bottle of beer*; *склянка води*; *глек молока*.

Ця ж сама конструкція вказує і на іншу роль – кількості, оскільки предмет посуду внаслідок регулярного метонімічного перенесення позначає й кількість речовини, яку він може вмістити. Н. Д. Арутюнова зазначає, що за аналогією з кількісними виразами перебудовується семантика сполучень двох предметних імен, напр., *склянка води*, *бочка меду*, в яких перше ім'я поступово втрачає конкретну референцію і починає бути показником кількості [11, с. 135].

Таким чином, за концепцією Ч. Філлмора, назви предметів посуду можуть виконувати різні ролі: агента, контрагента, об'єкта, місця, адресата, пацієнса, результату, інструмента, джерела, кількості, посесивної конструкції. Один аргумент ситуації може одночасно виконувати декілька ролей (Табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Ролі предмета посуду як аргументу ситуації (за Ч. Філлмором).

Роль аргументу ситуації	Англійська мова	Українська мова
Агент (агентив)	<i>the pot boils</i>	<i>макітра варить</i>
Об'єктив (об'єктив)	<i>to break the pot</i>	<i>розбити глек</i>
Контрагент	<i>the pot did not break</i>	<i>горщик не розбився</i>
Місце (локатив)	<i>to keep in the jar</i>	<i>тримати в горщику</i>
Адресат (бенефактив)	<i>it is bad for the pitcher</i>	<i>надати посуду блиску</i>
Пацієнс	<i>to break the pot</i>	<i>розбити глек</i>
Результат (фактив)	<i>to make a pot</i>	<i>зробити горщик</i>
Інструмент	<i>to cook in a pan</i>	<i>варити в каструлі</i>
Джерело	<i>to pour from the bottle</i>	<i>наливати з пляшки</i>
Генетив (посесив)	<i>a jug of milk</i>	<i>склянка води</i>
Кількість	<i>a bottle of beer</i>	<i>глек молока</i>

Ю. Д. Апресян, аналізуючи предмет як актант ситуації, виокремлює сім елементарних валентностей, з яких можуть утворюватись більш складні: суб'єкт, контрагент, об'єкт, зміст, місце, час, кількість [5, с. 131]. Вчений слушно зауважує, що в деяких синтагмах предмет, який формально виконує дію, насправді є не агенсом, а пацієнсом. Прикладом такої ситуації може бути *казанок варить*, де предмет посуду є інструментом, за допомогою якого людина готує. Зазначимо проте, що ця ж сама фраза в переносному сенсі "голова думає" вже стає безумовним агентом дії.

Назви предметів посуду за визначенням є іменниками і, окрім заповнення валентностей дієслова, можуть сполучатись із різноманітними атрибутами.

Атрибутивна характеристика посуду значною мірою реалізується в бінарних опозиціях новий – старий, цілий – дірявий (щербатий, розбитий), повний – порожній, великий – маленький, міцний – слабкий, чистий – брудний тощо. Наявність дуальності в основних поняттях навколишнього світу базується на архаїчному поділі усіх реальних явищ у контексті корисний – шкідливий (сприятливий – несприятливий) [98, с. 26]. Крім того в синтагмах з елементом назви посуду можуть бути актуалізовані оцінна характеристика (поганий, гарний); матеріал, з якого виготовлений предмет посуду; колір тощо.

Ю. Д. Апресян поділяє атрибути на параметричні, цільові, каузативні та оцінні [5, с. 213-214]. Оскільки предмети посуду є типовими артефактами, які можуть бути охарактеризовані різноманітними атрибутами, ми беремо за основу саме його класифікацію.

Під параметричними розуміються такі атрибути, які предмет має в більшому чи меншому ступені, вони певною мірою збігаються з наведеними вище бінарними опозиціями (Табл. 1.3).

Щодо цільових атрибутів, то стосовно посуду такими є ті, що описують певне призначення предмета: *борщева каструля* (тобто каструля для

приготування борщу), *a milk jug*. Оцінні атрибути, відповідно, виражають певну оцінку предмета людиною: *a nice goblet, a bad cup, гарний келих, погана чашка*. Важливою характеристикою будь-якого штучного об'єкта є матеріал виготовлення: *a china cup, a tin mug, порцелянова чашка, металева кружка*. Ще однією важливою ознакою предмета є колір, що зумовлює використання колоративів для опису предметів посуду: *a white cup, біла чашка*.

Таблиця 1.3

Атрибутивна характеристика посуду.

Характеристика	Англійська мова	Українська мова
Параметрична	<i>a big cup – a small cup, a tall glass – a short glass, expensive kitchenware – cheap kitchenware, an old jug – a new jug, a deep plate – a shallow plate, a wide pan – a narrow pan</i>	<i>велика чашка – маленька чашка, висока склянка – низька склянка, дорогий посуд – дешевий посуд, старий глечик – новий глечик, глибока тарілка – мілка тарілка, широка каструля – вузька каструля,</i>
Цільова	<i>a milk jug</i>	<i>борщева каструля</i>
Оцінна	<i>a nice goblet, a bad cup</i>	<i>гарний келих, погана чашка</i>
За матеріалом	<i>a china cup, a tin mug</i>	<i>порцелянова чашка, металева кружка</i>
За кольором	<i>a white cup</i>	<i>біла чашка</i>

1.6. Методика зіставного аналізу номінацій посуду в англійській та українській мовах

Все більшої ваги в сучасних лінгвістичних студіях набувають зіставні дослідження лексичного складу мов. Зіставними та типологічними дослідженнями займаються провідні вітчизняні та зарубіжні вчені (М. П. Кочерган, О. В. Тищенко, В. М. Манакін, І. В. Корунець, В. Г. Гак та ін.). Зіставні та порівняльні дослідження споріднених та неспоріднених мов дозволяють виявити мовні універсалії, що є типовими для різних мов, розбіжності та подібності, які відображають специфіку бачення картини світу носіями різних мов та культур. Зіставні дослідження лексики тісно пов'язані з вивченням культури, світоглядних та релігійних характеристик народу, семіотичними та символічними аспектами світосприйняття. Більшість зіставних досліджень лексичних систем української та англійської мов на даний час були присвячені порівнянню концептів, антропонімів та соматизмів, зоосемізмів, фітономінацій, етикетної лексики та стандартних референтних ситуацій. Наше дослідження є однією із перших спроб аналізу групи предметної лексики в англійській та українській мовах.

Одним із найважливіших здобутків теорії поля є спроба віднайти лінгвістичний критерій, що розкриває системний характер мови [8, с. 228]. Як зазначає М. П. Кочерган, до останнього часу зіставні дослідження проводились, беручи вихідним пунктом одну з порівнюваних мов. Маючи за *tertium comparationis* одну з мов, ми отримуємо однобічну картину, яка не дає повного й об'єктивного аналізу. Вчений пропонує долати цю проблему за допомогою теорії функціонально-семантичного поля О. В. Бондарка [73, с. 89-91]. Функціонально-семантичне поле є системою різнорівневих засобів певної мови, які взаємодіють на основі спільності функцій, що базуються на семантичній категорії. Якщо покласти в основу контрастивного дослідження семантичний принцип, це дозволяє відштовхуватись при аналізі саме від

семантичної категорії [26, с. 566-567]. У нашому дослідженні ми намагаємось, не беручи за основу одну з зіставляваних мов, поставити в центр саме ЛСГ "посуд" і виявити, яким чином утворюються і функціонують найменування посуду в обох мовах.

О. Л. Березович пропонує аналізувати семантичне поле на трьох рівнях: семантичному, мотиваційному та рівні культурної символіки. Таким чином отримується різностороння, взаємопов'язана, "генетично" єдина інформація про поле, яке характеризується в категоріях статичності та динаміки [19, с. 23].

У першому розділі, окрім теоретичного обґрунтування дослідження, ми подаємо спробу семантичної категоризації й таксономії назв посуду в англійській та українській мовах, визначення центральних та периферійних членів лексико-семантичної групи, на основі чого визначається семантико-мотиваційна модель НП. У першому розділі також аналізуються моделі сполучуваності назв посуду з точки зору синтагматичних зв'язків та синтаксичних ролей.

Внутрішній мотиваційний вимір найменувань посуду розглядається в дослідженні в другому розділі. Аналіз номінативних одиниць відбувається в ономазіологічному напрямку, тобто які назви і за допомогою яких мовних та розумових процесів отримують предмети посуду в зіставляваних мовах. Для здійснення цієї мети визначаються моделі номінації посуду в обох мовах та проводиться зіставний аналіз наявності виявлених моделей у кожній мові.

Третій розділ має семасіологічний характер, тобто визначається, яких значень набувають назви предметів посуду в результаті вторинної номінації. До аналізу в третьому розділі залучаються фразеологічні та пареміологічні одиниці, що дозволяє виявити національно-культурну специфіку та провести реконструкцію символіки та епідигматичних зв'язків найменувань посуду у зіставляваних мовах. Після визначення напрямків розвитку вторинної номінації проводиться зіставний аналіз наявності виявлених моделей в обох мовах.

Висновки до розділу 1.

Проблема мовного значення є однією з головних у сучасній лінгвістиці. Семантикоцентризм та антропоцентризм стали одними з головних парадигм розвитку мовознавчої науки. Семантичні зв'язки слів відображають актуальні для людини та соціуму відношення між предметами та явищами дійсності і, тим самим, передають особливості національного світосприйняття.

Артефактом у широкому розумінні є все, що має на собі відбиток діяльності людини, він є універсальним засобом фіксації культурного смислу, виступає в ролі елементарної "клітини" певної культури. Артефакт є способом надання поняттю предметної форми. Предметний код культури дозволяє асоціювати об'єкт із концептом, абстрактним поняттям.

Семантична модель і/або поле посуду становить складне таксономічне утворення, в якому виокремлюються семантико-мотиваційний, лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний виміри НП. Семантико-мотиваційний аспект містить у собі визначення механізмів та тенденцій словотвірної і семантичної деривації НП із зазначенням типології семантичних структур лексем, способів словотвірної номінації та з точки зору продуктивності морфологічних і неморфологічних засобів словотворення, наявності метонімічного і метафоричного підґрунтя в словотвірних дериватах.

З огляду на амбівалентність, "розмитість", "подвійну категоризацію" денотативне поле НП, зокрема їх лексико-семантичні варіанти, мають різну референцію – "посуд", "частини тіла", "топографічний об'єкт. З позицій семантико-мотиваційного моделювання НП сфера їх вторинного означування реалізується в асоціативно-образних та конкретно-буттєвих моделях. Провідним семантичним аспектом деривації НП є антропоморфні метафоричні моделі, які реалізуються у двох напрямках (людина → посуд, посуд → людина).

Визначення семантичних та концептуальних засад категоризації НП дозволяє виокремити за функціональним призначенням такі підгрупи: 1) посуд для пиття, 2) для приготування, 3) для зберігання, які складаються з ядра та периферії. Семантико-когнітивна структурація НП з урахуванням теорії прототипів виявляється через гіперо-гіпонімічні відношення назв посуду.

Назви посуду в зіставляваних мовах можуть використовуватись як актанти та сирконстанти ситуації. Найбільш типовими ролями назв предметів посуду є агент, контрагент, об'єкт, місце, адресат, пацієнс, результат, інструмент, джерело та інші. Атрибути, якими характеризується посуд, можуть бути поділені на параметричні, цільові та оцінні.

Зіставлення НП в англійській та українській мовах здійснюється в три етапи: 1) за допомогою методики семантичного поля номінації посуду структуровані в межах групи предметної лексики, проаналізовані моделі їхньої сполучуваності та виявлено родо-видові кореляти; 2) встановлені мотиваційні моделі НП, визначена фреймова організація в аспекті зіставлення спільного та відмінного; 3) охарактеризовано функціонування НП у фразеологічних одиницях та пареміях, проведений зіставний аналіз вторинних номінацій посуду з метою виявлення типологічно спільних і відмінних напрямків семантичної динаміки, зокрема й позначення інших денотативних сфер через назви посуду.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МОДЕЛІ НАЗВ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Фреймова організація назв посуду в англійській та українській мовах

З когнітивної точки зору мотиваційні моделі концептуальної сфери "посуд" можуть бути розглянуті з позицій фреймового моделювання структур. Стосовно напрямку аналізу від думки до слова, фрейм є найбільш адекватною структурою репрезентації знань, дозволяє на якісно новому рівні розглянути проблему мотивації [131, с. 8-9].

З позицій когнітивної семантики, мовна одиниця отримує своє значення в результаті виокремлення конкретної ділянки чи структури в межах відповідної когнітивної сфери. Виділення передбачає структурування цієї сфери за допомогою тієї чи іншої схеми. Однією з таких схем може бути метонімічна схема "частина – ціле". Для того, щоб проаналізувати певне явище у когнітивному аспекті, потрібно побудувати фрейм, в межах якого визначається значення [25, с. 61; с. 65]. Про зв'язок метонімії та фреймової семантики говорить, зокрема Н. В. Рунова. Метонімія розглядається дослідницею як важливий засіб, що розкриває процес функціонування фреймів [125, с. 8].

Фрейм визначається як рамка, у якій об'єднуються денотативні ситуації; уніфікована конструкція знань; схематизація досвіду; структура знань про певний фрагмент досвіду; одиниця знань, що містить інформацію про суттєве, типове для даного концепту; структура для представлення стереотипної ситуації; структура репрезентації знань, сукупність асоціацій стосовно певного явища, факту, події [25, с. 56; 85, с. 154; 102, с. 37]. Спільним для більшості значень є ідея про форму, структуру презентації

знань. В. В. Красних називає фрейм одиницею, яка дозволяє описати, проаналізувати і структурувати ментально-психічну природу когнітивних феноменів [75, с. 165].

Методика концептуального аналізу та визначення типів фреймів представлені в працях С. А. Жаботинської [56]. Розмежовуючи семантичний та концептуальний аналізи, дослідниця зауважує, що для першого достатньо виявлення переліку елементів, що входять у склад значення, а для другого – є необхідним співвіднесення та об'єднання таких елементів у певних моделях. Концептуальний аналіз також вирізняється більшим ступенем абстрагованості і оперує одиницями категоріального плану, які включають у себе конкретні концепти і міжконцептні зв'язки.

Розглядаючи типологію фреймів, С. А. Жаботинська стверджує, що кількість фреймів є обмеженою, дослідниця виокремлює такі базові фрейми: предметноцентричний, акціональний, партонімічний, гіпонімічний та асоціативний [56, с. 15-23]. Перші чотири фрейми об'єднані між собою відношеннями суміжності між їх компонентами, є виявом метонімічного зрушення. Асоціативний фрейм будується на відношеннях подібності (метафоричних), які ґрунтуються на зближенні концептів у свідомості та мисленні людини.

Предметний фрейм складається з системи пропозицій, у якій до одного логічного суб'єкта прилягають декілька логічних предикатів, які характеризують суб'єкт за кількісними, локативними, темпоральними та іншими параметрами. Розглядаючи семантичну організацію назв посуду, ми виокремлюємо у предметному фреймі слоти "посуд є такий", "посуд є стільки", "посуд є там і тоді", "посуд існує так". Кожний із зазначених слотів ґрунтується на ідеалізованій когнітивній моделі (моделях) метонімічного перенесення. Слот "посуд є такий" представлений моделями "матеріал – посуд з цього матеріалу", "розмір – посуд такого розміру", "колір – посуд

такого кольору", "вартість – посуд такої вартості", "форма – посуд такої форми", у яких вербалізується відповідна ознака.

А. Г. Удинська називає такі метонімічні моделі атрибутивними [157, с. 5], інші дослідники об'єднують подібним чином моделі, мотиваційною ознакою яких є морфологічні властивості об'єкта [107, с. 10-15], зовнішній вигляд (зорове сприйняття) [132, с. 5-10]. У зазначених мотиваційних моделях актуалізуються різні атрибутивні характеристики предметів посуду, які стають ознакою номінації. О. О. Тараненко виводить модель "ознака – її носій (істота, предмет, місце)" в якій об'єкт характеризується за його зовнішньою чи внутрішньою особливістю, матеріалом, функцією [145, с. 28]. Н. В. Рунова називає такий тип метонімічних перенесень ідеалізованою когнітивною моделлю "категорія та її ознака" [125, с. 12].

Метонімічна модель "матеріал – посуд з цього матеріалу" вербалізується у найменуваннях *yetlin* "невеликий горщик" (діал. *yetlin* "чавун") [275, т. 6, с. 579]; *чавун* "горщик" [234, т. 2, с. 361]. Слот предметного фрейму "посуд є такий" актуалізує атрибутивні характеристики об'єкта, вказує на якості, притаманні предмету. Однією з якісних характеристик будь-якого артефакту є його розмір. Модель "розмір – посуд такого розміру" актуалізується в назвах *miniature* "дуже маленька пляшка віскі чи іншого напою" [250]; *довжинка* "висока посудина" [235, с. 49]. Суміжність "колір – посуд такого кольору" експлікується в номінаціях *brown* "великий глиняний глечик" [275, т. 1, с. 417]; *чорнисько* "горщик" [234, т. 2, с. 375]. В обстежених нами словниках української літературної мови та діалектних словниках не виявлено номінацій за моделлю "вартість – посуд такої вартості". Можемо припустити, що зазначене метонімічне перенесення в англійській мові є лакунарним порівняно з українською мовою: *bob* "глечик, що коштує один шилінг" (діал. *bob* "шилінг") [251, с. 9]; *joey* "невелика склянка ціною чотири пенси" (діал. *joey* "дрібна монетка") [275,

т. 3, с. 374]. Метонімічна модель "форма – посуд такої форми": *круглянча* "маленький круглий горщик" [217]; *кружок* "піднос" [235, с. 88].

Слот "посуд є там і тоді" експлікується в метонімічних моделях "час – посуд, який використовується в цей час" та "місце – посуд, який використовується/був зроблений у цьому місці". Зазначені моделі реалізуються в номінаціях *twelve* "чашка, з якої п'ють чай опівдні" [275, т. 6, с. 281]; *winchester* "велика циліндрична пляшка (вироблена у м. *Winchester*)" [250].

Кількісні характеристики предмета посуду вербалізуються у слоті предметного фрейму "посуд є стільки". Основою такої моделі номінації є метонімічне перенесення "кількість речовини – посуд, що вміщує таку кількість". Така вмотивованість виглядає цілком виправданою, оскільки розмір і кількість вмісту є одними з головних характеристик будь-якого вмістища. До широкого міжнародного впровадження метричної системи кожний народ мав систему вимірів, відповідно ця система відображалась і в мові, зокрема ставала джерелом метонімічного перенесення при номінації вмістищ. В обох зіставлюваних мовах наявні номінації, що пов'язані з кількістю речовини в вмістищі: *gill* "чаша, що вміщує половину пінти" (від *gill* "чверть пінти") [275, т. 6S, с. 116]; *oko* "чотиригранна пляшка з короткою шийкою" (від "міра об'єму хмільних напоїв, що приблизно дорівнює 1-1,5 л.") [217].

Номінації слоту предметного фрейму "посуд існує так" містять оцінну ознаку. В українській мові така оцінна характеристика об'єкта наявна у словотвірних дериватах *красовуля* "велика чарка" [217]; *чепуруха* "велика чарка" [217].

Говорячи про акціональний фрейм, С. А. Жаботинська зазначає, що у фокусі уваги перебуває взаємодія одного предмета з іншими. У цьому й полягає головна відмінність акціонального фрейму від предметного, де головним є сам об'єкт. Вивчаючи найменування посуду, ми виділяємо у

межах акціонального фрейму слоти "посуд діє так (робить це)", "посуд вміщує це", "посуд належить комусь/чомусь". Основою таких моделей є метонімічні перенесення "вміст – посуд", "дія – посуд, що виконує таку дію", "власник – посуд, що йому належить". Зазначимо, що остання з наведених моделей може бути виділена в окремий посесивний фрейм. Згадані мотиваційні моделі втілені у номінаціях типу *pie* "посудина для випічки пирога" (від *pie* "пиріг") [275, т. 6, с. 157]; *jorum* "велика чаша, посудина для пиття" [250]; назва мотивується іменем біблійного персонажу Йорама, який поставляв посуд до двору царя Давида; *baker* "посудина для випічки" [275, т. 1, с. 137].

Партонімічний фрейм містить у собі предметні сутності щось/хтось, які співвідносяться між собою як ціле та його частина. Партонімічний фрейм при цьому має поняттєву суміжність з предметним фреймом, оскільки наявність певної частини може розглядатись і як ознака об'єкта. Основою партитивних номінацій є метонімічна (синекдохічна) модель "частина – ціле", яка реалізується в назвах *lug* "глечик з ручкою" (від діал. *lug* "вухо") [275, т. 3, с. 687]; *handle* "блюдо, миска з ручкою" [275, т. 3, с. 48]; *гранчак* "склянка із боковими гранями" [217]; *носатка* "посудина з довгим носиком, що формою нагадує чайник" [217].

У межах гіпонімічного фрейму представлені структури, що пов'язані родо-видовими відносинами. На відміну від партонімічного фрейму, йдеться не про включення (частини в ціле), а про супідрядність. До гіпонімічного фрейму належать номінації, в яких відбувається процес розширення значення: *dish* "чашка" [275, т. 6, с. 46]; *jar* "склянка" [275, т. 6S, с. 138].

Асоціативний фрейм базується на відношеннях подібності. Метафоричне перенесення як мотиваційна модель при найменуванні предметів посуду реалізується в номінаціях *bell* "горщик" [275, т. 1, с. 234]; *drum* "чайник" [257, с. 11]. Мотиваційною ознакою при називанні згаданих предметів посуду є їхня зовнішня подібність до дзвона, барабана.

2.2. Метонімічні моделі номінації посуду в англійській та українській мовах

2.2.1. Моделі слоту "посуд є такий". Будь-який предмет посуду, як і будь-який інший артефакт, є зробленим із певного матеріалу, назва якого стає джерелом метонімічної експансії. Обрати матеріал ознакою найменування означає не просто сказати, що предмет зроблений, скажімо, з міді. Це говорить також про те, що матеріал виробу є важливим у процесі комунікації [195, с. 28]. І в українській, і в англійській мовах бачимо продуктивність моделі "**матеріал – посуд з нього**". Зазначена модель (у тому числі і стосовно посуду) визнається багатьма дослідниками [5, с. 202; 8, с. 67; 92, с. 6; 97, с. 7; 145, с. 28].

В англійській літературній мові та регіональних діалектах назва матеріалу, з якого виготовлений об'єкт, експлікується у таких номінаціях: *yetlin* "невеликий горщик" (діал. *yetlin* "чавун") [275, т. 6, с. 579]; *lead* "свинцева каструля" [275, т. 3, с. 549]; *iron* "сковорода" [275, т. 3, с. 331]; *pewter* "посуд зі сплаву олова та свинцю" [254, с. 72]; *lattice* "олов'яна чашка" (діал. *lattice* "олово") [252, с. 33]; *tin* "будь-який предмет посуду, що зроблений з олова" [275, т. 6, с. 153]; *copper* "каструля з міді" [256, с. 115]. У наведених номінаціях мотиваційною ознакою є назва металу (залізо, мідь, свинець, олово, чавун), з якого вироблено предмет посуду. Зазначимо той факт, що серед інших, відразу три номінації пов'язані з оловом. Це ймовірно викликано широким використанням олов'яного посуду, оскільки Британські острови відомі багатими покладами олов'яної руди і ще за античних часів отримали назву Олов'яних [281, с. 141]. Окрім назв, що пов'язані з металом, номінації посуду мотивуються назвами деревини та рослин: *timber* "будь-який предмет посуду виготовлений з дерева" [275, т. 6, с. 149]; *hod* "дерев'яна фляжка" (від діал. *hod* "деревина") [275, т. 3, с. 191]; *ash* "невелика чашка зроблена з ясеня" [275, т. 1, с. 82]; *mazer* "велике вмістище для пиття"

(давньо-норвезьке *mösurr* "клен") [250]; *calabash* "умістище з висушеного гарбуза" [270, с. 88]; *gourd* "бутель з гарбуза" [250]. Назви матеріалу актуалізуються також в номінаціях: *horn* "посудина з рогу" [275, т. 3, с. 234]; *stone* "керамічний посуд" [257, с. 76]; *stein* "велика кружка" (німецьке *stein* "камінь") [250]; *biscuit* "фарфоровий посуд" (від *biscuit* "неглазурований фарфор") [250]; *glass* "склянка" [250].

В українській мові за назвою матеріалу номінуються *чавун* [234, т. 2, с. 361; 221, с. 209]; *чигун* "чавунний горщик" (від діал. *чигун* "чавун") [227, с. 255]; *сніж* "казан" (від діал. *сніж* "чавун") [221, с. 175]; *бляха* "бляшаний лист для випічки" [229, с. 33]; *блеха* "лист для випікання" [221, с. 26; 211, т. 1, с. 22]; *тиква* [217]; *калебас* [217]; *срібло, фарфор* "вироби з цього матеріалу" [115, с. 6-8].

У діалектах української мови зафіксовано деривати на позначення предметів посуду, що утворені суфіксальним способом словотворення, мотиваційною ознакою яких є назва металу, з якого виготовлено об'єкт: *мідинка* "посудина з міді, латуні, бронзи" [235, с. 102]; *міднеця* "велика миска" [227, с. 162]; *цинівка* "олов'яна чашка (оцинкована)" [235, с. 215]; *бляхар* "бляшаний посуд" [234, т. 1, с. 60]; *бляшанка* "чарка" [234, т. 1, с. 60]; *блехівка* "металева кварта" [221, с. 26]; *жерстянка* "банка з жерсті, бляшанка" [217]; *мідень* "мідний казан, горщик" [217]; *залізняк* "казан" [217].

Етнографічні студії свідчать про високий ступінь розвитку бондарської справи в Україні, широке використання різних сортів деревини і добирання їх конкретно для кожного виробу. В Україні здавна виробляли з дерева посуд, хатнє начиння, що зумовлено достатнім вибором різноманітної деревини. Лише з поширенням промислового виробництва металевого посуду та начиння бондарство почало занепадати [279, с. 67; 276, с. 83]. Номінації, що пов'язані з деревиною, свідчать про розповсюдженість дерев'яного посуду та навіть вказують на конкретні види деревини, які використовувались при виготовленні посуду: *дерев'янка* "видовбана з дерева

посудина, миска" [230, в. 2, с. 22]; *деревийнка* "дерев'яна посудина" [235, с. 46]; *деревєнка* [221, с. 57]; *вербівка* "посуд із вербового дерева" [234, т. 1, с. 89]; *дубівка* "бочка" [234, т. 1, с. 237; 221, с. 64]; *калинниця* "дерев'яний посуд" [234, т. 1, с. 336]; *солом'яник* "посудина з соломи для зберігання зерна" [211, т. 2, с. 161]; *бербениця* "невелика діжка для сиру" (діал. *бервено* "колода, деревина") [230, в. 1, с. 24]; *кабаківка* "пляшка з висушеного гарбуза" [218, с. 69]. Механізм виникнення таких назв ймовірно знаходиться у сфері традиційного побуту народу та в тому, як мовна свідомість категоризує навколишній світ. Уявімо собі ситуацію, коли в домі є предмети посуду, зокрема чашки, зроблені з різного матеріалу. При потребі використання саме певного предмета посуду, з метою, наприклад, економії часу відбувається заміщення словосполучення типу "чашка, зроблена з верби" номінативною одиницею *вербівка*, внутрішня форма якої прозора і однозначна (за допомогою кореня -верб- та суфікса із предметним значенням -івк-) вказує на референт навколишнього світу.

Внутрішня форма робить значення слова мотивованим, однак ця зумовленість не є повною [95, с. 45]. Назву *вербівка*, в принципі, міг би отримати будь-який предмет, що вироблений з верби і входить у парадигму жіночого роду в українській мові. Лексема *солом'яник*, наприклад, співвідноситься відразу з кількома референтами навколишнього світу, що зроблені з соломи (посудина, капелюх, матрац) [211, т. 2, с. 161]. Зазначена номінація, таким чином, категоризується в межах конкретного предметного фрейму "назви посуду" і існує в мовній свідомості як найменування предмета посуду. Зазначимо найменування, в яких актуалізуються назви інших матеріалів: *фарфурка* "фарфоровий посуд" [235, с. 206]; *порцілан* "керамічний і скляний посуд" [235, с. 151]; *глинаник* "глибока глиняна миска" [231, с. 24]; *склянка* "скляна посудина циліндричної форми" [217]; *скленка* "пляшка" [221, с. 138]; *склинник* "графин; слоїк" [235, с. 176]. З наведених прикладів виокремимо номінацію *порцілан*, яка є прикладом генералізації,

розширення значення, коли найменування певного типу посуду (зробленого з порцеляну) стає категоріальною назвою посуду (керамічного, скляного) в цілому. Загалом питання генералізації в номінаціях посуду детальніше буде розглянуто нижче.

Для підтвердження регулярності моделі "матеріал – посуд з цього матеріалу" в різних мовах наведемо також російські номінації *стекло*, *фарфор*, *фаянс*, *хрусталь*, *емаль*, *серебро*, що є прикладами перенесення значення "матеріал – виріб" [5, с. 202].

Окрім номінативних одиниць із прозорою внутрішньою формою, мотиваційна модель "матеріал – виріб" реалізується в багатьох інших назвах посуду. Людина, яка не є професійним етимологом, шукає інше значення слова, яке стоїть за першим, визначає його і пов'язує із світом речей [155, с. 205]. Виявити присутність такої моделі в номінаціях посуду можливо лише за допомогою етимологічного аналізу. Слова можуть бути немотивованими на сучасному етапі розвитку мови (в синхронії), тобто не існує прозорого зв'язку між фонемною і морфемною структурою і значенням. Однак історичний аналіз показує наявність мотивації у діахронії [8, с. 35]. Досліджуючи індоєвропейські корені, І. Д. Коваленко доходить до висновку, що однією з особливостей давньої лексики є гіперизована полісемія, коли одне слово використовувалось для передачі цілого ряду значень [66, с. 186]. В українській мові серед таких найменувань зазначимо *гладун*, *глек*, *діжа*, *корчага*, *корець*, *лубок*. Номінації *гладун*, *гладушка*, *гладши*, *гладущик*, *гладунець* у значенні "предмет посуду" за однією з версій виводяться з праслов'янського **laty* "глиняний" [222, т. 1, с. 519]. Назви *глек*, *гличик*, на думку деяких дослідників, пов'язуються з номінацією *глей* [222, т. 1, с. 522]. В англійській мові зазначимо назву *gallipot* "глиняний горщик", що є спотворенням *gleypot* "горщик з глею" [270, с. 226]. Найменування *діжа* походить від індоєвропейського **gheidh* "ліпити з глини" [222, т. 2, с. 88]. Одна з версій виникнення ЛСВ *корчага* "предмет посуду" зближує його з

рос. *корча* "стовбури дерев" [222, т. 3, с. 46]. Найменування *корець* та похідні від нього також пов'язані з матеріалом (корою) [222, т. 3, с. 16-17]. Хоча не всі первісні народи дійшли до вміння виготовляти керамічний посуд, всі вони використовували плетене начиння та посуд з кори для збирання, приготування чи зберігання їжі [89, с. 32-34]. Внутрішня частина кори дерев як матеріал для виготовлення предметів посуду актуалізується в номінації *лубок* [222, т. 3, с. 296-297].

Мотиваційна ознака матеріалу реалізується і в запозиченнях з інших мов. Зокрема українське найменування *барило* є запозиченням лат. *barilla*, яке в свою чергу походить від іберійського *barro* "бруд, глина" [222, т. 1, с. 143]. Українське *баклага* пов'язується з тюркським "обрубок деревини" [222, т. 1, с. 120]. Англійська назва *jar* є запозиченням через французьку мову від арабського "глиняний" [250]. Із глиноземним матеріалом пов'язана і номінація *tureen* "велике блюдо", що походить від латинського *terra* "земля" [270, с. 632].

Однією з якісних характеристик будь-якого артефакту є його розмір. Тому, розглядаючи номінації посуду, що є позначеннями конкретних матеріальних об'єктів певного розміру, ми вважаємо доцільним виділити в зазначеному слоті метонімічну мотиваційну модель "**розмір – посуд такого розміру**". Ю. Д. Апресян називає такі значення параметричними (тобто такими, що характеризуються високим ступенем властивості за даним параметром), відносячи до них просторові характеристики об'єкта [5, с. 203; 6, с. 521]. Як зазначає М. Е. Рут, кожний предмет має розмір, але номінуються за цією ознакою лише ті предмети, які мають крайні вияви або співвідносяться за розміром у номінативному ряді [126, с. 34]. Норма передбачає рівновагу ознак і співвідноситься із стереотипним уявленням про середню кількість ознаки, яка властива об'єкту [36, с. 55].

До цієї моделі ми відносимо номінації, які мотивовані загальними характеристиками об'єкта: величина, довжина, висота і т.п. Розмір в

розумінні кількості, яку вміщує предмет, ми вважаємо доцільним виділити в окрему модель, яка буде розглянута нижче.

В англійській мові в основу категоризації та найменування більшості подібних об'єктів покладено їх опозицію як предметів маленького – великого розміру. Номінації *wee* "невелика чашка, склянка" (діал. "невелика кількість" [275, т. 6, с. 419]; *kit* "маленька миска" (від діал. *kit* "щось невелике") [275, т. 3, с. 457]; *miniature* "дуже маленька пляшка віскі чи іншого напою" [250]; *tot* "невелике вмістище для пиття" (від діал. *tot* "дрібничка") [275, т. 6, с. 200; 261, с. 31; 256, с. 141]; *trinket* "невелике вмістище для пиття" (від діал. *trinket* "дрібничка") [275, т. 6, с. 238] протиставляються таким номінаціям, як *magnit* "винна пляшка, що вміщує еквівалент двох стандартних пляшок" [250]; *doubler* "велике блюдо" (актуалізація подвійного розміру) [256, с. 38; 254, с. 29]; *whumpie* "тарілка, яка вміщує достатньо їжі на двох осіб" (від *whumper* "будь-який предмет великого розміру для свого класу") [275, т. 6, с. 482]. Проміжну позицію між "великими" та "маленькими" займають номінації, що базуються на ознаці середнього розміру: *middie* "склянка чи пляшка, що вміщує 285 мл пива" [250]; *half-bottle* "пляшка в половину стандартного розміру" [250]. Окрім опозиції "великий – маленький", основою для найменування може стати довжина, висота об'єкта. Довжина предмета в англійській мові експлікується в назві *yard* "умістище в формі рогу довжиною в ярд" [250]. Висота актуалізується в складеній номінації *tall glass* "висока коктейльна склянка" [210], що протиставляється в даному випадку склянці звичайного розміру.

В українській мові довжина предмета актуалізується в словотвірних дериватах *довжинка* "висока посудина" [235, с. 49]; *довжанка* "високий глечик для молока" [217]. Величина об'єкта як ознака номінації експлікується також у назві *махітка* "малий горщик" [217], що співвідноситься з кількома англійськими назвами (*wee*, *kit*, *miniature*, *tot*, *trinket*). Українські найменування *півмесок*, *полумисок* "тарілка" [227, с. 184];

половинчик "пляшечка в одну восьму літра" [231, с. 60] мають ознакою номінації половинний від звичайного розмір предмета посуду і корелюють з англійською назвою *half-bottle*.

Зазначимо, що величина предмета посуду може бути експлікована і суто морфологічними засобами – за допомогою суфіксів, що надають слову зменшувальний чи збільшуваний характер. Оскільки детальне вивчення особливостей афіксального словотвору не є метою цієї роботи, наведемо лише декілька прикладів такої зміни значення, які зафіксовані в діалектних словниках як окремі номінації. Назва предмета посуду більшого розміру ніж звичайний реалізується в найменуванні *стаканяра* "велика склянка", суфікс *-яр-* при цьому надає слову ще й пейоративного характеру [211, т. 2, с. 170]. Зменшувальні суфікси є більш різноманітними: *-ин-*, *-ок-*, *-ятк-*, *-чик-*, *-ик-*. За допомогою наведених суфіксів утворюються деривати *мищина* "маленька миска" [235, с. 102]; *флящина* "пляшечка" [234, т. 2, с. 331]; *кітлик* "малий казанок" [235, с. 79]; *ронделик* "маленька каструлька" (від *рондел* "сковорідка") [231, с. 64]; *килішок* "чарка" [234, т. 1, с. 348]; *кубашок* "менша кварта" [211, т. 1, с. 261]; *горнятко* "маленький горщечок" [211, т. 1, с. 103]; *мисятко* "маленька миска" [234, т. 1, с. 441]; *лагунчик* "глиняний глечик" (від *лагун* "глиняний глек на два – три відра") [231, с. 47]. В англійській мові серед номінацій посуду також існують зменшувальні форми (детальніше про зменшувальні суфікси в англійській мові див. [8, с. 97]), наведемо номінації, які зафіксовані в словниках як окремі одиниці: *coggy* "невелике вмістище для пиття" (від *cog* "умістище") [275, т. 1, с. 693]; *tinny* "невелика чашка" (від *tin* "чашка") [275, т. 6, с. 158]; *bowley* "невелика миска" [275, т. 1, с. 366]; *kitty* "невелика чашка" (від *kit* "чашка") [275, т. 3, с. 457]; *pipkin* "горщик, мисочка" (зменш. від *pipe* "барильце") [250]; *pannikin* "каструлька" [250]; *cannikin* "чашечка" [250]; *pottie*; *pannie* [283, с. 223].

Слот "предмет є такий" включає в себе метонімічну модель "**форма – посуд такої форми**" (пор. з моделлю "посуд – фігура" в дослідженні

О. Ю. Малюк [92, с. 8]). Параметр форми є одним із слотів фрейму фізичного об'єкта, компонент форми є складовою частиною тлумачення лексичної одиниці [44, с. 8-9]. Прикладами такої моделі в українській мові є номінації *пласка* "пласка пляшка" [217]; *пласкун* "глиняний горщик заввишки 3 1/2 - 5 вершків" [217]; *круглянча* "маленький круглий горщик" [217]; *кружок* "піднос" [235, с. 88].

В англійській мові модель "форма – предмет" простежується при етимологічному аналізі номінацій із непрозорою внутрішньою формою: *dish*, *stoup*. Назва *dish* походить від латинського *discus* "кілець" [250] і співвідноситься з українським *кружок*. Кругла форма об'єкта актуалізується і в найменуванні *bowl*, яке виводиться від давньоанглійського *bolle* "куля" [270, с. 73]. Назва *stoup* "умістище для святої води" етимологічно пов'язана з прикметником *steep* "крутий, опуклий" і, вочевидь, використовує форму предмета як мотиваційну ознаку [250]. В українській мові серед десемантизованих номінацій форма як мотиваційна ознака реалізована в назвах *баняк*, *банка*, *банька* і т.п., які етимологічно пов'язані зі словом *баня* через перенесення баня – ванна – опукла форма – опуклий предмет [222, т. 1, с. 136]. Опуклість предмета посуду (за однією із версій) актуалізується і в запозиченні з польської мови *лембик* "горщик", яке виводиться від латинського *imbo* "опуклість" [222, т. 3, с. 219].

Аналізуючи номінації, що мають ознакою форму, слід зазначити і звичай надавати народній кераміці антропоморфної чи зооморфної форми, що відзначений у багатьох культурах [127, с. 347]. Це відображається і в номінативних одиницях. На нашу думку, назви з позначкою у тлумаченні "зроблений у формі" належать саме до мотивованих формою, а не подібністю чи асоціацією. Напр., предмети посуду, знайдені під час археологічних розкопок, отримали назви *mastos* "чашка у формі грудей" [260, с. 190].

Ще однією атрибутивною характеристикою об'єкта є його колір, який, на нашу думку, стає ознакою номінації у метонімічній моделі предметного

фрейма "**колір – посуд такого кольору**" (про колір як мотиваційну ознаку в номінаціях посуду *червінка; вишнівка* [97, с. 7]). Епідигматичні зв'язки кольороназв в англійській мові досліджувались Т. В. Венкель, колірні семемами, на думку дослідниці, є джерелом утворення в результаті семантичної деривації нових, неколірних ЛСВ [32, с. 13]. Назву кольору при цьому можемо вважати колоратемою-об'єктом, що вказує на співвіднесеність з образом власне фізичного об'єкта [52, с. 10]. У регіональних діалектах англійської мови колірні характеристики актуалізуються в найменуваннях *brown* "великий глиняний глечик" [275, т. 1, с. 417]; *blue* "глечик" [275, т. 1, с. 311]. Українськими колірними номінаціями виступають назви горщиків *чорнисько* [234, т. 2, с. 375]; *сивуляк* [217]. Автори етнографічного довідника "Українська минувшина" зазначають, що кераміка різних регіонів України відрізнялась кольором. Для Поділля, наприклад, було характерно вогненно-червоне тло, на Полтавщині – червоний колір. Волинські вироби відзначались сірим та чорним кольорами (з домішками окисла заліза в глині) і відповідно мали найменування *сиваки* [279, с. 56; 276, с. 87].

При номінації предметів посуду в англійській мові можемо виділити метонімічну модель "**вартість – посуд такої вартості**". Така модель, на нашу думку, також належить до слоту предметного фрейму "посуд є такий", оскільки характеризує об'єкт з огляду на таку атрибутивну характеристику, як вартість. В обстежених нами словниках української літературної мови та регіональних діалектів не вдалося знайти номінацій, які б актуалізували вартість як ознаку найменування. Тому можемо припустити, що номінації англійської мови *bob* "глечик, що коштує один шилінг" (діал. *bob* "шилінг") [251, с. 9]; *joey* "невелика склянка ціною чотири пенси" (діал. *joey* "дрібна монетка") [275, т. 3, с. 374]; *half-piece* "монета; горщик, що має таку ціну" [275, т. 3, с. 27] є лакунарними стосовно української мови. Щодо вартості посуду в українському побуті, зазначимо звичай, згідно з яким гончарський

виріб при натуральному розрахунку коштував стільки зерна, скільки він міг у себе вмістити [279, с. 56].

2.2.2. Хронотопні моделі номінації посуду, пов'язані з його виготовленням чи використанням. Слот "посуд існує там і тоді" представлений метонімічними моделями "час – посуд, що вживається в цей час" та "місце – посуд, який вживається (зроблений) в цьому місці". Існування такого типу метонімічного перенесення підтверджують різні дослідники [33, с. 81; 179, с. 681]. В англійській мові номінаціями предметів посуду, що пов'язані з часом їх використання є *twelve*, *half-moon flask*, *harvest-bottle*, *jounting-bottle*. Найменування *twelve* пов'язує предмет посуду з точним часом, коли він використовується: "чашка, з якої п'ють чай опівдні" [275, т. 6, с. 281]. У номінації *harvest-bottle* актуалізується назва процесу збору врожаю, тобто це "пляшка, яку беруть з собою в поле під час збору врожаю" [275, т. 3, с. 74]. Композита *jounting-bottle* включає в себе складову *jounting* "подорож" і визначається як "фляжка, яка використовується під час подорожі" [275, т. 3, с. 351]. Назва *half-moon flask* пов'язана з діяльністю контрабандистів. Оскільки контрабандні перевезення здійснювались головним чином вночі, відповідно і найменування вмістища (фляжки) вказує на час її використання – під місячним світлом [275, т. 3, с. 27].

Метонімічна модель "місце – посуд, який вживається (зроблений) в цьому місці" в англійській мові представлена номінаціями *jedburgh* [275, т. 3, с. 355], *winchester* [250], *demijohn* [270, 799]. Найменування *winchester* та *demijohn* є назвами пляшок, ознакою номінації в яких виступають назви міст, де вони вироблялись (відповідно англійське Winchester та перське місто Damaghan, яке славилось своїми скляними виробами). Номінація *jedburgh* пов'язана з особливим видом судових засідань (*jedburgh trial*). Глечик, який використовувався під час такого судового розгляду як одиниця вимірювання, отримав свою назву від місця використання. В археології типовим є

називання типу кераміки за місцем виробництва: *Stamford ware, Surrey ware, York ware, культура пшеворського посуду* [260, с. 301, с. 309, с. 344; 128, с. 57].

В українській мові до слоту "посуд є там і тоді (простір і час)" певною мірою можемо віднести найменування *горня, горнятко, горнець, гарнец, горщик*, які етимологічно пов'язуються з горном, піччю як місцем виробництва [222, т. 1, с. 569, с. 574], хоча їх етимологія може бути пов'язана і з подібністю перших горнів до горщиків [156, с. 203] чи звичаєм тримати в глиняному посуді гаряче вугілля і відповідним уподібненням посудини до горна [226, с. 138].

2.2.3. Квантитативна модель (слот "посуд є стільки"). В обох зіставлюваних мовах наявні номінації, що пов'язані з кількістю речовини в ємності. В основі такої моделі номінації лежить метонімічне перенесення "кількість речовини – посуд, що вміщує таку кількість". Зазначимо також існування зворотної моделі, коли, в принципі, будь-яка назва ємності може набувати значення "кількість речовини в такому ємності" (пор. *відро води*) [5, с. 189-192; 145, с. 14].

В англійській мові кількість речовини, яку вміщує предмет посуду, актуалізується як ознака номінації у назвах *toll* "посудина, якою вимірюють кількість зерна, що бере мірошник" (від *toll* "мити, кількість зерна, що бере мірошник за помол") [275, т. 6, с. 180]; *gill* "чаша, що вміщує половину пінти" (від *gill* "чверть пінти") [275, т. 6S, с. 116]; *thurindale* "графин, що містить три пінти" [253, 167]. В афіксальному дериваті *taster* "невелика чашка" [275, т. 6, с. 37] вербалізовано таку оказіональну міру об'єму як ковток (*taste* "ковток" + предметний суфікс *-er*).

Зазначена модель є продуктивною і в українській мові, стає основою як для суто семантичних дериватів, так і для номінацій, що утворені суфіксальним способом словотворення. Кількість в якості ознаки номінації

вербалізується в найменуваннях предметів посуду, переважно пляшок: *шкалик* (від "стара міра об'єму вина, горілки, що дорівнює 1/200 відра") [217]; *літра*, *літурка* (від "міра місткості рідини, 250 г." – *Тупер кажут читвиртушка, а колис то була літра*) [230, в. 5, с. 32]; *літровка* (від "посудина (звичайно пляшка) ємністю в один літр") [217]; *око* (від "міра об'єму хмільних напоїв, що приблизно дорівнює 1-1,5 л.") [217]; *півоківка* "півлітрова пляшка" [221, с. 148]; *півлітра* [217]; *півлітрівка* [221, с. 148]; *кручок* (від "одна десята літра") [227, с. 144]; *сороківка* "пляшка (з горілкою), що вміщує сорокову частину відра або четверту частину літра" [217]; *чвертка* "пляшка місткістю 0,25 літра (звичайно наповнена горілкою, вином)" [217]; *четвертина* (від "старовинна міра рідин, що дорівнює четвертій частині відра (3,1 л)") [217]; *сотка* (від "міра горілки, що дорівнює сотій частині відра") [217]; *штоф* (від "старовинна міра рідини (вина, горілки), яка дорівнювала 1/8 або 1/10 відра") [217]; *кватирка* "пляшка місткістю 0,25 літра" [211, т. 1, с. 216];. За кількістю речовини номінуються не тільки пляшки, але й інші предмети посуду: *літурка* "банка місткістю один літр" [211, т. 1, с. 289]; *кварта* "кухоль" [234, т. 1, с. 344]; *півкварти* (від "половина кварта як міра чого-небудь") [217]; *сороковка* "сороковідерна бочка" [231, с. 67]; *відерник* "горщик, чавун, який має місткість відра" [217]; *маньорка* "кухоль" (від "одиниця виміру молока місткістю 100 см³") [230, в. 5, с. 57]; *стограмовець* "склянка місткістю 100 г" [211, т. 2, с. 176]; *трохлітровець* "банка місткістю три літри" [211, т. 2, с. 210]; *гарець* "посудина" (від "міра сипких тіл, що становила 3,28 літра") [217]. Українське найменування *порція* "1. Певна кількість чого-небудь. 2. Чарка; чарка горілки." [217; 221, с. 155; 227, с. 188] корелює з англійською номінацією *taster*.

2.2.4. Моделі слоту "посуд існує так". Номінації слоту предметного фрейму "посуд існує так" вербалізують оцінну ознаку який?, як? В українській мові атрибутивна оцінна характеристика об'єкта наявна в словотвірних дериватах *красовуля* "велика чарка" [217]; *чепуруха* "велика чарка" [217]. Ознака номінації зазначених назв яскраво виражена у внутрішній формі (предмет є красивий, предмет є чепурний). Оцінка об'єкта є складовою частиною його загального сприйняття, тому процес отримання найменування цими предметами ми можемо вважати номінацією за суміжністю (метонімічною). Відповідною даному слоту метонімічною моделлю є "ознака (оцінна характеристика) предмета – предмет, що має таку ознаку (характеристику)" ("особливості зовнішнього вигляду" за [97, с. 7]). В обстежених нами англійських словниках не виявлено подібних НП. Зазначена мотиваційна модель української мови ймовірно є лакунарною стосовно англійської мови.

В англійській мові до слоту "посуд існує так" ми схильні віднести афіксальні деривати *tumbler*, *hunger*, *hooter*. Не дивлячись на те, що вони є похідними від дієслів *to tumble*, *to hang*, *to hoot*, зазначені номінації скоріше пов'язані не з дією, яку предмет виконує, чи до якої призначений, а із способом існування. Назва *tumbler* "бокал" походить від дієслова *to tumble* "падати, перекидатись" і спочатку позначала особливий вид умістища для пиття, що мало заокруглену основу і не могло стояти [250]. Ознакою номінації лексеми *hunger* (*hanger*) "чайник" є те, що він висить над вогнем, тобто є "предметом, що висить" [275, т. 3, с. 282].

Англійське найменування *hooter* "чайник" є прикладом метафтонії, механізму мовлення, що поєднує в собі метафору та метонімію. Термін "метафтонія" був створений для позначення процесу взаємодії двох тропів [191, с. 323-340]. Думка про часту комбінацію метонімії та метафори підтримується і іншими дослідниками [208, с. 526-527; 189, с. 435-465; 200, с. 127; 179, с. 681]. Аналізуючи англійське слово *potbelly*, К.-У. Панцер і

Л. Торнбург говорять про метафоричне перенесення значення "великий округлий живіт" з подальшим метонімічним розвитком "товста людина" (модель "частина – ціле") [203, с. 248]. Наведена номінація є прикладом розвитку ланцюгової полісемії. В українській мові ілюстрацією ланцюгової полісемії можуть бути номінації *тиква* [217]; *калебас* [217]. Услід за метонімією "матеріал – виріб", розвивається метафоричне значення "посудина подібна до тикви (гарбуза), калебасу". У номінації *hooter* звуки, що супроводжують кипіння чайника, метафорично уподібнюються до крику (ухання) сови (*hoot*). Одночасно відбувається метонімічне перенесення за схемою "дія – предмет, що виконує таку дію" (пор. з думкою О. О. Тараненка про існування моделі номінації, що пов'язана з характерним для предмета звуком [145, с. 28]) з оформленням кінцевого похідного слова в афіксальний дериват із предметним суфіксом -er.

Отже, не дивлячись на те, що усі три вищенаведені номінації мають за основу мотиваційну модель "дія – предмет, що виконує таку дію", вони, на нашу думку, належать не до акціонального фрейму, а до слоту предметного фрейму "посуд існує так".

2.2.5. Партонімічний фрейм назв посуду. Партонімічний фрейм, за думкою С. А. Жаботинської, включає предметні сутності щось/хтось, які співвідносяться між собою як ціле та його частина. Партонімічний фрейм при цьому має поняттєву суміжність із предметним фреймом, оскільки наявність певної частини може розглядатись і як ознака об'єкта [56, с. 20]. Основою партитивних номінацій є метонімічна модель "частина – ціле". Частина категорії чи її член може заміщати всю категорію, людина взаємодіє з об'єктами реального світу, структуруючи їх за опозицією "частина – ціле" [82, с. 152; с. 167].

В англійській мові зазначена модель реалізується в найменуваннях, що пов'язані з предметами посуду, які мають ручку: *lug* "гличик з ручкою" (від

діал. *lug* "вухо") [275, т. 3, с. 687]; *handle* "блюдо, миска з ручкою" [275, т. 3, с. 48]. Довга шийка (як частина пляшки) актуалізується у назвах *longneck* [250], *craigie* "пивна пляшка з довгою шийкою" [275, т. 1, с. 767]. Клеймо, фірмовий знак виробника, як невід'ємна частина предмета, теж може стати ознакою номінації, яка реалізується в НП *brand* "кухонний посуд" [275, т. 1, с. 376]; *thumb-pot* "невелике вмістище для пиття з перпендикулярним заглибленням від пальця гончара" (така відмітка від великого пальця виробника на ще сирій глині слугувала свого роду клеймом, товарним знаком майстра) [251, с. 94]. Подібні назви певно пов'язані з найпростішим способом виготовлення кераміки з одного шматка глини, середина якого видавлюється, а зовнішні стіни формуються рукою [89, с. 161].

Декоративна прикраса предмета посуду стає основою для отримання назви в номінаціях *tappet* "каструля з зображенням курки на кришці" (від діал. *tappet* "курка") [275, т. 6, с. 32]; *greybeard* [263, 50], *beardie* [275, т. 1, с. 208] "велика чашка, на якій була зображена людина з бородою"; *toby* "пивна кружка чи глечик у вигляді повного чоловіка" [250]. Зазначимо, що ці назви яскраво відображають традиційний побут народу. Англійське *toby* "пивна кружка" походить від імені героя вірша 18-го століття, який ніби випив 2000 галонів пива. Цей вірш був настільки популярним, що пивні келихи виготовляли у формі повного чолов'яги в трикутному капелюсі. Подібною до попередньої є номінація *greybeard*, в цьому випадку на келиху був зображений сивобородий старійшина. Як зазначає Ю. Ліпс, більшість примітивних предметів домашнього вжитку відрізнялись від сучасних хіба що тим, що вони часто були ретельніше обробленими і мали красивіші форми. Вчений відзначає, що глечики, подібні до сучасних англійських *toby jugs* були знайдені навіть в індіанських могильниках на території Перу, що говорить про універсальність такого типу посуду [89, с. 137, с. 164]. У семантиці лексеми *graduate* відбувається зрушення від вихідного значення "градування" до значення "вмістище з градуванням, розміткою", де

розмітка розглядається як частина такого вмістища, що стає основою метонімічного перенесення [250]. Аналітичні номінації *footed tumbler* [215], *faceted glass* [216] також є метонімічними по суті, зазначаючи частину предмета, що є загалом непритаманною таким об'єктам. Так, *footed tumbler* "бокал з ніжкою" протиставляється назві *tumbler*, що за усіма словниковими визначеннями є "бокалом без ніжки". Найменування *faceted glass* "склянка з гранями" протиставлене звичайній прямій склянці. Зазначимо також археологічний тип кераміки в південній Англії *grape cup*, який отримав назву через глиняні кульки на боках, що були стилізованим зображенням винограду [260, с. 133]. Частина як ознака актуалізується і в назвах *pedestal beaker* "чашка із великою ніжкою"; *knight jug* "середньовічний глек із барельєфним зображенням лицарів"; *parrot beak jug* "глек, прикрашений зображенням птаха з великим дзьобом" [260, с. 235, с. 167, с. 234].

В українській мові модель "частина – ціле" актуалізується в номінаціях *плетеник* [229, с. 164], *поплетник* [234, т. 2, с. 114], *плетянка* [211, т. 2, с. 54] "обплетений бутель", які мотивовані плетінням як частиною об'єкта. Серед інших найменувань зазначимо *гранчак* "склянка із боковими гранями" (пор. англ. *faceted glass*) [217]; *носатка* "посудина з довгим носиком, що формою нагадує чайник" [217]; *стовбун* "високий горщик із прямими вінцями" [217]; *черепок* "невеликий, старий, надбитий, низької якості горщик, чашка, миска" [217]; *щербан* "горщик із дефектом" [235, с. 231]; *щербинча* "горщик із пощербленими краями" [217]; *крапельниця* "пляшечка з пристосуванням у шийці для відраховування крапель" [217]. Назва *ушат* "великий цебер з двома вушками" (пор. *ушата корзина* "корзина з двома вушками") [229, с. 221] корелює з англ. *lug*. Опозицією до посуду з вушками в народній свідомості є посуд без ручки. Свідченням цього є номінації *ладшика*, *гладшика*. Етимологічний аналіз зазначених назв доводить їх походження від праслов'янського **laty* "глиняний" чи як контамінацію слів "глек" і "гладкий" [222, т. 1, с. 519]. Носіями мови такий референт категоризується як "гличик

без ручки" [211, т. 1, с. 91, с. 275]. Відсутність вушка як диференційна ознака, на нашу думку, дозволяє говорити про належність такого називання до мотиваційної моделі "частина (її відсутність) – ціле".

2.2.6. Моделі акціонального фрейму. Відмінність акціонального фрейму від предметного полягає в тому, що на перший план виходить не сам предмет, а його взаємодія з іншими предметами. Акціональний фрейм реалізується в моделі "предмет діє так (на щось, для чогось, з допомогою чогось, підлягає дії чогось тощо)" [56, с. 19]. Із зазначеної загальної моделі стосовно посуду виокремлюються слоти "посуд діє так (робить це)", "посуд вміщує це", "посуд належить комусь/чомусь", "посуд зроблений так". Основою для таких моделей є метонімічні перенесення "вміст – умістище", "дія – предмет, що виконує таку дію (використовується для такої дії)", "власник – предмет, що йому належить".

В англійській мові модель "**вміст – посуд, що вміщує**" представлена власне метонімією, афіксальними дериватами та композитами. До семантичних дериватів належать номінації *pilsner* "високий келих для пива" (від *pilsner* "сорт пива") [250]; *pie* "посудина для випічки пирога" (від *pie* "пиріг") [275, т. 6S, с. 157]; *yill* "чаша для пиття елю" (від діал. *yill* "ель") [275, т. 6S, с. 47]. До цієї ж моделі можемо віднести запозичення *churn* "умістище для молока" [250] та *ewer* "великий глечик з широким горлом" [250], внутрішня форма яких (нім. діал. *Kern* "вершки" та франц. *ewer* від лат. *aqua* "вода") для носіїв англійської мови під час утворення зберігалася прозорою. Афіксальний дериват *creamer* "глечик для вершків" також мотивований назвою речовини (*cream* "вершки") і утворений за допомогою предметного суфіксу -er [250].

Модель "вміст – посуд" також реалізується в композитах *asspan* "таця для попелу в печі" [256, 5], *messpot* "горщик для приготування каші" (від діал. *mess* "каша") [268, с. 83], *teacup* "чайна чашка" [250], *wineglass* "бокал

для вина" [250], *tatie-pot* "горщик для картоплі" (від діал. *tatie* "картопля" [275, т. 6, с. 39], *cream-pot* "гличик для вершків, молока" [275, т. 1, 783], *cream-dish* "умістище для вершків" [275, т. 1, с. 783], *honey-mug* "умістище для меду" [275, т. 3, с. 218], *dye-pot* "умістище для фарби" [275, т. 3, с. 627], *bough-pot* "ваза" (букв. "умістище для гілок") [275, т. 1, с. 355]. Поряд із вже оформленими однослівними номінаціями зазначимо існування численних аналітичних назв, які мають тенденцію до стягування: *coffee cup*, *salad dish*, *sugar bowl*, *pepper shaker* та інші (пор. *tea cup* – *teacup*, *wine glass* – *wineglass*).

Українська мова, як російська та інші слов'янські мови, на відміну від романських та германських, тяжіє до використання словотвірних дериватів: *чайниця*, *сухарниця*, *фруктовниця*, *тортниця*, *хлібниця*, *салатник*, *супник*, *супниця*, *кавник*, *чайник*, *креманка*, *сільниця*, *перечниця*, *оцетниця*, *оселедниця*, *гусятниця*, *кашник*, *соусниця*, *хрінничка*, *гірчичниця*, *сирниця*, *сметанник* [217]. Усі наведені найменування є афіксальними утвореннями, ознакою номінації яких є назва речовини, для якої вони призначені. А. М. Мединський розглядає подібну модель як таку, що мотивована "особливостями практичного застосування" [97, с. 7]. Окрім наведених назв, які функціонують у літературній мові, велика кількість подібних утворень зафіксована в регіональних діалектах української мови. Зберігання меду вербалізується в найменуваннях посуду *медєнка* [221, с. 121]; *мидарка* [230, в. 5, с. 74]; *липовка* (для липового меду) [229, с. 115]. Серед інших номінацій, у яких актуалізуються назви загальноживаних продуктів споживання, зазначимо такі: *бабник* "горщик для випікання баби" [230, в. 1, с. 12]; *борцівка* "невелика діжка для квасу" (діал. *борці* "квас") [230, в. 1, с. 37]; *маслянка* [221, с. 120]; *масляниця* [230, в. 5, с. 61]; *маслинка* [235, с. 75]; *масниця* [211, т. 1, с. 306]; *водник* [229, с. 48]; *водниця* [234, т. 1, с. 139]; *водячка* [234, т. 1, с. 139]; *сирничка* [229, с. 194]; *солонця* [229, с. 200]; *сілька* [234, т. 2, с. 218]; *капускинка* [235, с. 75]; *борцівниця* [234, т. 1, с. 67]. Назви *слоїк* [227, с. 222]; *слій*, *слоїк* [231, с. 67] мотивовані тим, що призначені

для зберігання лою. Найменування предметів посуду, що пов'язані з їх вмістом, можуть також відображати характерні для регіону продукти (бринза, кулеша в Карпатах; мамалига на Буковині і т.п.): *пампушниця* [234, т. 2, с. 37]; *бринзинка* [235, с. 17]; *бриндзєнка* [221, с. 23]; *кулешіник* [221, с. 106]; *бринзівка, бриндзівка* "діжка для бринзи" [230, в. 1, с. 40]; *мамаліжник* [230, в. 5, с. 52]. Подібні назви можуть бути утворені і від доволі екзотичних номінацій продуктів: *сотейник* "сковорідка з товстим дном і високими прямими боками, в якій готують соте" [217]. Продуктивність такої мотивації і словотвірної моделі підтверджується і назвами інших умістищ, які використовуються в господарській діяльності людей. В основі таких найменувань також є назва речовини, для якої вони призначені: *каламарь* "чорнильниця" (від вмісту "каламутної рідини") [221, с. 89; 235, с. 75]; *гленіник, глинек* "глечик, в якому розводять вапно для біління" [227, с. 78, с. 79]; *алієвка* (від *оля = гас*) "лампадка" [229, с. 25]; *газ* [229, с. 51], *гасянка* [230, в. 2, с. 7] "гасова лампа"; *газник, гасник* "гасова лампа" [230, в. 1, с. 79]; *помийник* [211, т. 2, с. 69]; *милниця* [230, в. 5, с. 75]; *зіленьник* (від *зілля*) "горщик для квітів" [217]; *дьогтирниця* [211, т. 1, с. 149]; *скарбець* "посудина, в якій закопували скарб" [217].

У межах акціонального фрейму також реалізується мотиваційна ознака "предмет належить комусь (чомусь)". У нашому дослідженні ми схильні розглядати належність предмета комусь/чомусь як модель "агенс (власник) діє (володіє) на пацієнс (предмет)", основою якої є метонімія "**власник – посуд, який йому належить**" (про існування такої моделі говорить О. О. Тараненко [145, с. 10]).

Модель англійської мови "власник – посуд, який йому належить" ("відношення володіння" [125, с. 15]; "власне ім'я – загальна назва" [8, с. 67]) ймовірно є лакунарною стосовно української мови, оскільки в досліджених нами словниках не було знайдено назв посуду, що пов'язуються з власником (семема *чабан* "глек, слоїк" на нашу думку є прикладом метафоричного

перенесення від лексико-семантичного варіанту "з великою головою, головань (зневажливе)" [235, с. 217]). Зазначена модель реалізується в назві *jorum* "велика чаша, посудина для пиття" [250], який мотивується іменем біблійного персонажу Йорама, який поставляв посуд до двору царя Давида. Окрім наведеної номінації для англійської мови характерна модель, що пов'язує предмети посуду з онімами біблійних царів. Такі найменування характеризуються різними асоціативними зв'язками і належать до асоціативного фрейму. Незважаючи на таку належність, ми вважаємо доцільним розглянути їх зараз, оскільки, на думку упорядників *Collins English Dictionary*, вони виникли за аналогією та традицією називати великі винні пляшки іменами біблійних персонажів (пор. *jorum*). До них належать назви: *jeroboam*, *methuselah*, *salmanazar*, *balthazar*, *nebuchadnezzar* [250], що є назвами винних пляшок великого розміру, які вміщують еквівалент відповідно чотирьох, восьми, дванадцяти, шістнадцяти та двадцяти пляшок звичайного розміру. Наведені назви мотивуються асоціацією з могутністю та міццю царів Ієровоама, Сальманазара, Валтасара та Навуходносора. У назві *methuselah* асоціація пов'язана з довголіттям Мафусаїла.

Слот акціонального фрейму "предмет діє так (використовується для такої дії, є пацієнсом такої дії)" реалізується в метонімічній моделі "**дія – посуд, що виконує таку дію**" ("функціональні відношення" за [125, с. 15]). Використання функції як першорядного засобу для організації назв артефактів дає набагато кращі результати ніж будь-яка інша модель [205, с. 73]. Призначення (поруч із місткістю) є найчастішою мотиваційною ознакою при номінації предметів посуду [97, с. 7]. Про функцію предмета як ознаку номінації також говорять інші дослідники [145, с. 28; 202, с. 128-131]. В англійській мові такий тип зв'язку найчастіше актуалізується в афіксальних дериватах з агентивним суфіксом *-er*, який може бути приєднаний до будь-якого дієслова так, що *V+-er* набуває значення "one who

V-s" або "something that V-s" [8, с. 34], позначаючи як особу, що виконує дію, так і предмет [137, с. 105-107, с. 146].

Досліджуючи номінації посуду в сучасній українській мові, О. Ю. Малюк наводить приклади, в яких вербалізується дія, з якою пов'язаний предмет посуду: *запарник*; *черпальник*; *макотерть*; *салотовка*. У зазначених назвах реалізуються ознаки "те, що запарює"; "те, чим черпають"; "для тертя маку"; "для товчення сала". При утворенні наведених найменувань відбувається метонімічне зрушення "процес – посуд" [92, с. 6-8].

Із назвами процесів приготування їжі в англійській мові пов'язані найменування *baker* [275, т. 1, с. 137], *boiler* [275, т. 1, с. 329], *roaster* [250], *cooker* [250], *shaker* [250]. Похідні лексеми при цьому набувають значення "предмет, що пече, варить, смажить, готує, змішує". З процесом переробки молока (утворення вершків) пов'язані назви *lifter* (реалізується ознака "підйом" [275, т. 3, с. 594], *skimmer* (ознака "збирання") [251, с. 82]. Процес заварювання чаю актуалізований в номінації *track* "чайник" (від діал. *track* "заварювати") [275, т. 6, с. 214].

Процес приготування їжі вербалізується в численних українських словотвірних дериватах. Переробка сала як мотиваційна ознака наявна в номінаціях *товкачка* [221, с. 186; 235, с. 193]; *салатирка* [231, с. 65]; *салотовка* [229, с. 190] (усі із значенням "посудина, в якій товчуть сало"). Процес збивання масла актуалізується в найменуваннях посуду, призначеного для цієї дії *бойка* [229, с. 34; 211, т. 1, с. 26]; *биянка* [217]; *збойниця* [230, в. 3, с. 52]. Варіння та смаження їжі актуалізовані в назвах *жарничка* "сковорода" (пор. з англ. *roaster*) [231, с. 33]; *варійка* – *варінча* – *варильня* [217], *варейка* "горщик" [229, с. 40]. Інші дії, що пов'язані із приготуванням їжі реалізовані в назвах *макатер* "макітра" [229, с. 121]; *самокип* "самовар" [234, т. 2, с. 202]; *запарник* "посудина для заварювання" [217]; *соковарка* "каструля для отримання соку" [217]; *квасник* "діжа для заквашування капусти" [211, т. 1, с. 216]; *пікна діжка* [227, с. 185].

Процесом споживання їжі та напоїв мотивовані українські НП *питун*, *питунчик* "глиняний кухлик для пиття" [229, с. 160]; *водопийка* "кухоль для води" [221, с. 29]; *пивник* "дзбан" [221, с. 137; 217]; *поїльник* "чайник із напівзакритим верхом для напування лежачих хворих" [217]. Найменування *шанька* "невеликий цебер" (мотивується ЛСВ лексеми *шанувати* "частувати") [229, с. 233] можемо співвіднести з номінацією з непрозорою внутрішньою формою *блюдо*, яка є давнім запозиченням із готської мови, що походить від "стіл; давати, пропонувати" [222, т. 1, с. 213]. В англійській мові до найменувань, мотивованих споживанням їжі, належать *bib* "чашка" (від діал. *bib* "ковтати, ковток") [275, т. 1, с. 256]; *snifter* "бокал грушовидної форми" (від *sniff* "нюхати, вдихати") [250]. Зазначимо етимологію англійської назви *pot*, яка виводиться від лат. *pōtus* "пити" [250].

Велика група назв посуду та вмістищ експлікує іншу господарську діяльність людини. Серед українських найменувань згадаємо пов'язані з золінням одягу та білизни – *зилнеця* [227, с. 129]; *зуолень*, *зуольник* [229, с. 85]. Значення "горщик, в якому тримають глину для мазання" вербалізоване в назвах *мазельник* [211, т. 1, с. 300]; *мазек*, *мазелник* [227, с. 158]; *мазалник* [229, с. 120]. Іншими господарськими роботами (процеси насипання, набирання, доїння, поливання, купання, міряння, полоскання, фарбування, умивання) вмотивовані: *сепань* [227, с. 216], *сипанка* "діжка для зерна" [229, с. 193]; *набирка* [211, т. 1, с. 327]; *дійниця* [235, с. 48], *доїлка* [211, т. 1, с. 137]; *поливаник* [235, с. 148]; *купільниця* [234, т. 1, с. 395]; *мірявка* [234, т. 1, с. 444]; *мірна склянка* [217]; *мачка* "макітра, в який гончар змочує руки" [231, с. 50]; *важка* "чашка у вагах" [217]; *полоскальниця* [217]; *фарботерка* [217]; *мийниця* [217]. Назви *черпанка* [221, с. 211], *черпак* [235, с. 219] пов'язуються з призначенням референта для черпання, подібна мотивація наявна і в запозиченнях *графин* (через низку мов-посередників від араб. "черпати" [222, т. 1, с. 587] та *каструля* (через низку мов від лат. "черпак, черпати") [222, т. 2, с. 400]. Запозичення з німецької *таріль* (з

метатезою р – л) пов'язується з лат. *taliare* "дошка для різання; різати" [222, т. 5, с. 523].

В англійській мові з наливанням пов'язана назва *decanter* "графин" (від *decant* "наливати") [250]. Ознака "той, що призначений для охолодження" вербалізується в номінації *keeler* (від діал. *keel* = *cool*) [262, с. 86].

У назвах предметів посуду можуть бути відображені обрядові (ритуальні, традиційні дії). В українській мові до таких найменувань належить *святільниця* "дерев'яний посуд, у якому святять їжу" [234, т. 2, с. 209]. Певною мірою до мотивованих традицією можемо віднести номінації *кругова чаша* [217] та *стременна* [217]. В англійській мові наявна назва *scopse* з похідним значенням "чаша, келих", яке розвинулось від вихідного "штраф за порушення правил поведінки під час обіду в Оксфордському університеті, зазвичай великий кухоль пива, який потрібно випити залпом" [237]. Назва предмета посуду в даному випадку мотивується дією, для якої він вживається.

Етимологічний аналіз дозволяє стверджувати, що певна кількість предметів посуду отримує найменування, які мотивовані способом їх виробництва. Спосіб виробництва реалізований у назвах із стертою внутрішньою формою: *джбан* (*дзбан*), *куб*, *цебер*, *кадіб* (*кадуб*) і похідних від них. Усі зазначені номінації вмотивовані процесом "довбання" [222, т. 2, с. 47, с. 55, с. 338-339; т. 3, с. 118]. Про видовбування *кадовбів* як найдавніший спосіб обробки деревини та виробництва начиння говорять і етнографічні джерела [276, с. 83]. Таку ж мотиваційну ознаку виявляє етимологічний аналіз тюркського запозичення *казан* (від тюрк. "довбати") [222, т. 2, с. 340].

2.2.7. Модель гіпонімічного фрейму. У межах гіпонімічного фрейму С. А. Жаботинська об'єднує структури, що пов'язані родо-видовими відношеннями. Гіпонімія є відношеннями, які існують між специфічними та

загальними лексичними одиницями [205, с. 71]. Д. Лайонз називає гіпонімію найбільш фундаментальними парадигматичними відношеннями, вона може бути виражена в термінах односторонньої імплікації [81, с. 478-479], "X є чашка" імплікує, що "X є посудиною", але зворотної імплікації не існує. Тенденція до спеціалізації назв предметного світу приводить до поглиблення таксономії, з іншої сторони, відбувається постійний процес узагальнення, генералізації, взаємозаміни гіпонімів [93, с. 60]. К.-У. Панцер і Л. Торнбург, спираючись на дослідження Г. Раддена, З. Ковечеша, Дж. Лакоффа, говорять про можливість вважати процеси спеціалізації та генералізації виявами метонімічного зрушення [203, с. 241]. На відміну від партонімічного фрейму, мова іде не про включення (частини в ціле), а про супідрядність [56, с. 21]. Існування гіпонімічного фрейму в концепції С. А. Жаботинської ймовірно збігається з функціонуванням когнітивної макромоделі "частина – частина" в трактовці метонімічного перенесення [125, с. 5-6].

У номінації гіпонімічного фрейму входять такі найменування, у яких відбувається процес генералізації, розширення значення або заміщення однієї назви предмета посуду іншою. Природа таких семантичних зрушень знаходиться у свідомості та способі мислення людини, у схильності людини до уподібнення предметів [175, с. 123]. Іншою причиною існування таких найменувань може бути розмитість категорій. Багато дослідників відзначають неможливість дати дискретне визначення для предмета посуду, провести межу, за якою референт навколишнього світу повинен бути категоризованим мовною свідомістю в інший клас [177; 196; 197; 28]. Відбувається процес певної перекатегоризації, коли один предмет може отримати назву іншого, подібного об'єкта. Те, що місце членів ЛСГ не підлягає точному визначенню, є відображенням захисної реакції свідомості людини на різноманіття матеріального світу, приблизну вербалізацію реалій [69, с. 34].

Такого типу зрушення особливо помітні при дослідженні і порівнянні семантичного наповнення окремих лексем у регіональних діалектах та літературній мові. В. К. Павел, досліджуючи молдавські говори, за допомогою семасіологічного аналізу визначає, що слово, яке в одному ареалі має значення "чавунний горщик", в іншому регіоні позначає "кадіб, діжку". Інша номінація, зберігаючи однакову форму, в різних ареалах може варіювати значення "форма для випічки хліба", "сковорода", "таз" [111, с. 43]. Такий самий процес фіксується стосовно артефактної лексики й іншими дослідниками в різних мовах [27, с. 118]. Причиною цього є те, що назва одного предмета посуду використовується для позначення іншого або найменування-гіпонім стає категоріальною назвою. Через численність та неможливість чіткої категоризації подібних номінацій, обмежимося лише кількома прикладами, що характеризують загальну тенденцію.

До номінацій гіпонімічного фрейму ми відносимо приклади розширення та варіювання значення: *dish* "чашка" [275, т. 6, с. 46]; *jar* "склянка" [275, т. 6S, с. 138]; *jack* "умістище з будь-якого матеріалу" (від "умістище з шкіри") [275, т. 3, с. 339]; *миднеця* "металічна, глиняна миска" (від вихідного "зроблена з міді") [211, т. 1, с. 311]; *гладшика* "будь-який глечик" (від "глечик без ручки") [211, т. 1, с. 91]; *порцілан* "керамічний і скляний посуд" (від "зроблений з порцеляну") [235, с. 151]; *чагун* "мідний горщик" (від "зроблений з чавуну") [217].

2.3. Метафоричні моделі номінації посуду в англійській та українській мовах

2.3.1. Метафоричне перенесення зі сфери "людина". Асоціативний фрейм складається з чотирьох слотів: "посуд є людина", "посуд є артефакт", "посуд є природний об'єкт", "посуд є такою функцією".

В українській мові найменуванням людини мотивуються засвідчені в діалектній лексиці назви із значенням "два з'єднані між собою горщики із спільним вушком посередині, щоб носити їжу в поле": *близьнєта* [227, с. 71]; *близнята* [231, с. 17; 230, в. 1, с. 31]; *близнєта* [221, с. 26]; *дзвинята* [234, т. 1, с. 211]. Основою метафоричного перенесення при утворенні зазначених номінацій є асоціація двох однакових горщиків із людьми-близнюками.

В англійській мові до номінацій посуду, що пов'язані з найменуванням людини, можемо віднести *tall boy* "висока пляшка" [275, т. 6, с. 23]. Мотиваційною ознакою в даному випадку може бути стрункість, як характерна риса хлопчачої фігури, що підтверджується експлікованим атрибутом *tall*. Метафора може виникати не тільки на основі прямої подібності, але й завдяки загальному ставленню людини до об'єкта [124, с. 60]. Номінація *rugtu cup* виникає як результат асоціації маленької чашки (на відміну від предмета посуду звичайного розміру) з пігмеєм (на відміну від людини звичайного зросту) [260, с. 259].

Найменування предметів посуду (чи частини посуду), що є похідними від назв частин тіла, наявні і в англійській, і в українській мовах. Антропоморфізм є одним з трьох універсальних типів метафоризації [160, с. 277]; соматичний код культури є найдавнішим і найважливішим [75, с. 233]. О. В. Материнська, досліджуючи назви частин тіла в зіставному аспекті, стверджує, що лексеми цієї групи особливо схильні до полісемії і є "невичерпним джерелом виникнення образних виразів, метафор, метонімічних переносів" [96, с. 5]; найбільша кількість семантичних змін відбувається саме в тематичній групі "назви частин тіла і тварин" [55, с. 7].

Зазначимо повністю ідентичні номінації, які в обох мовах базуються на одному образі: *шия* (шийка), *neck* "верхня звужена частина посуду"; *вухо*, *ear*, *lug* (діал. "вухо"); *ручка*, *hand* "пристосування у вигляді невеликої дужки, за яку тримають предмет" [217; 250; 275, т. 3, с. 687]; *плече*, *shoulder* "верхня частина опуклості горщика" [217; 260, с. 169]. Референт "верхня звужена

частина посуду; місце, де відкривається вмістище" отримує у зіставлюваних мовах схожі, але різні назви: *gorlo*; *mouth*; *throat* [217; 250; 274, с. 303] "отвір глечика, пляшки тощо" (пор. з лат. *guttus*, *gutturium* "римський глечик, чи інше вмістище з вузькою шийкою", що є похідним від "горло" [260, с. 138]). Соматичною лексикою мотивоване і найменування "виступаючої частини вмістища, призначеної для наливання" – *носик*; *beak* [217; 250]. У поліських говірках української мови засвідчена назва ідентична англійській – *дзубка*, *дзюбка* "виїмка на вінцях глечика" [229, с. 66]. Самі ж вінця отримують найменування, що є розвитком полісемії соматичної лексики, лише в англійській мові: *lip* [250; 274, с. 302]. Українське ж *вінця* вербалізує подібність референта до предмета побуту (вінець). У поліських говірках зафіксована також номінація *берег*, *бриж* [229, с. 31, с. 36], що пов'язує вінця посуду із природним утворенням; пор. також *на тарелі з голубим берегом* [225, с. 182]. Така асоціація має за основу порівняння в народній свідомості предмета посуду з водоймою. Існування такої асоціації підтверджується і метафоричним перенесенням "назва предмета посуду – назва водойми" (див. Розділ 3). В англійському найменуванні *claw beaker* поєднується метафора та метонімія: ніжка келиха має специфічний вигляд і асоціюється з кігтем (метафора), ця частина предмета сприймається як характерна особливість і стає мотиваційною ознакою метонімії "частина – ціле" [260, с. 71].

Виникнення подібних назв може бути інтерпретоване за допомогою формул Дж. Міллера [101], розвинутих в роботах Д. Серля [135], який називає такі метафори реляційними. Існує певне відношення між *головою*, *тілом людини* і *вухом* (*носом*, *ротом*, *рукою*, *шиєю*), яке подібне до відношення між *предметом посуду* і *ручкою* (*носиком*, *горлом*) – *голова* : *ніс* = *чайник* : *носик*. Це відношення у свідомості людини вербалізується в мовних одиницях, які перестають сприйматись як метафора (перетворюються в "мертву" метафору) і стають єдиною назвою певного референта навколишнього світу. У пропорційній метафорі тема й оболонка позначають

скоріше відношення, а не самі об'єкти, тим самим відношення не більш, але і не менш важливі для метафори, ніж самі об'єкти [110, с. 220]. При цьому, якщо українська мова за допомогою словотвірних засобів дещо видозмінює соматизми (залишаючи їх мотиваційною ознакою номінацій посуду) – *носик, шийка, ручка*; то англійська мова використовує найменування частин тіла без змін, користуючись лише засобами семантичної деривації.

Процес отримання найменування власне "соматизми – предмет посуду" засвідчений в діалектах англійської мови – *thumb* [251, с. 94] та археологічних термінах – *palm cup* [260, с. 231]. Зазначені номінації мотивовані зовнішньою подібністю невеликого вмістища для пиття та великого пальця руки та долоні.

2.3.2. Метафоричне перенесення зі сфери "артефакти". Наступне коло ієрархії світу за класифікацією М. Е. Рут становлять предмети побуту, що оточують людину в повсякденному житті (в домі, у дворі тощо). Номінації посуду, що є дериватами від назв побутових речей, наявні в обох зіставляваних мовах. Перенесення найменування в даних назвах відбувається на основі подібності предметів при чуттєвому сприйнятті. В англійській мові такими назвами є *bell* [275, т. 1, с. 687], *drum* [257, с. 11], які вербалізують подібність предмета посуду (горщик, чайник) до дзвона, барабана (пор. із *дзвоноподібною* формою, як однією з основних при виготовленні посуду [89, с. 165]). Схожість умістища та дзвона вербалізована і в складених найменуваннях *bell crater*, *bell beaker*, у яких, разом із категоріальною назвою (*crater*, *beaker*), вживається уточнюючий компонент, що актуалізує подібність об'єкта до дзвона [260, с. 32, с. 86]. У складеній номінації *funnel beaker* реалізується подібність до димаря [260, с. 125]. Назва предмета посуду може відображати подібність не тільки до конкретного об'єкта, але і до матеріалу: в номінації *parchment ware* вербалізується схожість із пергаментом [260, с. 233]. Ще одним прикладом поєднання

метафори та метонімії є найменування *eggshell ware*, у якому тонкі стінки посуду порівнюються з ячною шкарлупою (метафора) і стають мотиваційною ознакою метонімії "частина – ціле" [260, с. 104]. Метафоричне перенесення може бути спричинене не тільки зовнішньою подібністю, а й загальною асоціацією: англійська назва *puzzle jug* "керамічний глечик з декількома дірками" отримав найменування завдяки порівнянню способу використання такого предмета посуду із загадкою (необхідно здогадатись, яким чином з нього пити, щоб рідина не пролилась) [260, с. 259].

Посуд може отримувати назву і завдяки подібності до іншого предмета посуду. Семема *frying-pan* внаслідок розвитку вторинної номінації позначає "неглибоке кругле вмістище", яке вживалось лише в ритуальних цілях. Мова в даному випадку йде не про розширення значення, а про метафору, оскільки найменування мотивоване саме зовнішньою подібністю до сковороди при зовсім іншому функціональному призначенні [260, с. 123-124]. З іншим вмістищем предмет посуду асоціюється і в номінації *butt beaker* "високий кубок, за формою схожий на діжу" [260, с. 50].

В українській мові завдяки асоціації з предметами побуту номінуються *каганець* "велика чарка" [217], *лампка* "маленька чарка" [217], *пушка* "металева банка" [217], які відображають певну схожість (в сприйнятті людини) предмета посуду з іншим об'єктом. Подібність реалізована і в словотвірному дериваті *стовбун* "високий горщик з прямими вінцями" [217].

Наведені вище номінації є ідентифікаційними метафорами [147, с. 190], належать до тої значної за кількістю групи, яка ніяк не пов'язана з оцінкою [36, с. 52]. Прикладом оцінно-експресивної метафори при перенесенні "побут – предмети посуду" може бути українська номінація *черепок* "невеликий, старий, надбитий, низької якості горщик, чашка, миска" [217], яка вербалізує подібність предмета посуду до непотрібного уламка.

2.3.3. Метафоричне перенесення зі сфери "природні об'єкти". В обох зіставлюваних мовах предмети посуду можуть отримувати найменування завдяки асоціації з об'єктами навколишнього середовища (природним утвореннями, тваринами, рослинами). Найбільш численними є номінації, що пов'язані з назвами тварин. Мотиваційною ознакою в даному випадку є не зовнішня подібність предмета посуду до тварини, а загальне сприйняття об'єкта і схильність людської свідомості використовувати для іменування назви добре знайомих об'єктів навколишнього світу. "Тваринні" порівняння та метафори – це застигли образи давнього життя, тісно пов'язаного з природою [104, с. 140]; біоморфний код культури відображає уявлення людини про навколишній її тваринний і рослинний світ [75, с. 245]. В. Г. Гак зазначає, що при перенесенні у сферу матеріальних предметів назви тварин позначають різноманітні нескладні речі, механізми [40, с. 18]. Асоціація артефакту з твариною, як мотив номінації, фіксується і в інших слов'янських мовах [27, с. 102]. Так, посуд більшого розміру може асоціюватись із твариною більшого розміру, відповідно невелике вмістище – з невеликою твариною. За такою моделлю утворюються українські НП: *кабан* "глиняний горщик" [234, т. 1, с. 332]; *киця* [234, т. 1, с. 347]; *кобиличка* "котелок" [234, т. 1, с. 362]; *цуцик* "маленька пляшечка" [231, с. 75]; *баранчик* "глиняна посудина для подавання на стіл горілки" [217]; *бик* "великий казан" [217]; *герун* "глек з відбитим верхом" (від діал. "віл з короткими тупими рогами") [217]. Назва посуду може відображати і зовнішню подібність (за тою чи іншою ознакою у сприйнятті людини) об'єкта до тварини. Номінації *бусол* "велика пляшка з довгою шийкою" [211, т. 1, с. 39] та *гусак* "пляшка з високою шийкою" [227, с. 105] реалізують таку подібність.

Для англійської мови також характерна асоціація посуду та тварин: *hen* "горщик" [275, т. 3, с. 141]; *cow* "глечик" (у даному випадку можлива також асоціація молоко у корови – молоко в глечику) [262, с. 38]; *kid* "невелика чашка" [251, с. 50]; *pony* "невелика склянка для вина, чарка" [250].

Порівняймо в останніх двох номінаціях: козеня та поні (*маленький кінь*) – маленьке вмістище.

Цікавою є асоціація сервізу з твариною та її дитинчатами: *hen and chickens, cat and kittens* [275, т. 1, с. 581, с. 538]. Чайник чи кавник в даному випадку порівнюється із куркою чи котом, а чашки – із курчатами чи кошенятами, загалом же, сервіз сприймається як курячий чи котячий виводок.

Із фітономінаціями пов'язане виникнення найменування *thistle glass* "круглий бокал" [247] та ЛСВ *тиква* "череп'яна посудина з вузьким горлом" [217]. Англійська назва вербалізує подібність бокала до квітки чортополоху, українське *тиква* мотивоване подібністю до гарбуза (можливий також варіант розширення значення "вмістище з гарбуза – будь-яке схоже на нього вмістище"). Значно продуктивнішою є зворотна модель, коли рослина отримує найменування, що мотивоване назвою посуду (див. Розділ 3).

Природними утвореннями мотивовані номінації *бунька* "глиняна посудина з вузьким горлом та опуклими боками" (від діал. *буня, бунька* "булька на воді, мильна бульбашка") [227, с. 77] – актуалізована зовнішня подібність; *save* "чотиригранна пляшка" [275, т. 1, с. 547] – загальна асоціація пляшки та печери як умістищ.

2.3.4. Метафоричне найменування посуду крізь призму соціальних стосунків. Номінації посуду, що мотивовані діями, діяльністю людини, стосунками між людьми, значно ширше представлені в англійському мовному просторі. Всі вони так чи інакше пов'язані із сценарієм споживання спиртних напоїв і характеризують посуд (виступають назвами для нього) в цьому ракурсі.

Англійська номінація *constable* "велика склянка для пиття" [275, т. 1, с. 718] пояснюється в діалектному словнику таким чином: велика склянка з якої повинна була випити людина, помічена в тому, що випиває менше ніж

інші в компанії. У даному випадку назва посуду тісно пов'язана із вмістом (спиртним напоєм), однак, можемо вважати її повноцінним найменуванням предмета посуду хоча б на момент розгортання такого сценарію (можливе і існування в пабі спеціальної склянки, яка використовується лише в подібних випадках). Мотивація зазначеної назви очевидно пов'язана з асоціацією: констебль (полісмен) підтримує порядок – склянка регулює кількість випитого (свого роду підтримання порядку). Пляшка в даному випадку схожа не на людину-констебля, а асоціюється із констеблем як символом порядку (пор. *їсть як свиня* – не власне як тварина, а як символ ненажерливості [101, с.236]). Схожу мотивацію має українське *штрафна* "чарка горілки, що її мусить випити той, хто спізнився" [217]. Хоча англійська номінація актуалізує образ актанта (того хто штрафує), а українська власне штраф, проте обидві назви є частинами однакового метафоричного перенесення елементів одного сценарію на інший (спілкування з поліцією – вживання алкоголю в компанії). Подібну мотивацію має і англійське найменування *sconce*, який пов'язаний із звичаєм студентів Оксфорду "штрафувати" за погану поведінку під час застілля (зазвичай великий келих пива, який потрібно випити залпом). Від назви процесу *to sconce* шляхом метонімії "дія – предмет, що вживається під час такої дії" (спосіб словотворення – конверсія) утворюється ЛСВ *sconce* "келих, який використовується для такого штрафу" [250].

Вживання алкоголю може також асоціюватись із пострілом, мотиваційною ознакою при цьому є швидкість, миттєвість пострілу та "перевертання" (швидке пиття чарки) в номінації *shot* "склянка алкоголю" [250]. Порівняймо також із ЛСВ *pocket pistol* "кишенькова фляжка" [250]. У зазначених назвах можливе також співвіднесення дії пострілу та алкоголю на людину (і вогнепальна зброя, і спиртне певною мірою виводять людину з ладу). З дією спиртних напоїв на організм людини пов'язані і номінації посуду *spur* [252, с. 54], *cheerer* [275, т. 1, с. 575], *livener* [275, т. 3, с. 628],

throat seasoner [275, т. 6, с. 114] – усі зі значенням "склянка алкоголю". Назва *spur* є результатом співвіднесення дії алкоголю з дією шпори, подібна асоціація підтверджується паремією *a spur in the head is worth two in the heel* "шпора в голові варта двох на п'ятах". Номінації *cheerer* та *livener* вербалізують підбадьорюючий та "оживляючий" ефект алкоголю. Утворення НП *throat seasoner* викликане порівнянням із дією спецій, приправ (опік горла) при вживанні алкоголю. Усі наведені номінації тісно пов'язують предмет посуду (склянку) із його вмістом (спиртним напоєм).

Найменування *pick-me-up* "чарка" [275, т. 3, с. 628] виникло як результат лексикалізації словосполучення "підніми мене", тобто вербалізує предмет посуду як такий, який потрібно підняти (і випити). Назва *dead man* "порожня пляшка" [228] є результатом асоціації мертвої людини з порожньою пляшкою на основі ознаки, що обидва об'єкти більше ні на що не придатні. Із кінцем застілля пов'язана і номінація *gomer* "свинцеве блюдо, таріль" [251, с. 37], яку англійські діалектологи виводять як похідну від *go-homer*, тобто останнє пригощення, після якого час йти до домівки. В номінації *charger* "велике блюдо" [250] реалізується асоціація накладання їжі в предмет посуду із зарядженням, завантаженням.

Найменування *bed partner* "пляшка з гарячою водою для розігріву ліжка перед сном" вербалізує сприйняття посуду як людини, з якою сплять [275, т. 1, с. 214].

Результати фреймового структурування та типологія мотиваційних моделей номінації посуду в англійській та українській мовах представлені у вигляді таблиці (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Фреймова структура мотиваційних моделей номінацій посуду в
англійській та українській мовах.

Фрейм	Слот	Модель	Англ. мова	Укр. мова
Предметний	Посуд є такий	"матеріал – посуд з такого матеріалу"	+	+
		"розмір – посуд такого розміру"	+	+
		"форма – посуд такої форми"	–	+
		"колір – посуд такого кольору"	+	+
		"вартість – посуд такої вартості"	+	–
	Посуд існує там і тоді	"час – посуд, що використовується в цей час"	+	–
		"місце – посуд, що використовується (зроблений) в цьому місці"	+	–
	Посуд є стільки	"кількість – посуд, що вміщує таку кількість"	+	+
	Посуд існує так	"оцінка – посуд, що оцінюється таким чином"	–	+
	Партонімічний		"частина – ціле"	+
Акціональний	Посуд діє так	"дія – посуд, що діє таким чином"	+	+
	Посуд вміщує це	"вміст – посуд, що його вміщує"	+	+
	Посуд належить кому	"власник – посуд, що йому належить"	+	–
Гіпонімічний		гіпонімічна модель	+	+
Асоціативний	Посуд є людина	"людина – посуд"	+	+
		"частина тіла – частина посуду"	+	+
	Посуд є артефакт	"артефакт – посуд"	+	+
	Посуд є природний об'єкт	"тварина – посуд"	+	+
		"рослина – посуд"	+	+
	Посуд має таку функцію	"функція об'єкта – посуд"	+	+

Висновки до розділу 2.

Мотиваційні моделі концептуальної сфери “посуд” проаналізовано з позицій фреймового моделювання, оскільки фрейм є найбільш адекватною структурою репрезентації знань, який дозволяє на якісно новому рівні висвітлити проблему мотивації. На цьому підґрунті визначаються п’ять базових фреймів: 1) предметноцентричний, 2) партонімічний, 3) акціональний, 4) гіпонімічний та 5) асоціативний. Перші чотири об’єднані між собою відношеннями суміжності, тобто є виявом метонімії; водночас асоціативний фрейм ґрунтується на метафоризації позначуваних об’єктів, утілений у вираженні однієї денотативної сфери через іншу, що зумовлено рухливістю меж між концептами, їхньою взаємоперехідністю.

Предметний фрейм складається з системи пропозицій, у якій до одного логічного суб’єкта прилягають декілька логічних предикатів, що характеризують суб’єкт кількісними, локативними, темпоральними та іншими параметрами. Розглядаючи семантичну організацію назв посуду, ми виділяємо в предметному фреймі слоти "посуд є такий", "посуд є стільки", "посуд є там і тоді", "посуд існує так". Кожний із зазначених слотів ґрунтується на ідеалізованій когнітивній моделі (моделях) метонімічного перенесення.

Акціональний фрейм актуалізує увагу на взаємодії одного предмета з іншими. Вивчаючи найменування посуду, в межах акціонального фрейму виокремлюються слоти "посуд діє так (робить це)", "посуд вміщує це", "посуд належить комусь/чомусь". Основою таких моделей є метонімічні перенесення "вміст – посуд, що його вміщує", "дія – посуд, що виконує таку дію", "власник – посуд, що йому належить".

Партонімічний фрейм містить у собі предметні сутності щось/хтось, які співвідносяться між собою як ціле та його частина. Партонімічний фрейм при цьому має поняттєву суміжність з предметним фреймом, оскільки наявність певної частини може розглядатись і як ознака об’єкта. Основою

партитивних номінацій є метонімічна (синекдохічна) модель "частина – ціле".

В межах гіпонімічного фрейму представлені структури, що пов'язані родо-видовими відношеннями. На відміну від партонімічного фрейму, йдеться не про включення (частини в ціле), а про супідрядність. До гіпонімічного фрейму належать номінації, в яких відбувається процес розширення значення.

Асоціативний фрейм базується на відношеннях подібності і представлений метафоричним перенесенням. Донорськими сферами для номінації предметів посуду є "людина" (включаючи соматизми та стосунки між людьми), "артефакти", "природне оточення".

Зіставлення мотиваційних моделей в англійській та українській мовах дало можливість виявити вісім спільних метонімічних моделей ("матеріал – посуд з такого матеріалу", "розмір – посуд такого розміру", "колір – посуд такого кольору", "кількість – посуд, що вміщує таку кількість", "частина – ціле", "вміст – посуд, що вміщує", "дія – посуд, що використовується для такої дії", гіпонімічна модель) та шість спільних метафоричних ("людина – посуд", "частина тіла – частина посуду", "артефакт – посуд", "тварина – посуд", "рослина – посуд", "функція об'єкта – посуд").

Відмінними в англійській мові є чотири метонімічні моделі: "вартість – посуд такої вартості", "час – посуд, що використовується в цей час", "місце – посуд, що використовується (зроблений) в цьому місці", "власник – посуд, що йому належить"; в українській мові – дві метонімічні моделі: "форма – посуд такої форми", "оцінка – посуд, що оцінюється таким чином". Відмінних метафоричних моделей не зафіксовано.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ МОДЕЛІ НАЗВ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1. Антропоцентричні моделі номінацій посуду в англійській та українській мовах

3.1.1. Субмоделі "людина як фізичний та психоментальний феномен". Уподібнюючи людину до вмістища взагалі, ЛСВ на позначення особи можуть бути мотивовані тими чи іншими якостями посуду, які стають мотиваційними ознаками для найменування людини. Так, особа, що обіймає високу посаду, в англійській мові може бути названа *big pot* "дуже поважна персона" [228]; людина ж незначної суспільної ваги – *tin pot* букв. "олов'яний (тобто дешевий) горщик", що може бути проілюстровано фразеологічними зворотами *tin pot politician* "малозначущий політик" [213, с. 753]; *tin pot player* "поганий гравець" [219]; укр. *дірявий горщик* "марнотратник"; *щербатий горщик* "нещаслива людина" [224, с. 149] передають схожу думку. Б. Франклін використовує метафору *Glass, china and reputations, are easily crack'd and never well mended*, що уподібнює репутацію людини до скляних чи порцелянових виробів, які легко розбити [272, с. 361].

Посуд може бути і мірилом суто фізичного зросту особи, що відображено в українському фразеологізмі *від горшка два вершка* [233, с. 23].

Людина з поганим здоров'ям сприймається народною свідомістю як глиняний горщик – *crock* [275, т. 1, с. 80], що пов'язано з асоціацією з крихкістю, ламкістю такої посудини. Та сама НП іронічно вживається і на позначення особи, яка вважає себе ніжною, тендітною, хворобливою [264, с. 25]. Шляхом порівняння із глиняним умістищем слабкість людини вербалізується і в компаративному фразеологізмі *as weak as a wet dish-clout* букв. "слабкий як волога (тобто не обпалена) глиняна тарілка" [287, с. 160].

Металевий же посуд викликає асоціацію з міцністю: *служити як мідному казанкові "дуже довго"* [243, с. 361]. Англійська діал. НП *hirsell* "стара, зношена посудина" асоціативним чином також набуває значення "виснажена, недужа, нездатна людина" [275, т. 3, с. 175]. В українській мові мотив слабкості людини, те, що вона не викликає остраху, вербалізується в народному порівнянні *страшний як на кілку глек* "зовсім не страшний" [246, с. 66]. У той же час людина з міцним здоров'ям ототожнюється у свідомості з іншим, великим та міцним умістищем, що реалізується у стійкому порівнянні *sound as a barrel* [273, с. 10]. Імплікована через образ обода метафора "людина – діжа" трапляється і у творах В. Шекспіра: *Grapple them to thy soul with hoops of steel; if I knew what hoop should hold us stanch* [272, с. 187].

Уявлення про недужу людину як про посудину фіксується і в українській мові: *дихтить як збитий горнець* "доживає віку" [246, с. 39]. Зв'язок між посудом та народженням-життям-смертю наявний і в образах української міфології. Після народження дитини баба-бранка готувала у *новому горщику* "бабину кашу", хрещений батько дитини *розбивав горщик* на знак прилучення дитини до суспільства. Коли людина помирала, у давні часи її спалений прах ховали у звичайному горщику [278, с. 143; с. 119]. *Death by the bowl* в англійській мові метонімічно позначає смерть від отрути [281, с. 317].

Людина може бути слабкою не тільки фізично, а й з огляду на її характер, манеру поведінки. Англійський фразеологічний зворот *leaky vessel* "зрадник" [274, с. 333] мотивується асоціацією з посудиною, що протікає. У той же час людину, на яку можливо покластись, порівнюють із цілою чашкою, звідки вміст не витече: *tight as a cup* [274, с. 335]. Ненадійна людина може бути позначена і як "слабке вмістище" *weak vessel* [247], тобто таке, що не зберігає в собі інформацію-вміст.

Манера поведінки людини також викликає асоціацію з предметом посуду. Так, старий чоловік з важким, "оцтовим" характером викликає

асоціацію з оцетницею (англ. *cruet*) [275, т. 1, с. 823] (пор. рос. *перечница* "сварливая старая женщина" [223]). Англійські діалекти зафіксували назву *cabbage-pot* "горщик з капустою" [275, т. 3, с. 399], що вживається на позначення особи, яка залишається вдома в неділю і не відвідує церкву. Із церковним обрядом асоціативно пов'язаний і фразеологізм *to scour the kettle* букв. "чистити чайник", який набув значення "йти на сповідь" [274, с. 334]. Асоціація людини з кухонним приладдям спричинила появу забобону *якщо на вечір ложки поставити сторчма, то вночі ніхто в хаті спати не буде* (вертикальна позиція ложки-людини може спровокувати відсутність сну) [236, с. 125].

Приваблива особа жіночої статі також може бути позначена через найменування посуду, що реалізується в НП *dish, honeypot* [250]. Асоціація в даному випадку спричинена сприйняттям людини як умістища з привабливим вмістом.

Одним із значень ідіоми *a cup of tea* є "особа, людина" [228]. Таке значення зазвичай використовується в предикатній позиції і відображене, наприклад, у фразеологізмі *a hot cup of tea* "норовлива дівчина" (асоціація "важко тримати в руках – важко тримати під контролем") [274, с. 335]. У реченні ж *You are a nice cup of tea* (звертання до дівчини, дитини) виражене позитивне значення, схвалення певних дій [275, т. 6, с. 47].

У номінативних одиницях може реалізовуватись і порівняння людини з умістищем для чого-небудь: *You are a barrel of fun* "Ти посміховисько" [273, с. 34].

Найменування вмістищ використовуються навіть для позначення населення цілих країн. Так, США, які утворились шляхом еміграції та асиміляції різних народів, отримали назви *melting pot, salad bowl* [272, с. 19]. В історії, археології, етнографії за стилем кераміки отримали назви цілі культури [89, с. 32; 128, с. 119].

Предмети посуду в обох зіставлюваних мовах є джерелом регулярного метафоричного перенесення на позначення частин тіла людини.

Англійські найменування *pot* "кишечник" [265, с. 63]; *pail, beer barrel* сленг. "живіт" [266] використовують номінацію посуду для позначення живота людини. Асоціація повної особи з умістищем експлікується і в найменуваннях *tub, tub of lard* "повна людина" [273, с. 719]; *tub of guts* [219]; *kettle-bellied* "товстий" [264, 59]; *flacket* "повна жінка в вільному одязі" (від *flacket* "пляшка опуклої форми") [274, с. 448]; *cog-wymed* "повний" (діал. "у формі посудини") [275, т. 1, с. 693]; *barrel* сленг. "повна людина" [266]; *барила* "огрядна людина" [227, с. 70]; *кавуш* "жінка" (від діал. "видовбаний дерев'яний посуд") [221, с. 88]; *бодня* "товста жінка" [230, в. 1, с. 33]. *Діжка* вважається ознакою огрядності, неповороткості [224, с. 189]. Цікавим видається і той факт, що наведені назви позначають умістища, які зроблені з дерева, етимологи ж вважають слово *здоров'я* у слов'янських мовах похідним від *дерево* [104, с. 19], що може бути ще однією основою підсвідомої асоціації здорової, міцної та огрядної людини з дерев'яним умістищем.

Повнота людини як подібність до *гличика, горщика, барила* реалізується також у відіменникових прикметниках *барилкуватий, діжистий, діжкуватий* [220, т. 1, с. 30; с. 390]; *tubby* "товстий" (від *tub* "діжа") [274, с. 332]; *urceolate* "глекоподібний, з великим тілом" (від лат. "глек") [274, с. 333]. Асоціацією тіла, черева, повноти людини із предметом посуду мотивуються і українські компаративні фразеологізми *котиться як баривка* "невелика й товста людина, яка швидко рухається" [246, с. 13]; *ходе неначе ступа* "дуже повільно" [246, с. 148]; *грубий як кадовб* [246, с. 62]; *товстий як бодня* [246, с. 18]; *обдувсь як барило* "розтовстів"; *товстий, як бочка* [241, с. 179]. "Тезаурус традиційних англійських метафор" наводить речення, в якому процес втрати ваги людиною порівнюється із переходом від більшого вмістища до меншого: *He has dwindled down from a pot to pipkin,*

уподібнюючи повну людину до *pot* "горщик", а після схуднення – до *pipkin* "горщечок" [274, с. 333].

Зазначаючи, що регулярність є характерною рисою метонімії, В. Г. Гак стверджує, що і метафора може бути системною, мати однаковий механізм як у споріднених, так і в різноструктурних мовах [40, с. 23]. Спираючись на гіпотезу Г. Шпербера, вчений говорить, що якщо певне коло ідей має велике значення в житті суспільства і одне зі слів цього кола ідей змінило своє значення, інші слова того ж семантичного поля також наслідують йому, відбувається іррадіація синонімів. Завдяки цьому в російській мові для позначення голови використовуються назви посуду: *котелок*, *черепок*. Такі ж зрушення спостерігаються й у французькій мові: *carafe*, *carafon*, *cafetiere*, *bouillotte*, *tirelire* [42, с. 27, с. 114]. Подібного роду семантичні зміни відбуваються і в зіставлюваних англійській та українській мовах. Українські *макітра*, *казан*, *чайник*, *баняк* і в літературній мові, і в діалектах набувають значення "голова людини" і, у цьому значенні, функціонують у фразеологічних одиницях та пареміях [217; 221, с. 118; 239, с. 54, с. 324]. З точки зору теорії Н. Д. Арутюнової такі номінації мають скоріше предикатний, а не ідентифікаційний характер, оскільки одночасно з називанням ще й характеризують об'єкт [11, с. 346]. Порівняння голови з посудиною реалізуються і в компаративних фразеологізмах *голова як пляшка "лисий"* [246, с. 118]; *голова як коряк недодобаний (виварка, довбня, макотра, порожній горнець, пустий макотерт)* "головатий" [246, с. 38]. Англійські НП *twig* [228]; *noggin* (від "чашка, кухоль") [250]; *costrel* (від. заст. "горщик, глиняний посуд") [275, т. 1, с. 738] також вживаються для позначення голови людини. Асоціація гладкої поверхні кухонного начиння та інших речей з лисою головою також підтверджується існуванням народного забобону – *не облизуй ложки товкача, бо лисий будеш* [236, с. 124]; *ни ублезуй варцюха (макогона), бо чулувік буде лесий* [227, с. 81]. *Макітра* також пов'язується з волоссям, стрижкою, у народі вона довгий час слугувала

формою для підрізання волосся. І досі збереглись вербальні формули *під макітру* (*пудстригтись пуд макуотру* [229, с. 121]). Цікаво, що посуд використовувався у перукарських цілях і в Англії: номінації *biker cut*, *bowl cut* [275, т. 1, с. 258, с. 365] є еквівалентами українського *під макітру*. Про поєднання голови та посудини в народній свідомості говорить і звичай ставити опудалу замість голови *горщик* [1, с. 590].

Асоціація голови з *макітрою*, *казаном* спричиняє порівняння частин голови із предметами посуду та їх частинами. З предметом посуду в обох зіставлюваних мовах може асоціюватись обличчя людини. В англійській мові подібним чином утворюється вторинна номінація *mug* "обличчя людини" [250]. Обличчя людини в англійській лінгвокультурі може також порівнюватись із каструлею, сковородою *face like a pan-mug*, *face as big as a baking-trendle* (*trendle* діал. "пікна діжа") [274, с. 332], *dead pan* "невизначне обличчя" [228]. Круглий, плаский тип обличчя людей азійського походження мотивує порівняння з тарілкою: *plate-face* [266]. Асоціація обличчя з предметом посуду стає мотиваційною основою і для інших британських сленгових виразів: *pan* "обличчя"; *beetroot mug* "червоне (бурякове) обличчя"; *to scrape the mug* "голитись"; *mug book* "поліцейська збірка портретів злочинців"; *mug shot* "поліцейський фотограф" [266].

Вимушена чи крива посмішка на обличчі асоціюється в англійській мовній свідомості з розколотою тарілкою: *simper like a riven dish (a kettle)* "посміхатись вимушено, ледь-ледь" [274, с. 335].

Англійські НП корелюють з укр. діал. *рашка* "велике, кругле, повне обличчя" (від "мілка дерев'яна посудина") [227, с. 206]. Зазначені найменування, як в англійській, так і в українській мовах, є стилістично маркованими і позначаються в словникових статтях як іронічні, зневажливі (українське *рашка*, наприклад, ілюструється таким чином: *всюди тую свою рашку встромить, ото рашку субі нажев* [227, с. 206]). Негативну конотацію має і стійке народне порівняння як *полумисок* "пикатий" [246, с. 115].

Обличчя може бути таким великим, що його *решетом не накрити* [243, с. 528] (пор. рос. *кувшинное рыло* [218, с. 426]). Чоло людини також може уподібнюватись до вмістища: *Лоб – відро ціле, Є такий лоб, як відро* [241, с. 179].

НП *кушка* "дерев'яна посудина у формі лійки для води, яку косарі вішали до пояса, щоб мочити мантачку" в результаті метафоричного процесу отримує значення "великий ніс людини" [211, т. 1, с. 274].

Очі людини також можуть асоціативно пов'язуватись із предметом посуду. В англійській мові зафіксовані номінації, які ототожнюють великі витрішкуваті очі із блюдцем: *saucer eyes* "великі очі" [213, с. 835; 254, с. 81]; *saucer eyed* "з великими очима" [274, с. 335]. Той самий мотив номінації відзначимо в компаративних фразеологізмах *eyes like saucers* [273, с. 197]; *round as saucers (of wide-open eyes)* [274, с. 335]. Витрішкуватість очей людини вербалізується і в порівнянні з глечиком: *gotch-eyed* "опуклі, витрішкуваті очі" (від *gotch* "глек") [274, с. 333]. Із наведеними англ. НП корелює українська назва *баньки* вульг. "очі" [217], яка використовується і в стійкому народному порівнянні *витріщив очі як баньки* [246, с. 104]. З очима пов'язаний і вираз *cry buckets* букв. "плакати як з відра" [245, с. 53]. Навіть колір очей у фольклорі асоціюється з кольором пляшки: *bottle-green eyes* [285, т. 1, с. 256].

Англійські номінації *jar-handles* "великі, капловухі вуха" [275, т. 3, с. 349]; *jug handles* [266] вербалізують уподібнення ручок глечика до вух людини. Зі слуховим сприйняттям, глухістю людини в обох зіставлених мовах пов'язані й порівняльні звороти з компонентом посуду. Англійський діал. компаратив *as deaf as a pot-lug* [275, т. 3, с. 688] позначає глуху людину на основі асоціації "вуха людини – вушка горщика". Українське народне порівняння базується на загальній асоціації з дерев'яним об'єктом, який не здатний мати почуття: *глухий як довбня вільхова* "зовсім глухий" [246, с. 48].

Один із ЛСВ НП *mug* ототожнює його з ротом людини [254, с. 64]. Те ж саме значення фіксується і в сленгових номінаціях: *shut one's ran* "замовкнути" [228]; *plug the mug* "припинити балачки" [266]. У специфічному контексті (сценарій вживання спиртних напоїв, похмілля) до предмета посуду може уподібнюватись і горло людини: *hot coppers* "горло пересохло з похмілля" [213, с. 506]; *cool one's coppers* "похмелятись" [228].

Крива шия, через покручену форму та негнучкість, в англійській мові пов'язується з шийкою глечика, пляшки: *jar-necked* "кривошия людина" [274, с. 333]; *bottle-necked* "негнучка, здерев'яніла шия" [275, т. 6S, с. 40].

Інші частини тіла людини також можуть бути позначені за допомогою НП: сленг. *jugs* [266], *бідони* [239, с. 60] "груди" (асоціація за зовнішньою подібністю та як умістища для молока); *lick-pot* "великий палець" [275, с. 3, с. 586] (асоціація за звичкою смоктати палець = облизувати горщик). В одному з творів В. Б. Йетса серце людини через імпліковану метафору уподібнюється до предмета посуду: *When I was a boy with never a crack in my heart* [272, с. 229]. В українській мові зафіксовано порівняння *рука як макітра* [241, с. 179].

Базова асоціація голови людини з предметом посуду приводить до подальшого асоціативного сприйняття функціонування посуду як розумової діяльності людини. Цей мотив вербалізується як в англійській, так і в українській мовах: *макітра варить* "голова думає" [233, с. 84]; *казанок, баняк варить* [243, 17]; *голова макітриться* "кружиться" [220, т. 2, с. 399]; *у голові замакітрилося* "запаморочення" [243, с. 461]; *use one's noggin* "користуватись головою, думати" [273, с. 731]; *put that in your jug* "візьми собі в голову і подумай" [274, с. 351]; *thinking mug* [228]; *idea pot* "голова, мозок" [266].

Про розумну людину можуть сказати *У нього добра макітра розуму*, якщо хтось правильно вирішив завдання, вдало зробив що-небудь, говорять *макітра зварила* [243, с. 461].

НП в обох зіставлюваних мовах використовуються також для позначення розумово обмеженої людини. Англійські НП *jug-head* "вперта, тупа людина" [274, с. 333]; *jarhead* [267, с. 48] прирівнюють голову недалекої людини до глечика за кількістю розуму. На основі назви посуду побудований і зворот *off his pannikin* (від *pannikin* "чашка, миска") [274, с. 176]. Найменування *crack-pot, cracked as a broken pot* "розумово неповноцінна, божевільна людина" [274, с. 333] характеризують людину з точки зору її розумових здібностей, реалізуючи асоціацію розбитого горщика, що не є придатним для господарських функцій, із головою, що неспроможна мислити. Образ розбитої посудини для позначення нерозумності фіксується і в українській мові: *голова як розбитий горнець* "забудькувата, нетямуща людини" [246, с. 38]; *обручі розсихаються* (асоціація з руйнацією діжі) [243, с. 575]; *губити обручі від макітри* [240, с. 130]. Зазначимо, що Дж. Лакофф та М. Джонсон вважають метафору "психіка – це ламкий предмет" однією з типових онтологічних метафор [83, с. 405-410].

Ідея "неповна розуму" реалізується і через порівняння порожнього посуду з порожньою головою: *мати порожню макітру* [243, с. 181]; *не родить у черепку* [242]; *голова як казан, а розуму ні ложки* [218, с. 80]; через асоціацію незаповненості посудом буфета: *doesn't have all (one's) cups in the closet* [267, с. 342]. "Розумова пустота голови-вмістища" може бути позначена і через образ її наповненості чимось стороннім, як це відбувається у фразеологізмі *горобці цвірінькають у макітрі* [243, с. 191]. Розуму в людини може бути як у *дірявому горщику* "дуже мало"; *пам'ять стала, як те решето* [243, с. 192; с. 606]; *голова як решето* [218, с. 296], *a brain like a sieve* "непам'ятуша людина" [245, с. 7].

В українській мові також існують компаративи, що порівнюють голову людини за розумовими здібностями з предметом посуду: *голова як довбня* "тупа, некмітлива людина"; *дурний як довбня*; *дурний як ступа*; *тупий як товкач у ступі* [246, с. 38, с. 48, с. 148, с. 152]; *Чи діжа зніжилась, чи*

хазяйка сказалась [241, с. 251]. Із мотивом порожнього вмістища, як чогось неправильного, неприродного, пов'язане й порівняння *дивиться як баран в порожнє відро* "дивиться тупо" [246, с. 12].

Ментальна обмеженість особи позначається і в номінативних одиницях, що ототожнюють здатність посуду вмістити лише певну кількість речовини з обмеженістю людського мозку. Для ілюстрації наведемо англ. прислів'я *A vessel holds only its fill* "здатність особи навчатись обмежена її інтелектом" (букв. "посудина вміщує лише стільки, скільки може вмістити") [274, с. 333], *to put a quart into a pint pot* "людина з обмеженим розумінням" (букв. "вмістити кварта речовини в посуд розміром в пінту") [274, с. 384]. З тим, що людина повинна розвивати свої здібності, погоджується і прислів'я *Wine in the bottles doesn't quench thirst*, яке уподібнює здібності до вина в плящі-людині, яке не втамує спраги, якщо залишається в умістищі [274, с. 448]. Українська ідіома говорить, що якщо думка "не вміщується" в голову-макітру, її потрібно туди "втовкти": *втовкти в макітру* "частим повторенням домогтися розуміння" [242].

Показником розумових здібностей може бути й манера людини говорити. Вербалізація балакучості взагалі стане предметом розгляду нижче, зараз же обмежимося лише наведенням номінативних одиниць, що характеризують саме ментальний стан особи. Англійське прислів'я в різних варіаціях стверджує, що дурні люди створюють найбільше шуму. Людина в подібних пареміях уподібнюється до порожньої посудини: *Empty vessels make the most sound* [273, с. 186]; *Empty vessels make the most noise* [274, с. 333]; *Empty vessels make the greatest sound* [228]. Нерозумну людину порівнюють, як зазначалось раніше, з розбитою посудиною, яка упізнається в тому числі і за манерою говорити: *Cracked pipkins are discovered by their sound* [274, с. 333]. Англійським прислів'ям відповідає українське *Порожня бочка гучить, а повна мовчить* [213, с. 302], що ототожнює дурну та розумну голову із пустим/повним умістищем. Пустота посуду прирівнюється до

пустоти в голові і в пареміях *Порожній посуд здаля дзвенить; Навіщо й покришка, коли горщик порожній* "про нерозумну людину" [236, с. 61; с. 55]. Подібний мотив наявний навіть у загадці *Що то: як голодне, то кричить, а як наїсться, то мовчить* (порожня і повна бочка) [232, с. 211]. У народному стійкому порівнянні виїхав як баба зо ступою [246, с. 10] також використовується назва посуду на позначення дурниці.

Найменування вмістищ можуть використовуватись і для актуалізації значення "велика кількість якоїсь нісенітниці" в порівняннях, що вказують на дуже дурну людину: *дурний як десять бочок дьогтю* "дуже дурний" [246, с. 18]; *розумний як сто бочок арештантів* "дурний" [246, с. 18].

3.1.2. Субмодель "емоційний стан людини". Номінації посуду в обох зіставлюваних мовах можуть бути засобами вербалізації стану, в якому знаходиться людина, позначати емоції та ситуації, в яких опиняється особа.

Емоційний стан людини може бути позначений шляхом ототожнення особи з умістищем, яке розігрівають на вогні. Нагрівання горщика в таких виразах стає образом для позначення "розігріву" пристрастей. Показовими в цьому плані є англійські фразеологізми *to put the pot on* "розсердитись", *to have the saucepan on the fire* "бути готовим до сварки"; *Little pot is soon hot* "дурні люди швидко виходять з себе" [274, с. 449]. Те, що пристрасті легко передаються від однієї людини до іншої, вербалізується в іншій ідіомі, яка використовує той же образ розігріву посудини: *one pot sets another boiling* букв. "один горщик спричиняє кипіння іншого" [274, с. 349]. Людина, що охоплена гнівом, часто сама собі шкодить, про що йдеться у порівнянні, яке походить від античної байки про ведмедя, який опікся об чайник. Предмет посуду в даному випадку асоціюється з будь-яким нещастям: *like the bear and the kettle* [274, с. 392].

Українська мова також використовує образ розігріву посуду для позначення гніву, сердитого стану: *як у казані кипить* [220, т. 2, с. 207];

кипить як холодний самовар, розходився як холодний самовар "безпричинно сердиться" [246, с. 131]. Із розжареним умістищем, перебуванням у ньому, процесом приготування їжі пов'язані й інші звороти, що виражають гнів, нервування, небажання: *мов у казані кипіти* [218, с. 418]; *дмеця як легке в горіжку* [241, с. 84]; *підстрибує як сало на сковорідці* "сердитий" [246, с. 130]; *шкварчить як вишкварок на сковороді* "нервує" [246, с. 23]; *хочеться як грішнику до гарячої сковороди* "зовсім не хочеться" [246, с. 42]. Народна свідомість вважає, що навіть прямий контакт із гарячим умістищем може спричинити емоційний сплеск, що відображено у забобоні *Не їж із сковороди, бо будеш у той день дуже сердитим* [236, с. 124]. Фразеологізм *лізти у пляшку* "сердитися, гніватися" може передавати ідею того, що людина своїм безпідставним гнівом заводить себе у безвихідне становище-пляшку [243, с. 439].

Українська мова використовує номінативні одиниці з компонентом посуду і для позначення інших емоцій. Фразеологізм *не в своїй тарілці* "незручно, невпевнено, зніяковіло" вербалізує сприйняття себе в суспільстві як в умістищі [243, с. 878]. Вираз *розклеївся як діжка на сонці* [246, с. 47] ототожнює людину, що плаче, із просмоленою діжкою, що плавиться під сонячними променями. Зворот *виглядає як заєць у ступі* "переляканий" [246, с. 57] актуалізує перебування суб'єкта в незвичному для нього локусі. Здивований стан позначається шляхом називання характерної психосоматичної реакції з уподібненням очей до предмета посуду: *випріщив очі як баньки* "дивиться тупо, здивовано" [246, с. 104]; використанням посудини не за призначенням: *чудеса в решеті* [243, с. 958]; *дивиться наче тарілку проковтнув* "здивований, переляканий" [246, с. 149]. Певний емоційний стан описаний і в компаративі *побілів як вільхова довбня* "почервонів" [246, с. 48].

З уявленням про людину як про "вмістище" для почуттів, емоцій, пристрастей пов'язаний і стійкий вираз *to bottle up emotions* "приховувати

почуття" [274, с. 448], який використовує типовий для англійської мови механізм конверсії. У той же час народна мудрість рекомендує не стримувати емоції, а тим чи іншим способом випускати їх, порівнюючи цей процес із горщиком, який википає і, тим самим, охолоджує себе: *When the pot boils over it cools itself* [274, с. 349]. Якщо ж горщик-людина переповнюється вмістом-почуттями, це призводить до емоційного зриву-кипіння, що відображено у паремії *When the pot's full it will boil over* [274, с. 349].

Мотив "людина – вмістище" простежується й у фразеологізмах, які використовують назву посуду на позначення настрою, емоційного стану, нещастя, гіркої долі, страждань, клопоту: *a cup too low* "безрадісний стан" [274, с. 449]. *a sore cup (of tea)* "сумна подія" [275, т. 6, с. 47]; *the cup of sorrow* "горе, біда" [247]; *a bitter cup* "гірка чаша" (в переносному значенні "сумна подія") [213, с. 137]; *гірка чаша* [233, с. 33, с. 121]; *випити гірку чашу, повний ківш лиха, черпнути ківш лиха, випита до дна чаша лиха, узнати почому ківш (корець) лиха* [243, с. 97-98, с. 374]. Етимологічно всі наведені вирази є похідними від звернення Ісуса Христа до Бога-Отця: *this cup pass from me / нехай обмине ця чаша мене* (Біблія, Матвія 26:39). Через своє біблійне походження, такий образ став інтернаціональним і зафіксований в обох зіставлюваних мовах. Відзначимо, що той самий образ гіркої чаші в поєднанні з дієсловом "розбивати" може антонімічно позначати і радість: *to break the cup of sorrow* "радіти" [275, т. 1, с. 391].

Інший уривок із Біблії став джерелом для інтернаціональних фразеологізмів *переповнити чашу терпіння / to make the cup run over* [213, с. 657]; *переливати чашу через вінець* [243, с. 130]; *The last drop makes the cup run over* "остання крапля переповнює чашу" [274, с. 335]; *one's cup is filled* "чаша переповнена" [228], в яких людина знову ж таки порівнюється із вмістищем, яке переповнюють через край емоції-вміст.

Значна кількість номінативних одиниць із компонентом назви посуду використовується для позначення неприємної ситуації, у якій опиняється

людина, нещастя, небезпеки, сумної події тощо. Асоціація неприємностей, у якій потрапляє особа, з розжареними предметами посуду реалізується у фразеологічному звороті *out of the frying-pan into the fire* "із поганої ситуації у ще гіршу" [273, с. 482]. Нещасливий розвиток подій асоціюється з википанням горщика, про що йдеться у виразі *The pot will boil over* [274, с. 349]. Відправити до *горщика*, тобто піддати температурній обробці, кип'ятінню, варці викликає стійку асоціацію із знищенням, що вочевидь пов'язано з абсолютною зміною будь-якої речовини після такої обробки, появою нових властивостей. На підтвердження цієї думки наведемо ряд номінативних одиниць: *in the pot* "перебувати в біді" [275, т. 6S, с. 24]; *in the melting-pot* "бути в процесі змін" [274, с. 4]; *to go to pot* "руйнуватись, розорятись" [228]; *поваритися в котлі* "побути тривалий час у якому-небудь складному становищі" [243, с. 392; 242]. Просіювання крізь сито також може вживатись як образ неприємностей у виразі *пройти крізь сито і решето* [243, с. 706].

Ще одним образом, що викликає асоціацію з руйнацією, є "подавати (накладати) на тарілку". Таке уявлення пов'язане з тим, що подана страва буде спожита, тобто перестане існувати. Мотив вербалізується в лексико-семантичному варіанті *to dish* "руйнувати, псувати" [250].

Із нещастям, неприємностями асоціюється і власне пряма руйнація, розбивання посуду, що відображено у фразеологізмах *another double-mug broke* "ще одне нещастя" [274, с. 332]; *to break china* "влаштовувати безлад" [213, с. 156]. Розбитий глечик може метафорично позначати і кінець життя [228], що зазначено у виразі з Еклезіаста 12:6 *The pitcher is broken at the fountain / при джерелі розіб'ється глек*. Символ розбиття горщика як нещастя реалізується і в українському *Мовчок: розбив тато горщик, а мати і два, та ніхто не зна* [236, с. 45]. Ідея того, що будь-яка біда – це погано вербалізується у прислів'ї *Байдуже ракові, в якому горшку його зварять* [236, с. 50], де предмет посуду також позначає локус із неприємностями.

Образ битого посуду викликає асоціацію з досвідченою людиною, яка багато пережила, яку так просто не зламати: *Cracked pots last longest* [214, с. 8]; *Битий посуд два небитих переживе, Череп'я живе довше як цілий посуд*, рос. *Битая посуда два века живет* [218, с. 40].

В українській мові мотив руйнації, невдачі також може бути виражений через інші сталі вирази з компонентом посуду. Компаратив *пропало як бочкою викотив* "повністю знищене" [246, с. 18] реалізує ознаку величини та ваги вмістища; вираз *ухватив як панського самовару* "зазнав невдачі" [246, с. 131] актуалізує мотив зазіхання на чуже; стійке порівняння *як собаці в корито* "марно пропало" [246, с. 143] використовує вмістище як локус для розгортання дії.

Образ розбитого *корита*, як чогось нікчемного, непотрібного реалізується у фразеологічному звороті *коло розбитого корита* "без того, на що розраховував, на що сподівався, чого домагався" [243, с. 390].

Ідіома *a cup of tea* у поєднанні з відповідним атрибутом також може позначати сумну, неприємну подію, стан: *a sore cup (of tea)* [275, т. 6, с. 47]. Проблемна ситуація описується і зворотом *a fine kettle of fish* [273, с. 212], порівнюючи турботи з умістищем з рибою. Неприємним, на нашу думку, є і стан, коли людина позбавлена належного вибору, повинна обирати найгірше, що вербалізується шляхом використання образу вмістища з певним вмістом лише на дні: *to scrape the bottom of the barrel* букв. "шкребти дно діжки" [273, с. 585], *the bottom of the barrel* "найгірше становище людини" [273, с. 56].

Ще одним із варіантів неприємної ситуації є перебування у повністю відкритому для спостереження стані, відсутність приватності, що позначається шляхом асоціації з чашею акваріуму, перебуванням на відкритому вмістищі: *in a (goldfish) bowl* [274, с. 296]; *як на тарілці* [242]. Протилежний образ *підвернути під корито* "позбавити привілеїв, влади" ймовірно пов'язаний з ідеєю обмеження можливостей людини через перебування в умістищі [243, с. 631].

Номінативні одиниці з компонентом посуду також вживаються на позначення втраченої нагоди: *slip between the cup and the lip* "втратити нагоду, можливість" [213, с. 869]; стану готовності/не готовності: *not to have to look for the ladle when the pot comes a-boil* букв. "не мати потреби шукати черпак, коли горщик закипає" [275, т. 3, с. 499].

Небезпека, що загрожує особі, описується порівнянням із сидінням на посудині з небезпечним вмістом: *sitting on a powder keg* [273, с. 610]; *sидіти на порохівій бочці* [243, с. 47].

Загалом же, якщо людина потрапляє в неприємну ситуацію, народна мудрість рекомендує швидше забути те, що не може бути виправлене, і полишити уламки глечика-проблеми: *Where the pig is broken, let the shards lie* [274, с. 333]. Схожа ідея передається і паремією *Cursing and swearing never pieced the broken pot yet* "сварка та прокляття не залагодять розбитий горщик", горщик у наведеному прислів'ї вживається на позначення будь-яких неприємностей [274, с. 333].

3.2. Поведінкові моделі крізь призму номінацій посуду

3.2.1. Субмодель "риси характеру людини". Манера поведінки та характер особи також можуть бути актуалізовані шляхом уподібнення до предметів посуду та їх функціонування. Так, характер та його прояви у поведінці особи уподібнюється до вмісту людини-посудини: *Тим бочка смердить, чим налита; Чим горщик накопив, тим буде смердіти* [241, с. 132]. Англійське прислів'я говорить *Character is a kettle that, once mended, always needs repairs* "характер – це чайник, одного разу запаятий, весь час потребує ремонту" [272, с. 60].

Шумна, галаслива поведінка в обох зіставлюваних мовах прирівнюється до торохтіння порожньої посудини. Англійські назви *hollow-pot* [275, т. 3, с. 211]; *chatter-mug* [275, т. 6S, с. 211] ототожнюють балакучу

людину з посудиною. Подібним чином відбувається порівняння і в українській мові: *торохтить як порожня діжка по мості* [246, с. 47]; *торохтить як віз з горшками* [246, с. 24]. Відзначимо також існування забобону, що *ложками не можна тарабанити, бо буде сварка* [236, с. 125]. Фразеологізм *переливати із пустого в порожнє* "вести малозмістовні, пусті розмови" імплікує наявність двох умістищ, не називаючи їх [243, с. 618].

Швидка манера говорити асоціюється з засипанням чогось у порожнє вмістище: *засипав як горохом у бочку* [246, с. 40]. Шум та галас в українських стійких порівняннях уподібнюється до нагрівання та кипіння вмістища: *зашумів як окріп у горщику* [246, с. 41], *воркоче як окріп у горщику* "про буркітливу людину" [246, с. 105]. Із розбитою посудиною асоціюється слабкий хрипкий голос у компаративному звороті *голосний як розбитий горнець* [246, с. 18]. Мотив малозрозумілого, глухого, повільного, млявого голосу реалізується в порівняннях *мне язиком неначе баба лемішку в макітрі тре* [246, с. 169]; *як у бочку дме* [246, с. 18]. Грубий, гучний голос вербалізується в компаративах *говорити як з бочки, гудіти як з бочки* [243, с. 46-47]. В англійській мові образ вітру, який дме в пляшці, породжує асоціацію з пустими розмовами: *like wind in a bottle* [274, с. 335].

Виразне національно-специфічне забарвлення має український компаративний фразеологізм *кричить як горшкодрай* "дуже голосно" [246, с. 40], який надає інформацію про традиційний народний побут і звичаї. Представники цієї професії в минулому мали звичку голосно пропонувати свої послуги, вигукуючи на всю вулицю, що і стало мотиваційною основою наведеного звороту. Майстри також реалізовували власні вироби, роз'їжджали по селам і вигукували "*По горшки!*", запрошуючи селян до торгівлі [279, с. 56].

Мотив безладної метушні, приділення надмірної уваги дрібницям реалізується в компаративних фразеологізмах *носить як дурень з ступою*,

носитья як дурень з довбнею, носитья як баба з ступою, носитья як чорт з ступою "приділяє надмірну увагу" [246, с. 51, с. 10, с. 163].

Несумісність стихійного природного явища та невеличкою вмістища актуалізується в ідіоматичних зворотах на позначення великої уваги до не вартих того питань: *a tempest in a teacup* [273, с. 687]; *a storm in the teacup* [274, с. 335]; *буря в склянці води* [233, с. 17]. Наведені вирази є ідентичними в обох мовах тому, що етимологічно походять від лат. *excitare fluctus in simpulo* "піднімати бурю в жертівній ложці" [228]. Іншим образом, що передає таку ж ідею, є проста дерев'яна посудина, яка не варта навіть розмов про неї – *much matter of a wooden trencher* "багато шуму через дрібницю" [274, с. 335]. Майже те ж саме значення передається і шляхом асоціації із спалахом на сковорідці під час приготування їжі: *a flash in the pan* [273, с. 217].

Мотив метушні, неспокійної поведінки передається асоціацією з перебуванням об'єкта в незвичному локусі-вмістищі, підігрівом такого вмістища на вогні: *to turn cat-in-the-pan* [252, с. 10]; *hopping like a roach in a skillet* [274, с. 229]; *buzy as popcorn on a skillet* [273, с. 76]. Ціла група англійських фразеологізмів для передачі ідеї неспокою використовує мотив перебування комахи в посудині: *to be like a fly in a glue-pot* [287, с. 161]; *as fast as a midge in a pot* [275, т. 6, с. 229]; *bumman about like a bee in a bottle* [275, т. 1, с. 439]; *as buzy as bees in a basin* [275, т. 1, с. 219]; *buzy and merry as a bumbledore in a pitcher* [274, с. 335].

Для української мови також характерне вживання назви посуду як локусу при позначенні неспокійної поведінки, жвавості, моторності: *вертиться як м'яло по макітрі* "моторно, жваво" [246, с. 99]; *сидіти як на гарячій сковороді* [218, с. 229]; *скаче як вишкварок на сковороді* "про жваву, рухливу людину" [246, с.23]; *вертиться як чорт у боклазі* "безладно метушиться" [246, с. 162]; *колотиться як у боклазі вода* "неспокійно поводитьсь" [246, с. 17]; *як у казані кипіти* [233, с. 277]. Наведені назви мотиваційно пов'язані з господарською діяльністю (приготуванням їжі),

перебуванням у незвичному вмістищі, інстинктивним прагненням вийти за межі свого вмістища.

Інші специфічні риси поведінки людини також можуть бути відображені завдяки використанню номінацій посуду. Обережна поведінка прирівнюється мовною свідомістю до перенесення повної чаші в прислів'ї *Full cup must be carried steadily* [213, с. 365]. Обережного ставлення до себе вимагає і розбитий посуд, що вербалізується в українському компаративному фразеологізмі *обходитья як з розбитим горшком* "поводиться обережно" [246, с. 40].

Засобами інших українських стійких порівнянь виражається пихата манера поводження, хитрість, жорстокість, удавання і т.д.: *приндиться наче насіння на сковорідці* [246, с. 99], *надувся як тісто в кориті* [236, с. 110] "чваниться, пихато поводитья"; *крає серце як на тарелі* "завдає болю, мучить" [246, с. 135]; *пройти крізь сито і решето* [240, с. 187]; *вертиться як в'юн на сковорідці* "хитрує" [246, с. 34]; *іскладний як чортяка в мисочку* "прикидатись покірним" [246, с. 164]; *хоч того самого, аби в другу миску* [236, с. 54]; *хоч миску з пирогами, хоч дідька з рогами* [232, с. 139] "про уперту людину"; *нате і мій глек на капусту; натє й мій глек на сироватку, щоб і моя була масниця* "про зухвалу поведінку" [241, с. 139]. Жадібність може бути позначена через образ прагнення отримати велике вмістище чи декілька посудин звичайного розміру із *"не хочу"* з *ів три миски борщу* "про жадібну людину" [236, с. 67]; *Тобі хоч діжку з тістом, то все мало; Хоч діжку з тістом оддай, то ще буде клясти, що важко нести* [241, с. 111]. Хитрість людини уподібнюється до неможливості спіймати що-небудь в обмеженому вмістищі: *і в ступі не влучиш (не втовчеши, не потрапиши, не впіймаєши), і в ложці води не впіймаєши* [243, с. 138].

Намагання бути незалежним у своїх діях також притаманне більшості людей, що знаходить своє відбиття в мовних одиницях. Прислів'я *Let every tub stand its own bottom* [273, с. 192] наголошує, що кожна діжка-людина

повинна стояти на своєму денці-позиції. Про те, що особа повинна відповідати за свої вчинки, йдеться в іншому прислів'ї *touch pot, touch penny* "доторкнувся до горщика, торкайся й монети" [228]. Прагнення не бути залежним від інших реалізується в паремії *Not to hold one's dish under that ladle* букв. "не тримати свою тарілку під чийось черпаком" [275, т. 3, с. 499]. Ідея гідної поведінки закладена в пораді *Не криви писка коло чужої миски*, тобто "не зазіхай на чесь майно" [236, с. 48]. Людина-одинак зображена в українському компаративі *один як макогін у макітрі* [246, с. 87].

У той же час народна мудрість знає, що людина може бути спокійною та безтурботною, що також знаходить своє відображення через порівняння з посудом чи його частиною: *loose and careless like the leg of a pot* "вільний та безтурботний як ніжка горщика" [274, с. 334]; *as calm as a milk bowl* "спокійний як молочна миска" [274, с. 132]. Пояснюються такі порівняння належністю номінацій посуду до предметної сфери, для якої категорія "неістота" і, відповідно, нездатність мати почуття є ключовим поняттям.

Характерним для поведінки людини є намагання приховати свої негативні риси, що знаходить відображення у звороті, який порівнює особу із розколотою чашею, яка стоїть на полиці цілою стороною вперед: *keeping the best side out like the broken bowl on the dresser* [274, с. 333].

Риси характеру та дії людини не залежать від її зовнішнього вигляду, привабливість умістища може приховувати поганий вміст. Вербалізується така думка у прислів'ях, що прирівнюють особу до гарного чи брудного вмістища: *Folk often get a good meal of a dirty dish* "нечисті та аморальні люди здатні на гарні вчинки"; *You can't tell the marmalade from the label on the jar* "за зовнішністю неможливо оцінити людину" [274, с. 333, с. 362]. Схожа ідея закладена і в паремії *Poison is poison though it comes in a golden cup* "не дозволяй гарній зовнішності приховати внутрішню сутність" [274, с. 258].

Про важливість внутрішнього вмісту, а не привабливої оболонки, говорить і українська народна мудрість, наголошуючи на тому, що головним

є не саме вмістище, а його наповнення.. М. Номис наводить прислів'я, які стали відповіддю запорожців "великим панам на столиці": *З корита їли та у волі жили – ніякого горя не знали. Хоч з корита, та до сита, а ви з блюдів, та худі* [241, с. 48]. Воля у виборі того, з якого посуду вживати їжу, може бути навіть символом відкидання умовностей, обмежень вищого світу, ознакою свободи у повсякденному житті. Схожий мотив закладений і в інших пареміях: *Що з тих кубків, як повні сліз; І чарка нова, та горілки нема; Наша душа наісця і з ковша* [241, с. 50, с. 240, с. 249]; *Єсть молоко, буде і горнятко* [220, т. 1, с. 313].

Уподобання, преференції особи виражаються за допомогою ідіоми *a cup of tea*, яка в різних контекстах позначає і те, чого людина бажає, потребує, і те, що їй не подобається: *just one's cup of tea; not one's cup of tea* [273, с. 364, с. 457].

Поведінка людини може спричинити і руйнацію того оточення, в якому вона перебуває, негативні риси характеру впливають на всіх тих, з ким вона спілкується: *The rotten apple spoils the barrel* [273, с. 569]; *One ill weed mars a whole pot of pottage* [274, с. 348]; *влити в бочку меду ложку дьогтю* [243, с. 47].

Тривала ризикована поведінка призводить до того, що людина-глекчик наражається на небезпеку і, кінець кінцем, буде покарана. Ця ідея закладена як в англійських, так і в українських пареміях, які базуються на однаковому образі: *The pitcher that goes often to the well comes home broken at last, The pig gangs to the well till a day* [274, с. 333]; *Пішов глекчик по воду тай голову там положив; Грай, грай, глеку, вушка збудеш; Доти глекчик воду носить, доки йому вухо не урветься* [218, с. 119-120]; *Повадився кухоль по воду ходить (поки йому вухо не відламали); До часу дзбан воду носить* [213, с. 759]; *Збанок до часу воду носи; До одного разу збанок воду носить* [230, в. 3, с. 49].

Наведемо також стійкі порівняння, які наголошують на таких рисах характеру людини, як любити поїсти, прагнення менше працювати, але

більше їсти: *здібний як віл до корита* "любить поїсти"; *допавсь як віл до корита* "жадібно їсти"; *пріє як попівський наймит при мисці* "ліниво працює, але старанно їсть" [246, с. 25, с. 99].

3.2.2. Субмодель "відносини між людьми". Відносини між людьми можуть бути близькими, дружніми, нейтральними, ворожими тощо. Це знаходить своє відображення в мовних одиницях, у тому числі з компонентом посуду.

Прикладом вербалізації близьких стосунків є асоціативне сприйняття двох друзів як двох схожих предметів посуду: *cup and can* "близькі друзі" [274, с. 449]; *to be cup and can* "мати тісні стосунки", *to be cup and can in something* [213, с. 83, с. 119]. Близькість стосунків, давні відносини виражені також у звороті *to know somebody from his bottle up* "знати від самого народження", у якому пляшечка є метонімічним заміщенням годування дитини [213, с. 362]. Ідея спільної дії та близькості реалізована і в просторічному *to pee in the same pot* "ходити в один горщик" [219].

В українській мовній свідомості посуд може виконувати певну функцію об'єднання. Зокрема існує повір'я, що якщо вип'єш що-небудь із кимось із одного посуду, то знатимеш його думки [236, с. 46].

Стосунки між людьми можуть бути не тільки близькими, але й нейтральними, прохолодними, що також реалізується в мовленні за допомогою найменувань посуду. Фразеологізм *to carry my cup even between them* "не надавати переваги кому-небудь" використовує НП *cup* для позначення людини, її уподобань (букв. "нести свою чашку рівно між ними") [274, с. 103]. Незалежність дій людини вербалізується також у зворотах *not to hold one's dish under that ladle* "бути незалежним від когось, не просити щось у когось" [275, т. 3, с. 499]; *on his own bottom* "діяти за власною ініціативою, незалежно" [274, с. 332]. Перший вираз базується на асоціації "тримати тарілку під черпаком – бути залежним від того, хто тримає цей черпак", у

другому – людина асоціюється з умістищем, яке стоїть на власному денці, тобто не залежить від когось.

Поверхневі стосунки між людьми виражаються шляхом перенесення значення за суміжністю: *cup of coffee* "дуже короткий візит" [274, с. 335]; *trencher-friends* "друзі, яких цікавить головним чином пригощення на твоєму столі" [274, с. 335]. Перша ідіома позначає короткочасність візиту, протягом якого можливо випити лише чашку кави, в другій реалізується розуміння того, що певна людина зацікавлена спілкуванням лише біля предмета посуду, тобто пригощенням, їжею (букв. "друзі по таці"). В українській мові людина, яка не має близьких чи друзів, характеризується стійким порівнянням *один як макогін у макітрі* [246, с. 87], людина таким чином асоціюється з макогоном, який перебуває в макітрі-суспільстві. Мотив самотності реалізується і через образ відсутності особи, яка б піднесла посудину: *Нікому буде тобі і кухля подати* [220, т. 2, с. 334]. Посуд як символ суспільства, а люди – його вміст актуалізується і в паремії *Без одної крупинки горщик повний буде* [236, с. 82].

Значно більша кількість номінативних одиниць вживається на позначення негативних стосунків між людьми, сварки, упередженості, пліток, обману. Диспропорція пояснюється тим, що властивістю народної мови та мовлення є експресивність та яскрава оцінність. Народна мова швидко та оперативно реагує на негативні сторони суспільного життя, негативні якості людей, дії та вчинки. До позитивних явищ, які є нормою, народне мовлення ставиться більш спокійно [104, с. 61]. Оцінний характер є одним із головних показників фразеологічних одиниць, навіть вважається обов'язковим у їхньому семантичному наповненні [2, с. 32].

Сварка також є різновидом спілкування (негативним) між людьми. У річищі загальної тенденції використання назв посуду на позначення особи, НП використовуються і для вербалізації ідеї суперечки, сварки. Показовим у цьому плані нам бачиться англійський фразеологізм *to call each other pot and kettle* "обвинувачувати один одного в схожих провинах" [274, с. 334], у якому

відбувається асоціація подібних провипин із схожими предметами посуду. Назви посуду можуть варіюватись, зберігаючи смисл незмінним – "одна людина-посудина звинувачує іншу людину-вмістище в тому, в чому сама винна". Для ілюстрації наведемо варіації звороту з різних словників: *the crock calls the kettle smutty* букв. "горщик говорить, що казан замазаний сажею" [252, с. 15]; *the kettle calls the pot black* "казан називає горщик чорним" [228]; *the pot cannot call the kettle black* [213, с. 771]; *the pot is calling the kettle black* [273, с. 513]; *the pot calls the kettle black, the kettle is crocking, kail-pot callin' the yetlin smutty* [274, с. 334].

Та ж сама ідея закладена і в українських виразах *дорікав горщик чавунові, що чорний* [213, с. 771]; *дорікав горщик чавунові, що чорний, аж гульк – і сам у сажі* (пор. рос. *горшок над котлом смеється, а оба черны*) [218, с. 228]; *горнець котлові докоряє, а оба засмальцьовані* [224, с. 149], *Горнець котлові доганяє, а обоє смільні; Не смійсь, барило, само кухвою станеш; Хто з ступою, а я з товкачем* [241, с. 167]. Сварка асоціюється також із розбиттям посудини, що відображено у фразеологізмі *глек (горщик, макітру) розбили "посварились"* [233, с. 33]; *розбити горщик* [243, с. 192]. Те, що жодна сторона конфлікту зазвичай не бажає поступитись своїми позиціями, скоріше зруйнує об'єкт суперечки, ніж піде на компроміс, вербалізується у паремії *Глечик пополам: не тобі, ні нам* [236, с. 82]. Зазначимо також, що існує і протилежне значення: *розбити глечик* – це на щастя [224, с. 137].

Сварка асоціюється з кипінням умістища, як це відбувається в порівнянні *кипить як у казані* "відбувається сварка, суперечка" [243, с. 373], "розігрів" емоцій в людині-вмістищі уподібнюється до нагрівання посуду. В англійській мові "роздувати сварку" набуває образу розмішування чаю в чайнику: *to stir the tea in the tea-pot*; миття рук в одній посудині *the same basin of water* також може призвести до сварки [287, с. 223]. Так само до сварки йде, якщо дві жінки перуть в одній мисці [281, с. 62].

Із ідеєю сварки пов'язані й вирази біблійного походження *to pour out the vials of one's wrath on somebody* [228]; *empty the vials of wrath on* [213, с. 303] "вилити свій гнів на когось", які мотивуються асоціацією гніву людини з фіалом, із якого виливається рідина. Суперечка та її продовження реалізуються і в одному зі значень фразеологізму *to keep the pot boiling* "підтримувати суперечку" [274, с. 349]. Мотивом номінації в даному випадку є асоціація підтримання вогню під горщиком із продовженням сварки, образним підкиданням хмизу у "вогнище" суперечки. Ідея незгоди між людьми може бути виражена і шляхом вербалізації процесу відбирання посудини (метонімія "вмістище – вміст"): *to dash the cup from the lips* "розчарувати, перешкодити комусь на межі успіху" (букв. "відібрати чашку від губ") [274, с. 356]; *to take a stave out of his bicker* "карати людину шляхом зменшення харчування" (букв. "вибити клепку з келиха") [274, с. 335]. Те, що кожна суперечка має дві сторони, стверджує англійське прислів'я, прирівнюючи проблемну ситуацію до горщика, який має дві ручки: *Every pot has two handles* [274, с. 333].

В українській мові мотив сварки відображено в стійкому порівнянні *згаджаються як вода з солониною в ринці* "постійно сваряться" [246, с. 29], у якому незгода асоціюється з перебуванням двох несумісних речовин в одному вмістищі. Причиною сварки може стати і алкоголь (метонімічно – чарка): *Де чарка, там і сварка* [236, с. 62].

Те, що партнери по спілкуванню можуть відрізнитись один від одного, відображено у виразі *our food ain't cooked in the same pot*, який уподібнює різницю між людьми до їжі, приготовленої в різних горщиках [266]; *His crackers don't sit well in my bowl of soup* "його грінки не придатні до моєї тарілки супу" [272, с. 358]; українські приказки говорять *Не всім однако дано: одному ситце, другому решітце; вареники ті самі, та інша макітра* [224, с. 540, с. 351]. Розуміння того, що слабкому слід обережно поводитись із сильним, актуалізується в англійських прислів'ях *The earthen pot must keep*

clear of the brass kettle; Whether the pitcher strikes the stone or the stone the pitcher, it is bad for the pitcher [274, с. 333]. Перше з них асоціює двох людей із глиняним та бронзовим горщиками, один з яких неминуче розіб'ється при зіткненні-спілкуванні, пор. укр. *казан глекові не до пари*, рос. *горшок котлу не товариш* [218, с. 418]; другий ототожнює сильну особистість із каменем, від якого може постраждати слабкий глиняний глечик-людина.

Упереджене ставлення до людини може бути виражене шляхом асоціації із ручкою глечика, за мотиваційну основу в даному випадку береться наявність у посудини лише однієї ручки, тобто її "однобокість" як метафора однобокого ставлення: *all to one side like the handle of a jug* [274, с. 333]. Упередженість у стосунках виражена і в прислів'ї, яке говорить, що людина, при спілкуванні з певною особою, щоб вона не робила, може отримати лише непотрібні черепки: *When Tom's pitcher's broken, I shall get the shards* [274, с. 333].

Неможливість порозумітись із людиною позначається як нездатність зробити разом навіть нескладну справу: *горшка не злітшиш* [243, с. 337].

Проявом негативного спілкування може вважатись і пліткування, яке у мовній свідомості пов'язується із їжею (= розповсюдженню таємниці) на блюді: *to dish on someone, to dish the dirt* "розпускати плітки", *to dish something out* "видавати таємницю" [273, с. 155]. Досвід негативного спілкування також може породжувати недовіру між людьми. Англійське прислів'я вербалізує такий досвід шляхом порівняння ненадійної людини з розколотою посудиною: як розколота таріль нездатна зберігати свій вміст, так і ненадійна людина нездатна зберігати таємниці – *All is lost that is put in a riven dish* [274, с. 335]. Розкриття таємниці вербалізується і у фразеологізмі *to betray the pot to the roses* "видати секрет" [213, с. 604], у якому реалізується ідея зради простого для отримання чогось кращого (як троянди є гарнішими за горщик). Таємниця може порівнюватись і з повною чашею, одним із значень прислів'я *It is hard to carry a full cup without spilling* є "видати

секрет", розплескати воду з чашки в даному випадку прирівнюється до незбереження таємниці людиною-вмістищем [274, с. 335]. Ідея розповсюдження таємниці закладена і в паремії *Pitchers have ears* "і стіни мають вуха" (див. про асоціації "людина – посуд", "вуха – ручки вмістища") [213, с. 759]. Інформація з перших вуст асоціюється зі стравою безпосередньо з дека: *straight from the tin* [228].

Розголошення таємниці уподібнюється до виливу вмісту з посудини і в українській мові: *Що з горщика вибіжить, того не позбираєш* [236, с. 69]. Інформація в даному випадку ніби витікає з людини-горщика. Українське прислів'я пропонує і належне заняття для пліткаря (переносно – людини з довгим язиком): *Довгим язиком тільки полумиски лизати* [236, с. 79]. Брехня, плітки призводять до сварок, погіршення стосунків між людьми, асоціативно це передається через образ умістища із брехнею та його розбиттям: *Глек брехні назбирали та й розбили (через брехні посердились)* [241, с. 197]. Безпідставний наклеп, звинувачення вербалізуються в мовних одиницях як *котити бочку на кого* [243, с. 47]. Образ просіювання крізь решето (поведінки, вдачі людини) також асоціюється із плітками, обмовленням, стає мотиваційною ознакою *брати на решето* [243, с. 55]; *возити попа в решеті* "обманювати на сповіді" [243, с. 143]. Коли людина виявляється ненадійною, про неї говорять *лоннув, як обруч на діжці* [243, с. 449].

Із плітками зближується і висміювання людини, для ословлення якого також використовуються назви посуду: *to make a mug of one* "робити з когось дурня" [213, с. 640], нерозумна особа в цьому випадку прирівнюється до предмета посуду. ЛСВ *to mug* "напоїти людину та записати на роботу тягнути кораблі на буксирі" є типовим для англійської мови випадком конверсії [261, с. 22]. Обманути, заплутати кого-небудь у думках, позбавити здатності логічно міркувати асоціюється із перетворенням голови на макітру у виразі *замакітрити голову* [243, с. 311-312].

Втручання в справи іншої людини актуалізується у фразеологічних зворотах *to put your nose into every man's pot* "встромляти свій ніс у справи інших", *to have a hand in the dish* "втручатись, заважати" [274, с. 287, с. 198]. Предмет посуду в наведених номінативних одиницях асоціюється із справами, думками людини. Втручання в чужі справи передається і через образ зазираючого в чужий посуд: *заглядати в горшки (в ложку, в миску)* [243, с. 302]; народна мудрість пропонує *знати свої горшки*, тобто не втручатись у чужі справи [218, с. 500]. Найменування посуду може позначати і розбійний напад: *to pitcher* мотивується тим, що грабіжники гриміли глеком на знак вимоги грошей [256, с. 109].

Виходячи з того, що гра є одним із проявів стосунків між людьми, зазначимо фразеологізм *to keep the pot boiling* [275, т. 3, с. 409], який набуває значення "грати з чергуванням ходу".

Загальне сприйняття людини як умістища стає основою для позначення подружньої пари як двох посудин, що відображено у фразеологічних зворотах та пареміях. Англійські номінативні одиниці використовують як образи подібності двох предметів посуду – *such a cup, such a cruse (jar, pot, drinking vessel)* "який чоловік, така й жінка" [274, с. 335], так і образ умістища з кришкою для позначення чоловіка та дружини – *a lid to match the kettle* "подружня пара" [274, с. 335] (пор. рос. *по горшку и покрывка* [218, с. 228]). Народна мудрість говорить, що чоловік та жінка схожі між собою, у них виробляється спільна життєва позиція: *cup and cover hold together* "чоловік і дружина тримаються разом" (пор. укр. *чоловік та жінка – одна спілка*, рос. *муж и жена – одна душа* [218, с. 496]); *such cup, such cover* "дружина не краще чоловіка" [274, с. 334-335]. В українській мові подібність характеру двох людей (у даному випадку – мати й дочка, але все одно члени однієї родини) реалізується через асоціацію із вживанням їжі з одного вмістища: *Яка мати, така й дочка: їдять кашу з черепочка* [236, с. 46]. Поява такого виразу може бути пов'язана з прадавніми уявленнями про те, що якщо

вип'єш що-небудь із кимось з одного посуду, то знатимеш його думки [236, с. 124]. Жінку з доброю вдачею порівнює із повним умістищем компаративний фразеологізм *розумна жона як стуга пиона* [241, с. 49]. Якщо спільне життя викликає асоціацію з двома вмістищами, то *розбити глек* окрім загального "порушити дружні стосунки", набуває і специфічного значення "розірвати шлюбні зв'язки; розлучитися" [243, с. 744]. Про вдову, яка з успадкованими грошима легко одружиться знову, говорять *auld brass will buy a new pan* "старий котел купить нову каструлю" [274, с. 333].

Англійське прислів'я *Fair is the weather when cup and cover hold together* говорить про добру "погоду" (в домі), коли чоловік і жінка тримаються в згоді [274, с. 335]; українське ж прислів'я говорить *Линше старий горнець, як новий череп* (тобто старий наречений, та надійний) [224, с. 149]. Інша англійська паремія зображує сімейний стан, коли жінка постійно сварить чоловіка: *He gets his meat in a riven cog* букв. "він отримує своє м'ясо (їжу) з розколотої посудини" [274, с. 335]. Якщо подружня пара відома своїми сварками, сусіди влаштовували їй *tin-kettle (rough music) serenade* [275, т. 6, с. 153] – "серенаду" на горщиках, чайниках тощо, торохтіння посуду символізувало звуки сварки. Фразеологізм *to make a skillet of my helm* букв. "зробити каструлю з мого шолома", позначає ситуацію, за якої чоловік, під впливом дружини, перетворюється з воїна на домосіда. Походить цей вираз із шекспірівського "Отелло": *Let house-wives make a skillet of my helm* [255, с. 140]. В українській мові відзначимо компаративний фразеологізм *осадила мов горщик од жару обставила* [246, с. 41], який також певним чином вказує на керівну роль жінки.

Ситуація, коли хлопець залицяється до дівчини, в англійській мові може бути позначена ідіомою *to put her pot on* "залицятись до дівчини" [274, с. 448]. Відповідь дівчини на таку зацікавленість також може бути виражена за допомогою символіки посуду. Займаючись семантичною реконструкцією лексики та фразеології, О. Л. Березович зазначає, що мотив відмови дівчини в

різних мовах може бути вербалізованим за допомогою вмістищ. Свою тезу дослідниця ілюструє таким чином: *повісити чайника кому; піднести чайник, макітру; потягти ковша*; рос. *подвесить чайник, навязать котелок*. В інших мовах відмова може бути виражена через образ іншого вмістища – кошика: пол. *dac kosza*; хорв. *dobiti kosaricu*; чes. *dat kosem*; словац. *dostat' kosik*; англ. *to give the basket*. Символіка подібних виразів базується на ознаці пустоти, незаповненості. Коли людина вирушає за певною "здобиччю", то в разі успіху вміст стає важливішим за вмістище, а в разі невдачі образ порожньої посудини набуває "відмовного" смислу [19, с. 263]; наведемо також пов'язаний із посудом символ відмови *облизав макогін* [279, с. 171]. Про негативне сприйняття порожнього вмістища говорить і англ. *foul as an empty gill-pot* "неправильний як пустий горщик" [274, с. 449].

Сценарій "весілля" включає в себе різноманітні назви посуду, що мають семіотичне значення, символізують згоду, запрошення, побажання, подяку. Так, на Буковині, якщо хлопець брав дівчину з сусіднього села, він мусив дати *вадрове* "викуп парубкам за молоду з їхнього села". Зазначена назва є похідною від *вадро* "відро, дійниця", у яке наливали горілку-викуп [230, в. 1, с. 49]. Прохаючи вийти заміж, чоловік пропонує дівчині чашу (*cup*), прийняти яку є ознакою згоди [282, с. 237]. Під час заручин, якщо сторони доходили згоди, вони випивали *agreement bottle* [282, с. 204].

Напередодні весілля хлопців, що розносили запрошення, частували спиртними напоями, що мали назву *bride pot* [275, т. 6S, с. 45]. Під час власне весільної процесії друзі нареченого йшли попереду з пляшкою, пригощаючи людей, що зустрічаються, та вимагаючи побажань для молодих [282, с. 206]. У Шотландії попереду зазвичай йшли двоє: один з пляшкою та чаркою, другий – з хлібом та сиром. Вважалось щасливим, якщо першим вони зустрінуть і почастують вершника [287, с. 274]. Подібний звичай використовувався і коли дитину несли до церкви для охрещення [283, с. 14].

По закінченню церемонії друзі нареченого бігли з церкви до будинку молодих, найшвидший з них першим оголошував щасливу звістку про одруження, за що отримував винагороду – пляшку та чарку [282, с. 209]. Саму весільну процесію зустрічали розігрітим елем *hot pots* [287, с. 274]. Весільне застілля розпочиналось із виголошення здравиці молодят, при цьому келихи потрібно було випити до кінця (*glasses were drunk off at once*) [283, с. 96]. Після закінчення святкування наречена власноруч підносила гостям на знак подяки *dram* "чарку" [283, с. 97]. Чаша як символ подяки зустрічається не тільки на весіллі, але й під час інших святкувань. Коли гості лягали спати, господарка особисто обходила кімнати, пропонуючи їм *grace cup* [275, т. 3, с. 150]. Взимку ліжко було прийнято зігрівати пляшками з гарячою водою, які називали *bed-partner* [275, т. 1, с. 214]; у Нортумберленді такі пляшки називали *pig, piggy* (букв. "свиня"), що ставало причиною непорозумінь із гостями: один із подорожніх записав у щоденнику, що йому запропонували спати зі свинею [287, с. 114].

Жінка чи чоловік, які не мають подружньої пари, негативно сприймаються народною свідомістю. Пов'язане це з інстинктивним прагненням продовження роду, з прадавніми уявленнями про те, що чим сім'я, рід численніший, тим він сильніший. Одинак асоціюється із пустою посудиною. Т. О. Агапкіна, досліджуючи міфопоетичні основи слов'янського народного календаря, вказує на ряд звичаїв, які ілюструють наведену тезу. У Польщі в ніч на Попільну середу хлопці розбивали об стіни домівок, де жили дівчата, що не вийшли заміж в м'ясоїд, горщики з журом. На Балканах під ногами холостяків розбивали горщики з попелом. На знак засудження неодруженої дівчини, біля її подвір'я ставили сучкувату палицю, на яку вішали старі горщики [1, с. 206, с. 225, с. 500]. Горщик як символ плодючості наявний і в українському віруванні, згідно якого, щоб у подружжя не було дітей, потрібно від шлюбу перейти дорогу з кошеням у новому горщику [278, с. 133].

Ось як описується обряд "бабиної каші": *На Бойківщині молодим дарують кашу наступного дня по весіллі. Подекуди кашу їсть лише молода. Тут бачимо зв'язок із обрядами народження, в яких каша символізувала дитину, а горщик – жіноче лоно. Біля столу бабу перепиняють, котрий ближче сидить, намагається взяти кашу собі, щоб першим почати торг. Торг розпочинає той чоловік, який першим перехопив кашу, а коли кашу не перехоплено, а взято від баби, то звичайно розпочинає торг кум: він втикає в кашу гроші й питає: – Хто більше? Всі гості кладуть гроші в горщика. Той, хто заплатив найбільше – а найбільше звичайно платить кум, – затуляє гроші рукою, щоб вони не розлітались, і б'є горщика об стіл так, щоб він розлетівся на найдрібніші черепки, але вінце залишилося цілим. Жінка, яка подавала на стіл кашу, збирає черепки горщика, кладе їх під поріг і гукає: "Щоб важко горщики бились, а легко діти родились". Вінце з горщика чіпляють на тому самому кілку, на якому вішають рушника. Далі кум зрізує верх каші, передає його бабі, а та передає кашу із грішми породіллі. На другий день черепки з горщика, що лежали під порогом, збирають і кидають на воду (в річку) [278, с. 395].*

На Київщині для новонароджених дівчат гріли воду у високому глечику, щоб стан тоненький був [224, с. 137].

Мотив битого посуду наявний і в номінативних одиницях, що позначають втрату дівчиною цнотливості. Ілюстрацією цього може бути англійське речення *She has cracked her pitcher (pipkin)* букв. "розбила свій глечик" [274, с. 333]. Подібний образ є основою і слов'янських фразеологізмів: рос. *битый горшок* "назва заміжніх жінок чи вдів"; рос. *ломать (бить) корчагу*, білор. *гаршкі пірябіць* "ритуальне визначення чесноти молодої, коли молодому після шлюбної ночі доручалось розбити глиняний посуд". З тим же мотивом пов'язане і уявлення про отримання чоловіком замість цнотливої дружини-посудини черепків, уламків від її цноти [19, с. 264]. В Україні били посуд після вінчання, виражаючи радість з

приводу того, що наречена виявилась незайманою. У той же час існував і протилежний звичай, коли посуд били, якщо наречена виявлялась "нечесною", її матері в такому випадку підносили череп'я чи чарку без дна [238, с. 180]. Українське прислів'я, говорячи про стосунки чоловіка та жінки, стверджує, що *Там макогін блудить, де макітра рядить* [241, с. 187].

Посуд використовувався жінками для ворожіння. Для того, щоб приворожити коханого, жінка клала павука в горщик і приказувала: *"Як павук на вінцях буде, що задумаю, те й буде. Як оцей павук заснує, – кого схочу, той до мене приснує"* [278, с. 276]. Дві ложки в одній чашці, як вважають в Англії, призводять до скорого одруження; якщо ж жінка наливає чай з чайника після когось – вона завагітніє [281, с. 62]. Гадання на кавовій гущі, залишках чаю відоме в багатьох народів в усьому світі [258, с. 196; 218, с. 419]. В англійській лінгвокультурі воно отримує найменування за назвою вмістища: *reading cups, look in a cup, to cast the cup, dropping-glasses* [275, т. 1, с. 840, т. 3, с. 654, т. 6S, с. 58, с. 117]. Гадання *dropping-glasses* допомагало дізнатись про професію майбутнього чоловіка: у склянку з водою капали розплавлений свинець, який застигаючи набував форми інструмента професії. У склянку могли також вилити білок яйця і поставити на сонце – розпадаючись, він також утворював форму інструмента [287, с. 260]. Докладно про гадання на чайниках в англійській культурі див. [281, с. 96].

Зазначимо також, що посуд, за віруваннями багатьох народів, є місцем, де може оселитись злий дух, взагалі пов'язаний зі злими силами [142, с. 351]. Сама професія гончара вважалась пов'язаною з вогнем, пеклом, нечистою силою [238, с. 518]. Ті, хто чаклує, як і ті, хто захищається, є носіями однієї картини світу, яка передбачає наявність нечистої сили та можливість контактувати з нею [45, с. 34]. Порожня посудина може стати вмістищем для ворога, особливо якщо залишити її відкритою; якщо ворог потрапляє в посуд сам, посуд виступає у функції ворожій до людини, якщо злий дух заганяють у посуд – його магічна сила захищає людину [127, с. 354, с. 358]. Пляшка є

помешканням духа, пор. *випустити духа з пляшки* [226, с. 303]. У містечку Ейконбері існує легенда, що його мешканцям дошкуляв злий дух, якого місцевий священик загнав у пляшку, яку закопали під церквою. Такі легенди переповідають у різних куточках Англії, що вказує на стійкість та розповсюдженість повір'я [281, с. 304, с. 321, с. 324]. Котел (*cauldron*) є невід'ємним атрибутом чаклунства, відьом, людоджерів в англійському фольклорі [277, с. 320]. У церкві св. Марії в м. Френшем зберігають котел, забраний у фей, які жили на пагорбі неподалік [281, с. 200]. У підводному світі кельтських міфів кипів котел відновлення (*cauldron of regeneration; cauldron of rebirth*), відроджуючи до життя мертвих героїв [281, с. 101, с. 389]. Народна свідомість оживляє посуд, у давні часи така персоніфікація не була стилістичною фігурою, метафорою чи метонімією, а відображенням віри в істотність предметів, їхніх якостей та властивостей [46, с. 37].

Типовим захистом від відьми в Англії вважались *witch-jug, witch-bottle*, які вішали на димарі чи закопували під порогом. Наповнювали таку посудину зазвичай цвяхами від підкови чи голками [256, с. 149; 275, т. 6, с. 520; 282, с. 37, с. 78]. Людині, щоб підпасти під ворожі чари, достатньо було просто зазирнути в горщик відьми [277, с. 365]. Якщо літала відьма на мітлі, то річки перепливали в чайнику (*on a kettle*) [281, с. 272]. Одним із способів чаклунства був *toad-in-a-pot* [275, т. 6, с. 172], жаба взагалі вважалась атрибутом відьми. У графстві Дорсет говорили, що якщо чайник повільно закипає – він зачарований і, можливо, у ньому жаба [281, с. 61]. У зв'язку з цим зазначимо цікавий український звичай кидати жаб-холодушек у глечики для того, щоб молоко охолонуло [229, с. 225].

Якщо сусідів пригощали молоком, посудину слід було повертати не миючи, щоб у корови не пропало молоко [275, т. 1, с. 223]. У слов'ян молочний посуд також захищали від відьом: малювали хрести, відпарювали, забирали з вулиці після заходу сонця [1, с. 399].

При переїзді родини до нової оселі, горщик був "транспортним засобом" для домовика: у печі востаннє розводять вогонь, вибирають вугілля в спеціально приготовлений горщик, накривають скатертиною і припрошують домовика, посудину несуть до нової хати, вугілля засипають в піч, а горщик розбивають і закопують під переднім кутом хати [278, с. 188]. Відома слов'янська традиція ставити посуд з молоком для домовика [86, с. 293], в Англії також існував звичай ставити миску з молоком *a bowl of milk* для злих духів, щоб вони не шкодили вночі (наприклад, сипали перець у цукорницю), або як подяка доброму помічникові за допомогу по господарству [282, с. 93; 277, с. 331, с. 362].

Під час Різдвяних святкувань жінки носили з собою *wassail-cup*, яка по суті була скринєю з фігурками Діви Марії та дитини-Ісуса, і співали різдвяних пісень [287, с. 303].

Чаша чи інший посуд могли вважатись певним талісманом, оберегом родини, чи цілого маєтку. У замку Іден Хол зберігається чаша, яка, за легендою, була подарована володарю королевою фей. Легенда називає цю чашу *Luck of Eden Hall* "щастям Іден Холу" [281, с. 365]. Подібний переказ стосується і замку Манкастер, в якому зберігають чашу *Luck of Muncaster*, що була подарована володарю в п'ятнадцятому столітті королем Генріхом Шостим [281, с. 374]. Згідно з легендою, обидва замки будуть стояти, доки чаші зберігаються в них. В одному з маєтків графства Кардіган зберігаються рештки чаші, яка, за переказами, має властивість зцілювати [281, с. 383].

До сценаріїв спілкування чоловіка та жінки віднесемо і виховання дитини, яке є частиною подружнього життя. Як вже зазначалось, дитина розглядається мовною свідомістю як маленьке вмістище: *Little pitchers have long ears* "діти мають довгі вуха (тобто все чують)" [213, с. 616]. Англійський фразеологічний зворот *to bring a baby up on the bottle* "виховувати дитину на штучному харчуванні" [213, с. 161] метонімічно використовує назву посуду замість його вмісту.

Робочі стосунки також вербалізуються через посуд. В англійській мові найхарактернішою асоціацією цієї групи, яка фіксується практично в усіх словниках, є порівняння праці людини, процесу заробляння грошей із приготуванням їжі, розігрівом предмета посуду. Таке базове сприйняття може бути вербалізоване за допомогою найменувань різних видів посуду в комбінації із процесуальним дієсловом, найчастіше таким умістищем виступає горщик чи чайник, який кип'ятять, варять, тримають на вогні: *to boil the kettle* [275, т. 3, с. 427]; *to make the pot boil* [274, с. 348]; *to boil the pot* [228]; *to keep the pot boiling* [213, с. 573]. Предмет посуду в наведених виразах метафорично позначає життя людини, для того, щоб людина-горщик продовжувала функціонувати, потрібно постійно підтримувати вогонь. Таким же чином мотивується і назва *pot-boiler* "мистецька праця, виконана лише заради грошей" [274, с. 349]. Із виразом *to make the pot boil*, тобто можливістю виконання певної справи, пов'язане прислів'я *Money will make the pot boil*, яке говорить про необхідність дати хабар [274, с. 348]. Відзначимо також універсальну метонімічну модель "умістище – його вміст": *to cook pot* "готувати обід" [275, т. 1, с. 722], яка не має образного характеру, але також пов'язана з працею людини.

Народна мудрість вважає, що людина повинна сама виконувати свою роботу. Англійська паремія *Every tub must stand on its own bottom* [274, с. 332], прирівнюючи людину до вмістища, говорить, що ніхто крім тебе не зробить твоєї роботи. Прислів'я *Fair words will not make the pot boil* [274, с. 334] наголошує на тому, що горщик (справа, якою займається людина) не закипить (не буде зроблена), якщо не докладати зусиль, а лише балакати. Ідея, що людина повинна сама виконувати свою роботу, передається і через образ вмістища, яке саме не прийде до тебе, щоб заробити на життя, потрібно діяти: *Корита не ходять до свиней, а свині до корит* [241, с. 104].

Здатність же людини виконати навіть важке та складне завдання вербалізується в паремії *Не святі горшки ліплять* [233, с. 107]; *Чи то святі*

горшки ліплять [241, с. 133]. Будь-яке вміння та навички приходять із досвідом, досвідчена ж людина – це "битий горщик", який багато чого "бачив і навчився": *бита посуда дві небитих пережне* [241, с. 93]. Недосвідчена людина асоціюється з *чайником* [239, с. 324].

Фразеологізмами з компонентом посуду може позначатись і ступінь зайнятості людини, її залученість до виконання певної справи. Зворот *to have more nor a dish to wash* "мати важке завдання" мотивується антонімічним порівнянням якогось нелегкого завдання із миттям посуду [275, т. 6, с. 392]; інший зворот *with his hands in the cookie-jar* "у самому розпалі дії" уподібнює будь-яку справу до процесу приготування їжі, вказуючи на повну зайнятість людини, неможливість відірватись від виконання роботи (букв. "з руками в горщику для приготування їжі") [274, с. 254]. Зайнятість людини може бути вербалізована і шляхом порівняння з повною тарілкою: *a full plate* "повністю зайнятий розклад" [273, с. 233]; *to have too much in one's plate* "мати занадто багато роботи" [213, с. 481]. У той же час, за допомогою ідіоми з компонентом посуду може бути позначена і невелика кількість роботи, вмістище в даному випадку виступає в основній якості локусу для незначної кількості речовини, що не відповідає розміру: *a drop in the bucket* "невелика кількість" (букв. "крапля у відрі") [273, с. 177; 213, с. 292].

Легка робота прирівнюється до вилову риби в обмеженому вмістищі в стійкому порівнянні *like shooting fish in a barrel* [273, с. 405]. Легка робота також асоціюється з безпроблемним отриманням результату: *підносити на блюді (блюдечку, на тарілочці)* [243, с. 36]. Порівняймо з рос. *бить баклуши* "виконувати нескладну, примітивну роботу", що походить від назви процесу розколювання заготовок для дерев'яного посуду [104, с. 67]. Поруч із легкою роботою перебуває байдикування, яке прирівнюється до безглузлого заняття у виразах *решетом у воді зірки ловити, дурних у решето ловити, міряти воду решетом* [243, с. 447, с. 444, с. 494]; *решетом воду носити* [218, с. 120]; *to run about moonshine in a can* "бігати за місячним світлом у посудині" [274,

с. 333]. Зазначимо також негативне ставлення народної свідомості до тих, хто багато їсть і мало працює: *пріє як попівський наймит при мисці, здібний як віл до корита* "ліниво працює, але старанно їсть" [246, с. 99, с. 25]; *молотник із миски* "той, хто їсть з великим апетитом, і з кого мало користі в роботі", *знати тільки з миски до рота* "бути дармоїдом" [243, с. 504, с. 341]; *на роботі умліває, а біля миски упріває* [232, с. 178].

Важка робота надає можливість хорошого заробітку, незважаючи навіть на ймовірні втрати, що позначається назвою вмістища: *Горшки хоч сім раз перекинь, то все з баришем* [241, с. 216]. Історично ця паремія пов'язана з довгими та виснажливими подорожами чумаків, під час яких траплялись неприємні події, але людина все одно залишалась з прибутком.

Багатозначна ідіома *a cup of tea*, яка неодноразово згадувалась нами раніше, може позначати і справу, якою займається людина. Залежно від атрибута та контексту це може бути *a hot cup of tea* "погана угода" [275, т. 3, с. 243]; *a different cup of tea* "інша справа" [274, с. 254]; *not my cup of tea* "не моя справа" [274, с. 335].

Активність людини у виконанні певної справи вербалізується і в українських компаративних фразеологізмах *причепився як голодний до миски* "активно взявся до справи" [246, с. 38]; *наліг як на вільхову довбню* "напружено працює" [246, с. 48]. Зазначимо, що наведені порівняння, маючи фактично однаковий денотат "активна праця", відрізняються протилежними конотаціями. Якщо перший викликає негативне ставлення, асоціації із жадібним поглинанням їжі, то другий пов'язується у свідомості з працелюбністю, наполегливістю.

Стосунки між роботодавцем та робітником виражені у фразеологізмах *to roll his pannikin (metal drinking mug) into another shed* "піти працювати на когось" [274, с. 176]; *warming-pan* "священнослужитель, що займає посаду тимчасово, до призначення чи прибуття відповідної особи" [274, с. 334]. Обидві наведені номінативні одиниці базуються на асоціації людини з

предметом посуду. Назва *warming-pan* (букв. "сковорода, жаровня") у поєднанні з етнонімом *Scottish* метафорично вживається для називання повії. Мотивується *Scottish warming-pan* [274, с. 334] асоціацією із статевим збудженням, "розігрівом" та відомим зневажливим ставленням англійців до шотландців. До цієї ж групи ми вважаємо можливим віднести зворот *to be between the cup and the lip* [213, с. 80] на позначення людини, що знаходиться в невизначеному стані, шукає роботу, ніби чашка, яку взяли в руку, але не квапляться піднести до рота.

Погане виконання роботи, неможливість виконання певної справи, також виражаються в номінативних одиницях із компонентом посуду. Ідея поганого співу реалізується в українських та англійських фразеологізмах *співає як муха в глечуку* [246, с. 98]; *can't carry a tune in a bucket* [273, с. 85] "погано співає", де назва посуду виступає в якості локусу для розгортання певної ситуації. Неможливість виконання завдання може бути виражена шляхом асоціації з неможливістю наповнити вмістище більшою кількістю речовини, ніж воно здатне вмістити, чи з нездатністю старих пляшок зберігати молоде вино, що грає: *to make a pint measure hold a quart* [213, с. 292], *you cannot get a quart into a pint pot* [228] "намагатись зробити неможливе"; *to put new wine in old bottles* "вкладати новий зміст в старі форми" [274, с. 334] (пор. укр. *вливати нове вино в старі міхи* [218, с. 104]). В українській мові неможливість зробити що-небудь вербалізується шляхом поєднання несумісного в прислів'ях *є в глеку молоко, та голова не влізе* [233, с. 14]; *чує кіт у глечуку молоко солодке, та голова коротка* [232, с. 134]. Мотив використання кухонного приладдя в непридатній йому функції також може позначати неможливість, безглуздість роботи, що виконується: *носити воду решетом* [243, с. 143]; *вода в решеті не встоїться* [218, с. 760]. Уподібнюючи виконання певної роботи до кипіння горщика, англійське прислів'я стверджує, що те, чого людина дуже сильно прагне, не відбувається: *A watched pot never boils* [273, с. 85]; *a watched pot is long in*

boiling; пор. рос. *Кто над чайником стоит, у того он не кипит* [228]. Інший вираз, що також пов'язаний із господарською діяльністю, позначає марну роботу: *товкти воду в ступі* [233, с. 176]. Постійна безплідна праця асоціюється з неможливістю наповнити вмістище в запозиченому з давньогрецької міфології вислові *бочка Данаїд* [225, с. 41]. Неможливість виконання, нереальність побажання реалізована і в паремії *If ifs and ans were pots and pans* "якби, та якби, та в роті вирости гриби" [213, с. 515]. Ймовірність того, що справи можуть набути поганого напрямку, вербалізується в прислів'ї *There's many a slip twixt the cup and the lip* "багато що може трапитись між чашкою та ротом" [274, с. 356].

Успішне виконання роботи, відсутність будь-яких втрат вербалізується у звороті *Neither pot broken nor water spilt* [274, с. 333], який також передає смисл "без ніякої шкоди". Кінець роботи вербалізується і у виразі, який набуває символічного значення: *to turn the cup down* "закінчити; показати, що продовження не буде". Походження цього виразу пов'язане зі звичкою перегортати келих під час вживання алкогольних напоїв на знак того, що людина відмовляється пити далі [275, т. 1, с. 840]. В українській мові думка про те, що хтось не встиг до якоїсь справи, певним чином передається паремією *Прійшов по хвилі – вже миски помили* [241, с. 56], миття посуду після застілля позначає в даному випадку кінець будь-якої справи.

У цьому ж параграфі ми вважаємо доцільним розглянути номінації, які пов'язують професію, вид діяльності людини з предметом посуду, який використовується під час роботи. Такими номінативними одиницями можуть бути метонімії за моделлю "предмет – особа, що використовує такий предмет", афіксальні деривати, композити та дескриптивні конструкції.

Назва *brose-cup* "дерев'яна чашка, у якій плугатарі готували кашу" набуває жартівливого значення "сам плугатар" [275, т. 6S, с. 47]. Лексема *cupper* "той, хто робить дерев'яний посуд" є типовим для англійської мови суфіксальним дериватом на позначення актанта [275, т. 1, с. 513]. Для

найменування особи, що задіяна в роботі на кухні, тобто має справу з посудом, використовуються композити типу *jar-woman*; *crook-boy* [275, т. 3, с. 350, т. 1, с. 800]. Назва такої ж структури може позначати і торговця посудом: *bowl-man* [275, т. 1, с. 365]. Ансамбль, який грає народну музику, використовуючи в тому числі і глечики, отримує найменування *jug band* [250]. Зазначимо, що в українській мові людина, яка працює на кухні з посудом, іменується з вживанням категоріальної назви чи шляхом актуалізації місця праці: *посудомийка*, *кухарка*. Зафіксовані назви професій, що пов'язані з виробництвом та ремонтом посуду: *горшколіп*, *горшколат*, *горшкодрай* [217]; *горшколатник*, *мискарь* [230, в. 1, с. 93, с. 5, с. 77]; *бочкарь* [235, с. 16]; *горшколеп*, *горшник*, *горщечник*, *гаршкалієп* [229, с. 54, с. 243]; *горщечник*, *горшкар*, *горщанин*, *горщар*, *горщерник*, *горщечник* [211, т. 1, с. 104]; *пляшкар* [217]. Застаріле *чашиник* [217] позначало людину, яка відповідала за зберігання напоїв. Фразеологічний зворот *держати шкалики* "бути корчмарем, шинкарювати" метонімічно поєднує заняття особи з предметом, із яким пов'язана робота [242].

Наведемо також жартівливі вирази, які також пов'язують заняття особи з посудом: *lady of the frying-pan* "господиня сковороди" [213, с. 585]; *chief cook and bottle washer* "людина, яка робить все сама (в малому бізнесі)" [273, с. 98]; *pot walloper* "людина на виборчих дільницях, чиїм єдиним завданням було кип'ятити чайник" [275, т. 6S, с. 160].

Цікаво, що в Англії глечик чи дзбан пов'язується також і з професією церковного дзвонаря. Такі вмістища (*jugs or pitchers*) належали як окремим дзвонарям, так і цілим групам, могли мати розмір до 16 літрів, прикрашались та оздоблювались. Призначались ці глеки для частування після церковної служби. До цього часу в багатьох приходах зберігають такі дзбани, вони відомі написами на них. Так, у м Хедлі в Суффолку напис на дзбані говорить: *If you love me do not lend me, use me often and keep me cleanly, fill me full, or not at all* "якщо ти любиш мене, не позичай мене нікому, користуйся мною часто

і тримай мене у чистоті, наповнюй мене до кінця, чи не наповнюй взагалі"; на глечичку в м. Суонсі: *Come fill me full with liquor sweet, for that is good, when friends do meet. When I am full then, drink about: I ne'er will fail till all is out* "Наповнюйте мене спиртним напоєм, бо це добре, коли друзі зустрічаються. Коли я повний, пийте: я вас не зраджу, доки не стану порожнім" [286, с. 105-107]. Щодо професії дзвонаря та дзвонів, наведемо також переказ про один із дзвонів у графстві Ворсестершир. В останній день перед пасхальним постом, на свято млинців, цей дзвін "закликав" (мова йде про звуконаслідувальну номінацію) *pot off, ran on* "знімати з вогню горщики і ставити пательні" [287, с. 291].

3.2.3. Сценарій споживання їжі та напоїв. Саме призначення посуду як предметів для приготування, вживання та зберігання їжі, продуктів імплікує тісний зв'язок номінацій посуду зі сценарієм вживання алкогольних напоїв та споживання їжі. Нам вважається доцільним, у зв'язку з їх чисельністю, виділити та проаналізувати такі номінативні одиниці в окремому параграфі, незважаючи на те, що вони можуть позначати і стосунки між людьми, і риси характеру, і поведінку людини.

Більшість найменувань посуду в таких виразах через метонімічну модель "вміст – умістище" набувають значення "продукт, напій, який знаходиться в посуді". Наївна мовна свідомість розглядає, напр., алкоголь, який знаходиться в склянці, та саму склянку як нерозривне ціле, невід'ємне одне від одного (пор. *випити чарку* = випити горілку, яка знаходиться в чарці; назва обряду причастя *the bread and the cup* [269, с. 130]).

Сам процес вживання спиртних напоїв може бути метафорично позначений за допомогою інших дієслів та вмістища, яке спорожнюється. Такими зворотами в зіставляюваних мовах є *to confess a bottle* букв. "сповідати пляшку" [275, т. 1, с. 716]; *to crack bottle, to punish a bottle* букв. "розколоти, покарати пляшку" [213, с. 244]; *to hit the bottle* букв. "вдарити пляшку" [273,

с. 303]; *to tip the bottle* букв. "нахиляти пляшку" [275, т. 6, с. 159]; *to flee from the bottle* "тікати від пляшки (= не пити) [228]; *припадати до чарки; роздавити (роздушити) пляшку* [242]; *не розминатися з чаркою, перехилити (перекинути, хильнути) чарку, вклонятися чарці* [243, с. 754, с. 623, с. 303]. Усі наведені вирази мають значення "вживати алкогольні напої".

Назва *чарка* є продуктивною і для передачі інших значень, пов'язаних із вживанням алкоголю: *без чарки* "не випивши", *не пішла чарка до рота, за чаркою* "п'ючи спиртне", *під чаркою* "незначне сп'яніння", *чарку за чаркою* "у великій кількості"; *затоплювати розум у чарці* [243, с. 944, с. 319]; *коло чарок добре ходжено* [218, с. 606]. Зазначимо, що *чарка, пляшка* в наведених номінаціях певним чином переходить у граматичну категорію істот. Це відбувається завдяки використанню дієслів, які вживаються зазвичай із назвами осіб: *to confess, to punish*. Можемо дійти до висновку, що предмет посуду певним чином персоніфікується, вважається в народній свідомості живою істотою, партнером по вживанню алкоголю. Вживання непританного дієслова фіксується і у виразі *to squeeze the pot* "пити чай", що ймовірно пов'язано із асоціацією "спорожнення вмістища – процес видавлювання, вижимки" [275, т. 6, с. 117]. Споживання їжі та алкоголю може позначатись і як заглядання в предмет посуду: *заглядати (зазирати) в чарку* [242]; *заглядати в горщик* [243, с. 192]; *зазирати в горнець, зазирати в стакан* [230, в. 3, с. 19]. Б. Д. Грінченко ілюструє цей вираз таким чином: *Ой піду я в комірчину та загляну в барильчину* [220, т. 1, с. 30].

Мовні одиниці фіксують ставлення людей до чарки, готовність вживати будь-коли, з будь-якого вмістища: *Поки суд та діло, давайте по чарці; Будем пить з каганця та й чарочки до денця; Прийма душа і з ковша* [241, с. 236-237]. Чим більше келихів спожила людина, тим більше їй хочеться – *Перший килишок, як по леду, другий, як по меду, а третій не питай, лише давай* [241, с. 236]; *до дна витив, ще й дно поцілував* [218, с. 267]. Народна мова з ласкою звертається до вмістища, з якого п'ють, знаходить

для нього пестливі найменування: *Чарочка моя кругленька, як я тебе люблю, що ти повненька; Чарочка чепурушечка* [241, с. 236]; *красовуля, чепуруха* "велика чарка" [217]. Чарка може стати і вмістищем, у якому людина в переносному значенні топить горе: *затоплювати лихо (розум, горе, біду) в чарці* [242]. У народних жартах чарка вербалізується також як спосіб залагодження конфлікту, порозуміння: *Постой, не кричи – налиий чарку, та й мовчи* [241, с. 86]; *без півлітри не розберешся* [240, с. 146]; *Де ковбаса і чарка, минеться і сварка* [249, с. 773]. Поєднуюча роль чарки, повага та любов до товаришів відображена і в назвах *loving cup; кругова чаша; братина*, що позначають чарку, з якої по черзі п'ють усі, хто сидить за столом [212; 217]. Чаша єднання наявна в традиціях багатьох народів, напр., афроамериканці святкують перший врожай фруктів *drinking from the unity cup* [249, с. 430]. Наповнити чарку *to fill the cup* означає запропонувати людині приєднатись до товариства [285, т. 2, с. 29]. Загалом назви посуду можуть використовуватись для позначення концепту "єдності". Споживання їжі з однієї посудини, спільне пригощання часто номінуються в англійській мові за допомогою назв посуду. Під час святкування всі гості мали хоча б пригубити зі своїх чарок (*to put the glass to the lips*) на знак єднання та поваги до господаря [283, с. 13]. Один із феодалських лордів мав звичай після битви пригощати своїх воїнів з однієї великої чаші *His Majesty's Pint*, що була символом бойового братерства [281, с. 251]. З бойовими ж діями можемо пов'язати легенду про чарлтонську шпору (*the Charlton Spur*). Коли у володіннях одного з феодалів у Нортумберленді виникли проблеми з їжею, його люди подарували йому шпору на блюді (*a spur on a covered dish*), що символізували необхідність грабіжницького військового походу проти сусідів з метою поповнити запаси продовольства [281, с. 346]. Коли декілька людей п'ють із одного вмістища, це позначається ідіомою *to kiss cups*, букв. "цілувати чашки" [275, т. 1, с. 513]. Існували навіть особливі чашки, що були розмічені кілочками (*a wooden vessel, marked at different distances from the*

bottom with pegs), які вказували, до якої межі слід пити кожному з учасників застілля [263, с. 85]. Англійські діалекти зберегли дієслово *to cornish*, що позначало процес пиття по черзі з однієї посудини [275, т. 1, с. 734].

Назви посуду позначають процес споживання і на суто лексичному рівні, шляхом перенесення значення за суміжністю: *the bottle* "вживання алкоголю" [273, с. 303]; *bowl* "бенкет, застілля" [250]; *cogging* "випивка" (від діал. *cog* "умістище для пиття") [275, т. 1, с. 693]; *чарка* "товариська зустріч, де пригощають спиртними напоями" [217]; *барило* називають "символом надмірного вживання алкогольних напоїв" [224, с. 27-28].

Застілля, спосіб вживання алкогольних напоїв також відображається у фразеологічних одиницях із компонентом посуду. Ідіоматичні вирази *to clink glasses, to raise one's glass to someone* "цокатися, піднімати келих за когось" вербалізують символічне побажання здоров'я чи інших гараздів під час вживання спиртного [212; 273, с. 544]. Асоціація здоров'я та довгих років життя з можливістю опорожнювати келих реалізується в застільному *Long may he live to teet a cog* букв. "Живи довго, щоб міг опорожнювати келих" [275, т. 1, с. 693]. Недостатність одного келиха алкоголю відображена в англійській мові у фразеологізмі *to wet one eye*, який базується на порівнянні такого пиття із вмивання лише одного ока [275, т. 6, с. 435].

Через найменування посуду можуть виражатись і схильність людини до спиртного, і стадія сп'яніння. Сильний ступінь сп'яніння позначається виразами *to be in one's cups* букв. "бути в чашках" [213, с. 95]; *cork high and bottle deep* букв. "від корку до дна пляшки" [273, с. 124]; *to take a glass too much* "випити зайву склянку" [247]; *a cup too much* "зайвий келих" [275, т. 1, с. 840]; *cogy* "п'яний" (від діал. *cog* "умістище для пиття") [275, т. 1, с. 693], в яких назви вмістища метонімічно вживаються замість відповідного вмісту. У звороті *loaded to the barrel* "п'яний" сильна стадія сп'яніння позначається через асоціацію людини з діркою, яка повністю заповнена [273, с. 411]. Компаративний фразеологізм *as full as he can tye* "настільки заповнений,

скільки може в себе вмістити" [275, т. 6, с. 296] базується на метонімічній моделі "вмістище – пити з такого вмістища", яка є типовим для англійської мови виявом конверсії. У буковинських говірках зафіксовано порівняння *напився, як чін у барильці* (*чін* "дерев'яна пробка для закупорювання") [230, т. 1, с. 19].

Схильність особи до вживання алкоголю може бути вербалізована через метонімію "вмістище – вміст": *to be fond of the bottle* "захоплюватись пляшкою" [213, с. 85]. Прислів'я *A good man round a barrel but no cooper* "той, хто любить випити" також використовує назву вмістища метонімічно і вказує на людину, яка постійно перебуває біля цієї посудини. П'яничка також може бути названий шляхом порівняння з посудиною, що викликано асоціацією "наповнювати вмістище – вживати алкоголь/ наповнювати себе". Уподібнення людини до горщика супроводжується атрибутивною характеристикою, що додає негативної конотації таким назвам, відображає несхвальне ставлення народної свідомості до пияцтва: *black pot* (чорний колір є носієм негативної конотації) [247]; *toss-pot* (дієслово *toss* "кидати, відкидати, жбурляти" надає значення непотрібності такого глечика-людини) [275, т. 6, с. 199]; *shotpot* (букв. "застрілений горщик") [255, с. 138] – усі наведені номінації набувають значення "п'яничка". Негативне ставлення до п'янички виражене і в прислів'ї *A drunkard's purse is a bottle* [274, с. 448], яке вказує, що всі гроші (метонімічно – гаманець) алкогольно залежної особи витрачаються на спиртне (метонімічно – пляшку). Манера пиття, коли людина ходить від одного закладу до іншого, отримала назву *cup-stride* [275, т. 1, с. 513]. Для того, щоб заохотити "найкращих" клієнтів, власники пабів наливали їм безкоштовний келих *come-again* букв. "приходьте ще" [275, т. 1, с. 707].

Українська мова також використовує назви вмістищ для позначення пияцтва, що засвідчується мовними одиницями *Він живе з десятої чарки (з шинку не виходить)* [241, с. 288]. П'яничка прирівнюється до вмістища, яке

неможливо наповнити, як це відбувається у виразі *Безодної бочки не наллеш* [241, с. 239]. Інші приказки також засуджують пияцтво: *Він за чаркою горілки пішов би і на той світ; В чарці більше людей тоне, як у морі; Хвали себе не при чарці, а на косарці* [224, с. 635].

Найменування товариша, з яким вживають спиртне, пов'язуються з назвою вмістища: *bottle-crony* "нерозливвода друг (по пляшці)" [275, т. 1, с. 352]; *товариши по чарці* [218, с.797]. Для товаришів по пляшці характерна й оцінка одним одного за тим, як людина п'є, чи до кінця опорожнює свій келих, товаришем взагалі може вважатись той, з ким разом пили: *as good a fellow as ever toomed a bicker* [274, с. 335].

У той же час народний досвід говорить, що чарка часто стає причиною сварки, що відображено в багатьох номінативних одиницях: *Свідки первая чарка и первая палка; За чарку, то й за сварку; За цюю чарочку збивають сварочку; Сербне чоловік чарку – як исказиця* [241, с. 157, с. 235]; *Перша чарка – на здоров'я, друга – на веселоці, а третя – для сварки; Господар за чарку, а жінка – за сварку* [224, с. 635].

Особа, що є схильною до алкоголю, викликає недовіру людей навколо, одним із значень виразу *touch pot, touch penny* є "в кредит не даємо" [274, с. 350]. Негативне ставлення викликає і той, хто під час застілля затримує вмістище зі спиртними. Англійські діалекти мають навіть окрему номінацію для позначення такої людини – *hold-pot* [275, т. 3, с. 204]. Існує і номінація, що позначає вдачу того, хто наливає – *totter's luck* (від *tot* "келих") "невелика кількість, що залишається в пляшці, коли всім налили" [275, т. 6, с. 200]. Українська лінгвокультура засуджує того, хто намагається випити більше, ніж товариші по чарці: *Гостю налив чару, а сам випив пару* [241, с. 237]. В Англії гість може відмовитись пити, якщо келих не заповнений до кінця *to lip and leggin* "від донця по вінця" [275, т. 3, с. 503]. Проте і пити менше, ніж інші, в обох культурах вважається неправильним, що відображено назвами посуду: *штрафна* "чарка або келих, що їх мусить випити той, хто спізнився"

[217]; *constable* "велика склянка з якої повинна була випити людина, помічена в тому, що випиває менше ніж інші в компанії" [275, т. 1, с. 718]. Останнім часом, особливо в американській культурі, набула популярності формула запрошення в гості *BYOB* (*bring your own bottle*) [250].

Засуджуючи надмірне вживання, народна мудрість, у той же час, не вважає алкоголь чимось загальнопоганим. Прислів'я *It is good to have our cogue out when it rains kail* [275, т. 1, с. 693] вказує на те, що непогано випити чарчину в дощову погоду; чай отримує назву *a cup that cheers, but not inebriates* "напій, що веселить, але не п'янить" [259, с. 77].

Поведінка людини в стані сп'яніння також отримує в народній свідомості коментар, який вербалізується і через найменування посуду. На відміну від справжньої мужності, хоробрості, англійська мова вирізняє сміливість, що викликана алкоголем (метонімічно – вмістищем для нього). Номінативні одиниці *pot valour* [228]; *pot-valiant* [213, с. 771]; *pot-sure* [274, с. 449]; *bottle* [266] позначають саме п'яну хоробрість, впевненість у собі. Остання із наведених номінацій функціонує також у фразеологізмі *to lose one's bottle* "втрати хоробрість, зазнати статевої невдачі" [274, с. 448], який ймовірно етимологічно пов'язується з неспроможністю людини до адекватних дій у стані сп'яніння.

Традиція вживати спиртне, відправляючись у далеку дорогу, вербалізується у назві *stirrup cup* букв. "чаша на стремено" [250] (пор. з українським *на коня, стременне* [217]). Мотив чаші в дорогу наявний і в прислів'ях *A cup in the pate is a mile in the gate* "випити в дорогу – все одно, що пройти милю" [274, с. 449]; *Коли ж горшка проїде з милю, – не буде вже в неї першого хмілю* [241, с. 239]. Звичай випивати чарку на ніч відображає назва *nightcap*, яка вказує, що чарка є обов'язковою, як і нічний ковпак [212].

Окремо виділимо групу англійських номінацій, які використовують назву посуду для позначення застілля по закінченню певної справи. Таке застілля має елемент подяки за успішне завершення роботи: *graving bowl*

"подяка робітникам за відремонтоване судно" [264, с. 46]; *topping-pot* "пиття пива по закінченню скиртування" [275, т. 6, с. 199]; *hollowing bottle, harvest beer* "пиво, яке відсилали на поле по закінченню робіт" [275, т. 3, с. 211, т. 6, с. 200]. Ось як описує таке застілля діалектний словник: *When a farmer has ended his reaping, the wooden bottle is passing merrily round* [275, т. 1, с. 829].

Крім вживання спиртного, з темою застілля пов'язується споживання (часом надмірне) їжі. Народна свідомість загалом негативно ставиться до всього надмірного. Таке ставлення відображено в номінаціях із негативною конотацією, що зафіксовані в англійських діалектах. Назви *mug* [264, с. 71]; *gully mouth* (в предикатній позиції *He's a regular gully-mouth* від діал. *gully* "глек") [252, с. 26]; *lick-skillet* "людина, яка потайки їсть із загальної посудини" [275, т. 3, с. 586] підтверджують наведену думку. Надмірна зацікавленість їжею та питтям вербалізується і в прислів'ї *No sooner up, but the head in the aumbry and nose in the cup* [275, т. 1, с. 48]. Прислів'я має негативну конотацію і характеризує людину, яка не встигнувши прокинутись, починає їсти, назва посуду в даному випадку використовується як метонімічне позначення їжі.

Негативним є і ставлення до тих, хто нехтує роботою заради їжі; їсть багато, але не працює: *пріє як понівський наймит при мисці, здібний як віл до корита* "ліниво працює, але старанно їсть" [246, с. 99, с. 25]; *допався як віл до корита* "жадібно їсти, пити" [246, с. 25]. В англійському фольклорі наявний мотив спокуси дияволом через пропозицію посудини з їжею [281, с. 198].

Зазначимо також, що хороший апетит може викликати і позитивні емоції з легким іронічним відтінком – *trencher-boy (-man, -woman)* "людина з хорошим апетитом" [275, т. 6, с. 232]; може навіть викликати асоціацію з грою на музичному інструменті – *to play a good tune on a trencher* "мати хороший апетит" [274, с. 335]; порівняння з очищенням, миттям предмета посуду – *to clean one's plate* "з'їсти все" [273, с. 102].

З символікою посуду пов'язані і звичаї, що стосуються режиму харчування, посту. Звичай готувати в неділю кращі страви став причиною виникнення назви *pot boilin' day* "неділя" [254, с. 74].

Як зазначає Т. О. Агапкіна, через очищення посуду реалізується опозиція "скоромне – пісне". У слов'ян на початку великого посту було прийнято мити посуд, чистити його піском та золою, кип'ятити, вижарювати на вогні, відбувалось це на знак очищення від скоромної їжі. На Поліссі в Чистий четвер пікну діжу ритуально очищали: шкребли, мили, натирали сіллю та часником, перев'язували рушником та виставляли на сонце, щоб вона увесь рік була чистою і в ній удавався хліб. У Польщі в Чисту середу жінки виносили з села старий посуд. Обряд же биття посуду позначав ритуальне знищення пісної їжі по закінченню посту [1, с. 83-85]. О. О. Потебня наводить повір'я, що смерть спостерігає за чистотою посуду і карає за неохайність [119, с. 182].

Після посту в народному календарі розпочинається м'ясоїд. Спільне пригощення після Петрівського посту отримало назву *гличики полоскати*, посуд в даному випадку використовується як метонімічне позначення його вмісту, а дієслово *полоскати* ймовірно підкреслює, що їжа споживається повністю, без залишків, гличик залишається ніби вимитий [220, т. 1, с. 288].

Ритуальне очищення металевого посуду та биття глиняного вважається прадавньою спільною арійською традицією [248, с. 145]. Обрядодія *замочування дйниці* в перший понеділок Петрівки мала відігнати нечисту силу та забезпечити високі надої молока. Господиня при цьому примовляла: *Щоб дйниця не текла, а хазяйка весела була; щоб хазяйка не засипала, до корови рано вставала; щоб корова стояла та молока багато давала* [224, с. 189]. Діжа, як і хліб та піч, також вважалась священною, її доглядали, *правили* (шкребли освяченим ножом на Великдень і вимивали теплою водою). *Правлену* діжу наливали біля криниці холодною водою і давали напитися з неї корові (це мало принести прибуток і хлібний достаток) [224,

с. 189]. В Англії існував звичай бити *crockery* "глиняний посуд" в Страсну п'ятницю, вважалось, що його уламки поранять Іуду [284, с. 207].

3.3. Концептуалізація ідеї "багатства" через посуд

НП в обох зіставлюваних мовах можуть виступати вербалізаторами концепту "багатство". Пов'язано це з самою сутністю посуду, який призначений для зберігання певного вмісту. Психології людини притаманне прагнення до накопичення багатства та зберігання його в певному місці. Одним із таких місць може бути горщик, глечик, що стає поштовхом до метонімічної асоціації предмета посуду з грошима, багатством. Іншою причиною такого сприйняття посуду є опозиція "порожній – повний" [151], що викликає асоціації "багатий – бідний", "погано – добре". Іншими виявами можуть, на нашу думку, вважатись використання дорогоцінного посуду як символу багатства, використання посуду як талісмана, що приносить статок, вдачу тощо.

Методика концептуального аналізу, що була розроблена в роботах провідних представників когнітивної лінгвістики [56; 25; 75; 94; 116], виділяє в кожному концепті ядерну та периферійну зони.

Посуд, на нашу думку, є одним із способів периферійної вербалізації концепту "багатство". Оскільки предметом нашого дослідження є саме НП в зіставлюваних мовах, ми не будемо торкатись ядерної зони концепту "багатство", а обмежимося лише його ословлюванням через назви вмістищ.

Метонімічна модель "умістище – вміст" ототожнює предмет посуду з тим, що в ньому знаходиться. Якщо вмістом є коштовності, гроші, відповідно, і саме вмістище набуває такого значення. В англійській мові підтвердженням цієї думки є вирази *to take a pot of money* [213, с. 642], *a pot of gold* [273, с. 513], які можуть бути скорочені до *to take a pot*, *a pot* на позначення "багатства". Одними з чарівних предметів, що функціонують в

англомовному фольклорі, є *cups that never empty* [249, с. 294]. Чарівна чаша, келих, глечик як символ нескінченного багатства наявні у фольклорі багатьох інших народів від Європи до Індії [248, с. 344-347]. Англійське повір'я говорить, що біля кінця райдуги закопаний горщик з золотом: *crook of gold where the end of a rainbow rests*; що стало мотиваційною основою для ЛСВ *crook* "заховані гроші" [262, с. 38; 275, т. 1, с. 800].

Мотив накопичення, зберігання грошей у посудині, використання посуду як скарбнички реалізується і в українській мові: *Хоч на мені жупан дран, єсть у мене грошей джбан* [220, т. 1, с. 374]; *Докопавсь до грошей, та й витяг котелок хороший* [220, т. 2, с. 292].

Заповнене вмістище (не обов'язково золотом, грошима) також стає символом багатства. Ще О. О. Потебня відзначав, що і в слов'янському, і в германському фольклорі наявний мотив про чарівний горщик, який варить кашу так, що його неможливо зупинити [120, с. 61]. Порожній же горщик символізував нестачу, існував навіть звичай виносити на Свят Вечір з дому пусті горшки і розбивати їх, щоб вигнати з дому злидні [119, с. 147]. В "Енциклопедії американського фольклору" говориться, що глеки, глечики, миски, дзбани перших поселенців США повинні були забезпечити зберігання їжі суворими зимами та в періоди посухи, кольорова глазур та багаті орнаменти додавали елемент прекрасного важкому життю [249, с. 581]. У 1928 році одним із лозунгів передвиборчої кампанії майбутнього президента США Г. Гувера був *chicken in every pot* букв. "курча в кожній каструлі" [228], що мало позначати статок кожного американця. Ще одним символом статку в англійській лінгвокультурі є вираз *a bowl of cherries* "безтурботне існування" [247], який мотивується порівнянням легкого життя з посудиною з солодким вмістом. Ситуацію, коли все в матеріальному плані йде добре, характеризує прислів'я *Life is just a bowl of cherries* [273, с. 402]. Переповненість чаші життя, цілковитий достаток вербалізується і у виразі *My cup runneth over* [272, с. 2]. Біблійне походження робить ідею порівняння

добробуту з *повною чашею* інтернаціональною [233, с. 127]; *дім його – мов повна чаша* [218, с. 277]. Про це говориться і в українському прислів'ї *У кого горшки та неповні, а в нас із верхом* [241, с. 285] і у фразеологічному звороті *по самі віncia* (тобто заповнене до кінця) [243, с. 130]. Якщо ж життя гіршає, руйнуються самі основи, це може бути позначено інтернаціональним афоризмом біблійного походження *the golden bowl is broken* [228].

Майновий статок позначається і через образ використання більшого вмістища для їх вимірювання: *міряти ковшем гроші* [243, с. 385]. Використання ковшу говорить про їх (грошей) більшу кількість, крім того ківш викликає асоціацію з черпанням з якоїсь великої посудини.

Власне саме вмістище, особливо його коштовні різновиди, може вживатись на позначення багатства. Прикладом цього може бути використання назви фарфору в значенні "великі багатства" – *china pot* [266]. Той же образ наводиться і в тезаурусі традиційних метафор для характеристики способу життя людини: *lives up to her blue china* "шикує, живе на повну" [274, с. 335]. Офіційна презентація, урочиста подія позначається ідіомою *on a silver plate* [273, с. 465]. Назва предмета посуду та столового прибору також викликають асоціацію із статком, що мотивується ще прадавніми уявленнями про те, що їжа становить найголовнішу цінність в житті: *dish and spoon* "все, повний статок" [274, с. 335].

Частування з дорогоцінного посуду вважається символом поваги та статку, напр.: *Медом частували з золотого кубка* [220, т. 2, с. 317]. Кухонний інвентар був неодмінною складовою приданого нареченої. Так, у бойківських говірках зафіксовано номінацію *посудина* "посуд, що молода отримує як придане: миски, тарілки, коновка, дійниця, гелетка, діжа, корито, решето, сито" [234, т. 2, с. 122-123]. Походження такого звичаю може бути пов'язане з ідеєю, що дружина має займатись посудом, тобто домом, а чоловік – заповнювати цей посуд, тобто заробляти.

Можливість легкого отримання грошей без надмірних зусиль уподібнюється до їхнього отримання на чепурному вмістищі у виразі *на блюдечку з голубою кайомочкою* [233, с. 90].

Наявність їжі та її достатня кількість дає змогу поділитись нею з родичем, гостем. Зворот *pot luck* букв. "вдача в горщику" [213, с. 771] є запрошенням розділити страву з господарями, тобто щось на зразок формули "пригощайся всім, що є в нас самих". Ця номінація мала й інше значення, символізуючи бережливість у небагатих родинах. Нічого їстівного не викидали, а відправляли в горщик, потім члени родини виловлювали звідти кому що повезе [259, с. 271]. Українське ж прислів'я говорить, що якщо є вмістище (метонімічно їжа), то знайдеться кому з нього споживати: *Аби корито, а свині будуть* [236, с. 40]. Багатство притягує багатство, що позначається назвами посуду: *Кому горшки, тому й миски* [241, с. 158].

Народна мудрість пропонує людині краще задовольнитись незначною кількістю продукту в посудині, ніж не мати взагалі нічого. Назва посуду варіюється і вживається як у своєму прямому значенні конкретного об'єкта, так і абстрактного вмістища для будь-чого загалом: *better one small fish than an empty dish* [213, с. 124]; *better a mouse in the pot than no flesh at all* [274, с. 199]; *a trout in the pot is better than a salmon in the sea* [274, с. 113]. Подібний мотив простежується і в українській паремії *Хоч за копійку, та на тарілку; Хоч поганий ківш, та без його гірш* [241, с. 154, с. 202].

Прагнення людини бути господарем нехай невеликого, але власного майна відображено в українській паремії *Буду господня хоч над одним горшком* [236, с. 42]. Ідея володіння хоча б чимось (залежно від статків) передається і в прислів'ї *Знайдеться покупець і на дірявий горнець* [236, с. 85], в якій посуд також виступає символом певного майна.

Для народної свідомості характерна і ідея бережливості. Прислів'я *better spare at brim than at bottom* "бережливість приходить запізно, коли вже

немає потреби економити" [274, с. 333] вербалізує цю думку за допомогою протиставлення денця та вінця вмістища.

Зв'язок НП з грошима простежується і в ЛСВ *pot* "ставка в азартних іграх" [250], який пов'язується із звичаєм складати гроші, що стоять на кону, у спеціальне вмістище. Цікаво, що такий метонімічний розвиток значення приводить до подальшої метафоризації у виразі *to sweeten the pot*, букв. "підсолоджувати горщик", порівнюючи збільшення ставки в грі з додаванням цукру в процесі приготування їжі [273, с. 665].

Із концептом "багатство" опозиційно пов'язане поняття бідності. Бідність, нестача грошей, низький соціальний стан також може бути виражений через назви посуду. Коли людина поступово бідніє, втрачає майно, говорять, що воно *точиться, як через решето* [243, с. 893]; грошей *як в решеті води* [243, с. 142].

Якщо дорогоцінний фарфор стає символом багатства, то дешева олов'яна чашка в англійській мові є символом бідності, жебракування: *tin cupping* [266]. Чашка для милостині вважається невід'ємним атрибутом жебрака, що вербалізується у виразі *know it as well as the beggar knows his dish* "знати так добре, як жебрак свою таріль для милостині" [274, с. 197]; *to proffer a begging bowl* "просити милостиню" [247]. Навіть цілий регіон може асоціюватись таким чином: *Banging a Tin Cup With a Silver Spoon* [186, с. 336]. В. В. Жайворонок говорить про *бодню*, один із найпростіших та найдавніших виробів бондарства, як про символ бідності, недолі [224, с. 46]. Людина може бути такої бідною, що навіть немає вмістища для відправлення фізіологічних потреб, що вербалізується у фразеологізмі *don't have a pot to piss in* "не має нічого цінного, дуже бідний" [273, с. 164].

В українській мовній свідомості позначення бідності може бути реалізоване через порівняння із пляшкою: *голий такий, як пляшка* [241, с. 180]; *голий як пляшка* "зовсім бідний" [246, с. 118]. Мотиваційною ознакою, на нашу думку, є гладка поверхня скляної пляшки, яка асоціюється

з людиною, якій навіть немає що одягти. Ще одним із способів вербалізації бідності є образ відсутності продукту (метонімічно – посуду) взагалі, маленького вмістища, тобто натяк на нестачу, напр.: *Кому чарка, кому дві, кому нема й одніі; Є ложка, та в мисці нема; Добрий борщик, та малий горщик* [241, с. 108, с. 120, с. 237]; *ні в мішку, ні в горшку; хоч на воді, аби на сковороді* [232, с. 55, с. 39]; *Як діжа не міситься, то сім'я біситься* [224, с. 189]. Ідея відсутності наповнення посуду, як показника майнового стану, використовується і в паремії *Чоботи скриплять, а горшки не киплять*, тобто немає що готувати, варити [236, с. 89]; *чоботи скриплять, а горшки без сала киплять* [218, с. 229].

Невеликі статки позначаються і через образ наповненості декількох посудин однаковим вмістом, тобто актуалізується відсутність різноманіття, вибору, необхідність споживати те, що доступне: *чотири горшки, та все галушки* [236, с. 69]. У той же час бідність вербалізується і протилежним чином, через мотив використання одного предмета посуду для різних господарських функцій, у даному випадку актуалізується відсутність належних умістищ для приготування різної їжі. Про це йдеться у прислів'ях *На довгім віку доведеця и в глеку* [241, с. 204]; *Це ті пани, що в самоварі куліш варять; Трапляється на віку варити борщ і в глеку* [236, с. 89, с. 69]; *ні ложки, ні миски* [218, с. 450]. В Англії незаможні люди готували собі *tea-kettle broth* "бульйон у чайнику", який складався з залитого окропом хліба та цибулі [287, с. 165]; несумісність назви "бульйон" та його складу підкреслюється посудом для приготування – чайником. Існують і інші паремії, які наголошують, що посуд не є головним, він є лише вмістище для їжі, а не сама їжа, якщо є їжа, народна мудрість говорить, що можна обійтись і без посуду взагалі: *Єсть молоко, буде і горнятко* [220, т. 1, с. 313]; *розбить, та в корито налить – можна без ложки наїстись* [241, с. 120]; *хоч з корита – та досита* [232, с. 58]; *дарма що в черепку, аби курка смажена; дарма яка миска, аби було що в мисці* [218, с. 229, с. 423].

3.4. Посуд як прототип для найменування інших артефактів

Лексеми групи "посуд" стають джерелом для найменування інших об'єктів і в межах семантичного поля "артефакти", тобто побутових речей, механізмів, споруд тощо.

Універсальність форми посуду, яка стає причиною обмеженості, повільної еволюції і консервативності його основних типів [127, с. 344], у той же час є причиною певної еталонізації предметів посуду. Практично будь-який предмет чашоподібної форми і в англійській, і в українській мовах може бути названий *чаша*, *чашка*, *cup*. Словникові статті підтверджують цю тезу: *cup* "something resembling a cup in shape or function" [250]; *чаша* "будь-яка посудина, вмістище, споруда подібної форми" [217]. Наведені назви є виявом індикативної метафори, яка найчастіше буває предметно орієнтованою, в ролі її компонентів виступають конкретні речі, що сприймаються органами почуття людини [108, с. 70]. Існує цілий пласт термінологічної лексики, який утворився шляхом вторинного використання назв посуду (пор. *чашка* "частина приладу" [217]; *тарілка* "назва якої-небудь деталі, що має форму плескатога диска" [217]; *cup* "острішок ізолятора" [215]). Проте аналіз терміносистеми зіставляваних мов не входить у наші завдання, тому ми обмежуємось аналізом загальноповживаної лексики літературної мови та регіональних діалектів.

Еталон – це сутність, що вимірює властивості та якості предметів, явищ тощо [95, с. 44]. Теза про те, що посуд слугує певним еталоном для позначення властивостей та якостей інших об'єктів, підтверджується існуванням в англійській мові цілої низки стійких порівнянь, які актуалізують різні ознаки посуду – форму, щільність, яскравість, колір, навіть суб'єктивну оцінку. Яскравість та колір посуду використовується як основа порівняння у зворотах *bright as saucepans; bright as a pewter pot; grey as the inside of a pewter dish* [274, с. 333, с. 335]; *black as a skillet* [273, с. 47];

bottle green [250]. Мотиваційною ознакою наведених виразів є блиск та сірий колір сплаву олова та свинцю, чорний колір сковороди, що довгий час була у використанні, типовий колір пляшки.

Кругла та мілка форма посуду стає мотивом порівняння у компаративах *as round as a dish; as shallow as a dish* [274, с. 335]. Іншими ознаками посуду, які використовуються у порівняннях, є твердість, щільність: *hard as a beechen trencher* [274, с. 335]; *tight as a cup* [275, т. 6, с. 143]. Те, що пляшки з газованою водою зазвичай тримають в охолодженому стані, спричинило виникнення порівняння *cold as the inside of a pop-bottle* [274, с. 448]. Мотив суб'єктивної оцінки наявний у компаративних фразеологізмах як негативного, так і позитивного змісту, які використовують образи нового та зношеного предмета посуду. Вираз *trim as a trencher* пояснюється у словнику так: "нова таця має блискучий вигляд"; *safe as a trivet* мотивується стійкістю жаровні, яка стоїть на трьох ніжках [274, с. 333]. Старий чи зношений горщик стає основою порівняння *as knocked as a workhouse pot* [274, с. 335]. Актуалізація непридатності матеріалу для виготовлення будь-чого відбувається у порівнянні *як з собачого хвоста сито* [243, с. 807].

Назви посуду стають донорськими номінаціями при називанні споруд: *чаша* "споруда чашеподібної форми" [217]; *bowl* "будівля такої форми, стадіон чи амфітеатр" [250]; *bottle* "будинок" (уподібнення відбувається не за зовнішнім виглядом, а завдяки асоціації за функцією вмістища) [275, т. 1, с. 353]. Номінація *cup-and-saucer house* позначає будинок, у якого нижній поверх значно ширший від верхнього [284, с. 84]. ЛСВ *jug, stone jug* "в'язниця" розвинулися внаслідок метафоризації за аналогією з грецькою мовою, де *keramos* позначає і глечик, і в'язницю [259, с. 312]. Англійська семема *beepot* "вулик" [251, с. 6] також є результатом сприйняття предмета посуду в першу чергу як вмістища, на основі чого відбувається асоціація з вуликом, як вмістищем для бджіл. Українське *бодня* "різновид вулика" є

результатом ідентичного процесу номінації [229, с. 34]; покриття ж для вулика може отримувати найменування іншого посуду – *яндоло* (від діал. "велика миска") [217]. Назви *bottle-neck* "вузька частина дороги"; *jug-handle* "секція дороги у формі кола"; *panhandle* "вузька полоса землі між двома територіями" [274, с. 448, с. 333] експлікують асоціацію частини посуду із частиною дороги.

Різноманітні предмети повсякденного побуту, механізми, страви, капелюхи в англійській та українській мовах також можуть отримувати найменування, джерелом яких є посуд. За асоціацією з виділенням пари під час роботи, утворюються лексико-семантичні варіанти *tea-kettle* "пароплав" [274, с. 334]; *coffee-pot* "локомотив" [274, с. 334]. Взагалі семантичне зрушення "посуд – судно" є характерним для багатьох мов, зокрема в російській мові ілюструється словами рос. *судно, посудина, лодка, корыто* [172, с. 60]. Ідентичне перенесення притаманне і зіставляваним мовам: *посудина* [217]; *посуд* [231, с. 61]; *vessel* [250] набувають значення "човен". Відомий звичай розбивати пляшку об ніс нового корабля, ця традиція можливо походить від звичаю жертвувати богам одне вмістище, щоб інше плавало і не тонуло [281, с. 73]. Багатьом мовам притаманне порівняння гіпотетичного інопланетного корабля округлої форми з предметом посуду, різниця є лише в тому, що в українській та російській мовах, наприклад, НЛО називають *літаючою тарілкою* [217], а в англійській *блюдцем (flying saucer)* [250]. Цікаво, що заокруглена форма та великий розмір можуть стати ознакою для сленгових номінацій автомобілів: *бочка* "іномарка з заокругленими боками"; *бочка, виварка* "позашляховик" [239, с. 66, с. 75].

Мотиваційна ознака "круглий" реалізована в розмовних назвах супутникової антени: *dish, тарілка*; в лексико-семантичних варіантах *тарілка* "ударний музичний інструмент"; "мішень для стендової стрільби". Гільза снаряда за зовнішньою подібністю отримує назву *стакан, склянка, сир*

[217; 250]. Український діалектна назва *каган* "баняк, чавун" набуває значення "капкан" [211, т. 1, с. 203].

Найменування медичної *банки* в англійській мові також мотивується подібністю до предмета посуду – *cup* [250]. Із медичною сферою пов'язаний і ЛСВ *bottle* "ліки", який є результатом метонімічного процесу "вмістище – вміст". Цікавою виглядає ілюстрація цього значення у виразі *bottle illness* "хвороба, що потребує для лікування застосування медикаментів" [275, т. 6S, с. 40], у якій простежується ланцюгова метонімія: ліки – пляшечка – хвороба.

Використання назв посуду для найменування побутових предметів також є характерним для обох зіставляваних мов. Процес метафоризації, викликаний подібністю, наявний у номінаціях їжі: *cup* "вид печива" [275, т. 1, с. 840], *liver-cup* "галушка" [275, т. 3, с. 629]; *black pot* "кров'яна ковбаса" [247]; *мисочка* "кружок з тіста" [234, т. 1, с. 441]; *мисочка* "спеціальний обрядовий хліб" [278, с. 139]. Капелюхи певної форми також номінуються назвами посуду: *porringer* [247], *gomer* (від діал. "блюдо") [251, с. 37], *котелок* [247]. Подібність церковного дзвона, дзвоника на шиї тварини до посуду (можливо спричинена окрім форми ще й матеріалом) експлікується в назвах *kettle* [275, т. 3, с. 427]; *tankard* [253, с. 164]. Використання лексем групи "посуд" для номінації інших предметів може бути проілюстровано лексико-семантичними варіантами *чашка* "ярмо" [229, с. 229]; *банька* "ялинкова прикраса" [211, т. 1, с. 10]; *бунька* "лампа" [211, т. 1, с. 37]; *cup* "рибальська сітка" [275, т. 1, с. 840]; *кубок* "порохівниця" [220, т. 2, с. 317]. Англійський ЛСВ *kettle* "годинник" (подібність за ознакою 'круглий') через запозичення став основою укр. *котли* "годинник" [247; 239, с. 170].

У складі фразеологічного звороту *play a good tune on a trencher* "мати добрий апетит" вживання їжі з тарілки уподібнюється до гри на музичному інструменті [274, с. 335]. У межах інтеракціоністської теорії метафори М. Блека [24], можемо певним чином вважати наведену номінацію метафоричним найменуванням музичного інструмента за допомогою назви

посуду. В обох мовах зафіксовані інші метафоричні перенесення з посуду: *котел* "литаври" [220, т. 2, с. 292]; *kettledrum* [247]. Український сленг пропонує декілька назв музичних інструментів, що пов'язані із посудом: *бочка* "басовий барабан"; *каструля* "барабан"; *котли* "литаври" [239, с. 66, с. 156, с. 170]. Цікаво, що в Британії в давні часи було прийнято вмуровувати глечики в стіни церков, робилось це з метою покращити акустику приміщення, глечики ці так і називали – *acoustic jars* [286, с. 70].

Загальною асоціацією мотивуються назви *hell kettle* "клятва, присяга" (мотивується сприйняттям зобов'язання як пекельного котла, у якому людина вариться, але не може порушити обіцянку) [275, т. 6S, с. 129]; *honey-pot* "скарбничка" (асоціація горщика з медом та скарбнички за ознакою приємного вмісту) [275, т. 3, с. 218; 268, с. 62]; *pot* "ставка, місце ставки (в азартних іграх)" (асоціація вмістища, місця, де щось зберігається, накопичується) [250].

3.5. Найменування топографічних об'єктів через посуд

Номінативні одиниці групи "посуд" є джерелом для найменування реалій зовнішнього світу, який оточує людину: об'єктів неживої природи, зокрема природних утворень, водойм, тварин, рослин; використовуються для характеристики просторового розташування, стихійних явищ тощо. Говорячи про слов'янську географічну термінологію (назви рельєфу), С. М. Толстая відзначає системні зв'язки з назвами посуду, які слугують мотивуючою основою для географічних найменувань [153, с. 116-117].

В українській мові зазначена модель розвитку вторинної номінації актуалізується в ЛСВ *чаша* "діл з берегами якого-небудь водоймища; улоговина подібної форми; небозвід; земля навколо стовбуру дерева" [217]; *блюде* "полога западина округлої або овальної форми" [217]; *котел* "урочище або частина лісу" [217]; *макітра* "улоговина" [217]; *макітра*

"котловина" [220, т. 2, с. 399]; *кадовб* "невелике озеро на болоті чи яма на полі заповнена водою" [229, с. 88]; *корито* "русло ріки" [220, т. 2, с. 284]. Усі наведені найменування мотивовані асоціацією в людській свідомості одного вмістища (артефакту) з іншим (природним утворенням), які подібні одне до одного завдяки однакової формі (округле заглиблення) чи функції (вмістище, заповнене водою). Навіть кругла ямка у дитячій грі отримує назву *діжа* [220, т. 1, с. 390].

В українському прислів'ї *Земля – тарілка: що покладеш, те й візьмеш* уподібнення відбувається на основі асоціації "саджати в землю (і отримати врожай) – накладати на тарілку (і споживати)" [236, с. 38]. Із родючістю землі, врожаєм, календарним циклом пов'язане і прислів'я *Весною горшки порожніють, а восени повніють* [236, с. 35], у якому йдеться про сезонні коливання наповненості посуду, тобто кількості їжі. На образі сезонних робіт базується і загадка про озимину: *Чашечка медку закопана в льодку до нового годку* [232, с. 197].

Однаковий природній рельєф вочевидь спричиняє виникнення схожих асоціацій у сприйнятті світу різними народами і, відповідно, їх реалізацію засобами мови. Це підтверджується номінативними одиницями англійської мови, в яких актуалізуються схожі мотиваційні ознаки: *pot, pan, bowl, basin, dish* "заглиблення в землі, улоговина" [287, с. 114; 265, с. 107; 250]. В одній з британських легенд затоку називають *kettle* "чайник" велетня, який жив неподалік [281, с. 35]. Подібні природні утворення в англійській мові можуть позначатись також композитами з атрибутом-уточненням, який вказує на характер улоговини, ями чи западини: *thawpan, kettle hole* "яма, що утворюється підчас відлиги" [275, т. 6, с. 78; 250]; *slushpan* "яма з талим снігом" [268, с. 127]. У зазначених назвах природне утворення метафорично пов'язується з предметом посуду з додатковою метонімічною вказівкою "вміст – вмістище", що уточнює тип утворення. Найменування також може базуватись на загальній асоціації з чимось негативним, неприємним: *hell*

kettle "яма з водою" [275, т. 3, с. 136]. Лексема *bowl* в англійській мові може використовуватись не лише на позначення невеличкого природного об'єкта, але й для найменування цілих регіонів, зокрема *dust bowl* "зона посушливих районів та пилових бур" [250]; *basin* "басейн річки" [250]. Із українською семемою *чаша* "небозвід" корелює англійський ЛСВ *bowl* "небо", який наявний у повір'ї, що твердить: дійшовши до вершини гори, можна торкнутись неба [256, с. 146]. *Ківи* як образ для називання сузір'я Великої Ведмедиці є універсальним для багатьох народів, у тому числі англійців та українців [104, с. 97].

Кругла форма місяця приводить до того, що він також асоціюється із подібної форми предметами посуду, зокрема у загадці *Серед двора лежить червона сковорода* [232, с. 191]; про подібний метафоричний образ говорять і автори "100 найвідоміших образів української міфології" [278, с. 43]; наявний він і в англійському фольклорі, і у фольклорі інших народів: *hollow cup of the moon*; в індійських Ведах місяць називають *срібною чашею* [248, с. 40, с. 55-56]. Місяць уподібнюється до чаші і в літературних творах: *The moon's a steaming chalice* [272, с. 293]. Інша українська загадка називає *діжею* сонце: *За лісом-пролісом червона діжа сходить* [224, с. 189]. Той факт, що посуд, умістища взагалі, асоціюються зі світом, у якому живе людина, підтверджується даними етнографії, літературними творами. Так, для багатьох північноамериканських племен *кошик* репрезентує Всесвіт [280, с. 63-64]; у творі У. Стівенса Всесвіт-водойма позначається як *glass* [272, с. 328].

Із сприйняттям неба, небозводу як посуду ймовірно пов'язані і численні українські компаративні звороти на позначення опадів, зливи. Всі вони використовують образ того чи іншого вмістища, з якого виливається дощ: *як з відра ллє, ллє як з коновки, ллє як з діжки* [246, с. 23, с. 74, с. 18, с. 47]; *як з бочки* [243, с. 125]; *лити як з відра, дощ як з відра* [233, с. 81,

с. 256]; *сіяти як крізь густе сито* [243, с. 807]; *дощ відром (цебром, дійницею) лє, дощ як з-під ринви; ситом дощ* [218, с. 78, с. 272].

М. Номис наводить приклад українського замовляння, у якому горщик використовується як умістище для приношення силам природи, але й сам він має бути "новеньким" для того, щоб порадувати стихію. У відповідь на підношення, людина очікує, що з іншого, "небесного", вмістища проллється життєдайний дощ: *Дощику, дощику! зварю тобі борщику, в новенькому горщику, поставлю на дубочку: дубочок схитнувся, а дощик линувся — цебром, відром, дійничкою, над нашою пашичкою* [241, с. 27]. Ще в 19 столітті в колодязь кидали викрадені у сусіда горщики з борщем, *щоб сусід плакав, щоб був дощ*. Звинувачували у відсутності дощу і відьом: вони крали небесну вологу й ховали її у *гличках* у коморі, у *горщиках* же відьми тримали вкрадені місяць, зорі. Горщики, черепки крали і в гончарів, щоб протидіяти їх магії. За віруваннями, саме гончарі, які причетні до магії вогню, часто спричиняли посуху – щоб добре висушити свої вироби; ремесло гончара вважалось проклятим, оскільки він, творячи з глини, ніби змагається з Богом [278, с. 92-93, с. 150, с. 213]. *Сковорода*, завдяки своїй круглій формі, в народній уяві отримує охоронні властивості, захищає від стихії вогню [224, с. 547].

Номінативні одиниці з компонентом посуду вербалізують і розташування людини та інших об'єктів у просторі. Назви посуду в цьому випадку використовуються як умістище, в якому щось знаходиться. У зв'язку з тим, що однією з характеристик умістища є обмежені кордони, а також через постійне прагнення людини заповнити посуд, позначають такі мовні одиниці тісноту, наповненість, велику кількість на невеликому просторі. Подібні звороти, як правило порівняльні, зафіксовані в обох зіставляваних мовах: *як оселедців в бочці, набив як у бочку, як тюльки в бочці* [246, с. 149, с. 18, с. 153]; *like herrings in a barrel* [213, с. 612]; *to lie pancheon-wise* "лежати один до одного" [274, с. 332]. Англійський вираз *for the pot* позначає вміст,

подрібнений на маленькі шматочки, мотиваційною основою наведеної ідіоми є "як зелень (овочі) для приготування" [275, т. 3, с. 144].

Номінації посуду виступають складовими частинами мовних одиниць на позначення поля зору як частини сприйняття простору. Залежно від виду вмістища та місця розташування такі звороти можуть позначати протилежні ідеї: *ясно як у льоху (погребі) під діжкою* – *видно як на тарелі* [246, с. 86, с. 118]; *як на тарілочки* [242]; *як на блюдечку* [243, с. 36]. Зрозуміло, що льох сам по собі є темним місцем, але додаткове *під діжкою* додає виразу значення "дуже", у той же час пласка форма тарілки викликає асоціацію з цілковитою відкритістю. Значення "нечітко, неокреслено" передається порівнянням *мов крізь сито* [243, с. 807].

3.6. Номінації посуду на позначення тварин та рослин

ЛСГ "посуд" демонструє широкі зв'язки з фітономінаціями, назви посуду стають вихідним джерелом для називання в обох мовах як цілих рослин, так і їх окремих частин. У літературній українській мові та діалектах зафіксовані назви *гличики* "рід рослин родини лататтєвих" [217]; *збаночке* "водяна лілія" [227, с. 125]; *тарелки* "айстри" [229, с. 211]; *барильця*; *гличики жовті* "вид рослин" [220, т. 1, с. 30, с. 288]. Зазначені назви є результатом уподібнення в людській свідомості квітки рослини до предмета посуду. Такий тип метафори породжує значення, яке прийнято називати дескриптивним, конкретним, портретуючим [147, с. 190]. Ознака подібності за формою реалізується і в найменуваннях *глек* "сорт груш народної селекції" [217]; *збаночки* "сорт літніх груш; сорт яблук" [230, в. 3, с. 49]. У даному випадку плід рослини асоціюється зі схожим за формою посудом: *називаються збаночки, бо такі грушки, як збаночки* [230, в. 3, с. 49]. Наявність такого уподібнення підтверджується і афіксальним дериватом *збанковатий* "такий, що формою нагадує збанок" – *збанковаті яблука досягають по*

жнивях [230, в. 3, с. 49]. Б. Д. Грінченко зафіксував ще одну назву сорту яблук, що пов'язана з найменуваннями посуду – *боклажок* [220, т. 1, с. 83]. Сорт слив також за подібністю може отримати найменування *банька* [230, в. 1, с. 17]. Мотиваційною ознакою назви *кабак-сулійник* (пор. рос. *бутылочная тыква*) [218, с. 69] стало те, що з цього овочу роблять посуд. Народна загадка *діжечка на діжечці, діжечка на діжечці, а зверху китичка* порівнює з умістищем очерет [232, с. 201]. Подібність рослин до предметів побуту (посуду) реалізується як мотив номінації і в інших мовах [31, с. 41]. *Чашею, чашкою, чашечкою* в українській мові може бути названим і віночок будь-якої квітки подібної форми [217].

З назвами посуду пов'язані фітономінації і в англійській мові. З українськими *чаша, чашка* корелює англ. НП *cup* у похідному значенні "квітка, основа для квітки деяких рослин" [250]. Зазначене найменування функціонує в численних англійських діалектних складених номінаціях, у яких реалізується власне подібність квітки до чашки з додаванням атрибута: *buttercup, blister cup, corn buttercup, yellow cup, gold cup, hillcup* "жовтець" [250; 275, т. 1, с. 302, с. 733; т. 6, с. 576; т. 3, с. 162; 253, с. 67]; *big buttercup, bull buttercup* "калюжниця болотяна" [275, т. 1, с. 262, с. 435]; *kingcup* "жовтець бульбовий" [250]; *cuprose* "польовий мак" [275, т. 1, с. 735]; *thundercup* "маргаритки" [275, т. 6, с. 129]. Квітка в англійській мовній свідомості може бути схожою не тільки на чашку, але і на інші вмістища. Подібність до пляшки вербалізується в номінаціях *brandy-bottles* "водяна лілія" [253, с. 17]; *blue bottle* "дикий гіацинт" [262, с. 14]; *white bottle* "смілька" [275, т. 6, с. 173]; *corn bottle, blue bottle* "волошка" [275, т. 1, с. 733; 250]; *bell bottle* "пролісок" [275, т. 1, с. 234]; *yellow bottle* "хризантема" [262, с. 193]. Головною мотиваційною ознакою в зазначених номінаціях є подібність квітки до посуду, яка уточнюється за допомогою колоративу *yellow, blue, white, blister, thunder* (за ступенем яскравості); вказівки на розмір – *big, king, gold* (пор. *king*

size "королівський розмір"); локатива – *hill, corn*; подібності до іншого об'єкта – *bell*.

Асоціацію з предметом посуду може викликати не тільки квітка, але й подібної форми плід чи інша частина рослини: *cup, frying-pan* "кришечка жолудя" [275, т. 1, с. 840; 251, с. 34]; *cup* "сорт картоплі" [275, т. 1, с. 840]; *horse-jug* "сорт сливи" [275, т. 3, с. 239]; *pots and kettles* "плоди самшиту вічнозеленого" [253, с. 122]; *tankard* "ріпа" [275, т. 6, с. 28]; *kettle-case* "зозулинець" [275, т. 3, с. 427]; *blood cup, elf-cup* "вид грибів" (актуалізується подібність до посуду грибного капелюшка) [275, т. 1, с. 305; 250]; *prickly cup* "опеньок" [244]; *lurkey-dish* "м'ята болотна" (номінація мотивована схожістю листя з предметом посуду та уточнюється атрибутом, який описує спосіб існування рослини) [275, т. 3, с. 695]. Частина рослини пов'язується з посудом і через набуття форми, напр., пляшки, що вербалізується в назві *to bottle: oats are said to bottle, when in cold weather the leaves do not expand, but cohere so as to give the top of the plant somewhat the appearance of a bottle* [257, с. 4].

Фітонім може бути мотивованим подібністю до посуду і цілої рослини: *cup* "вид моху" [275, т. 1, с. 840]. Рослина також може отримати назву завдяки загальній асоціації з відповідним предметом посуду: *honey-bottle* "верес" (мотивується медоносністю рослини, яка сприймається ніби пляшка з медом) [253, с. 80]. Зв'язок між фітономінаціями та лексико-семантичною групою "посуд" реалізується також у назвах *pot-fruit, pot-herbs* "їстівні сорти фруктів, овочів" [261, с. 5; 275, т. 3, с. 144], у яких вербалізується придатність рослини до приготування, наприклад, у горщику.

ЛСГ "посуд" в англійській мові виявляє активність і у зв'язках із зоонімною лексикою. Найменування предметів посуду стають джерелом номінації як тварин у цілому, так і частин тіла тварин. Метафоризація шляхом уподібнення за функцією (вмістище – вмістище) спостерігається в похідних семемах *vessel, ewer* "вим'я" [275, т. 6, с. 344; 271, с. 186]. Діалектні

словники фіксують ЛСВ *bottle* "горло вівці" [275, т. 1, с. 352], у назві *bottle nose* "вид дельфіна" [275, т. 1, с. 353] реалізується асоціація подібності носа тварини до пляшки, що стає мотиваційною основою найменування. Асоціативно пов'язана з посудом і назва хвороби у кроликів, при якій роздувається живіт – *gotch* (діал. *gotch* "глечик") [257, с. 74]. Це найменування вочевидь актуалізує подібність роздутого живота до предмета посуду.

Назви посуду як вихідна модель номінації реалізуються і в найменуваннях на позначення цілої тварини. Мотиваційною ознакою таких ЛСВ є подібність тіла тварини до відповідного предмета посуду: *buttal* (від діал. "пляшка") "бугай (вид птаха)" [275, т. 1, с. 465], *jug-pot*, *bottle-tit*, *canbottle* "синиця" [275, т. 1, с. 440, с. 353, с. 502]; *juggy* "горобець" (афіксальний дериват із суфіксом-димінутивом -у, що базується на порівнянні птаха з невеличким глечиком) [275, т. 3, с. 388]. До назви посуду може додаватись певна атрибутивна характеристика, що стосується кольору – *bluebottle* "м'ясна муха" [250]; середовища проживання – *bank-jug* "вівчарик" [275, т. 1, с. 156]; *hedge-jug* "синиця" [275, т. 3, с. 127]; *Neptune's goblet* "вид губки" (асоціація з морем як з царством Нептуна) [244]. Компонент посуду наявний і в ЛСВ *dish washer* "трясогузка" [251, с. 42], що мотивується асоціацією хвоста птаха з віничком для миття посуду. Зазначимо, що той самий референт стає і джерелом для називання рослини: *bottle brush* "ториця" [256, с. 15] – у даному випадку вербалізується подібність віничка до рослини.

В українській мові виявлені лише поодинокі використання назв посуду на позначення тварини чи її частини: *боклажок* "пуголовок"; *корито* "панцир черепахи" [220, т. 1, с. 83, т. 2, с. 284]. Зазначимо також українські загадки, які за подібністю метафорично пов'язують продукти життєдіяльності тварин із назвами посуду: *Висить сито руками не вито* (павутиння); *Барилко без обручів, без дна, а в нім два сорти вина*; *Котилася бочка з горбочка,*

покотилася та й розбилась, нема того бондарця, щоб поправив кадібця (яйце) [232, с. 206, с. 208].

Результати аналізу лінгвокультурологічних моделей посуду в англійській та українській мовах відображені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Моделі використання найменувань посуду для позначення об'єктів інших сфер

Модель	Субмодель	Англ. мова	Укр. мова
“посуд – людина”	“посуд – людина як фізичний феномен”	+	+
	“посуд – людина як психоментальний феномен”	+	+
	“посуд – емоційний стан людини”	+	+
	“посуд – риси характеру людини”	+	+
	“посуд – відносини між людьми”	+	+
	“сценарій споживання їжі та напоїв”	+	+
	“концепт “багатство”/матеріальний стан людини”	+	+
“посуд – артефакт”	“посуд – предмет побуту”	+	+
	“посуд – механізм”	+	+
	“посуд – споруда”	+	+
	“посуд – транспортний засіб”	+	+
“посуд – топографічний об'єкт”	“посуд – об'єкт рельєфу”	+	+
	“посуд – водойма”	+	+
“посуд – тваринний та рослинний світ”	“посуд – тварина”	+	+
	“посуд – рослина”	+	+

Висновки до розділу 3

Стрижневою ознакою класифікації є ментальні, соціальні, міжособистісні позначення, пов'язані з функціями посуду, які реалізуються через антропоморфні метафоричні моделі в англійській та українській мовах. Назви посуду як джерела номінації інших об'єктів матеріального та духовного світу в зіставлюваних мовах представлено такими лінгвокультурологічними моделями: 1) "людина", 2) "артефакти", 3) "топографічні об'єкти", 4) "тваринний та рослинний світ". Зазначені моделі реалізуються через образне значення фразеологізмів та паремій.

У центрі запропонованої класифікації зовнішньої мотивації НП перебуває власне людина, її фізичні, психорозумові, емоційні й інші якості, риси характеру, міжособистісні стосунки тощо. Ближню периферію становлять номінації побутових предметів, споруд та механізмів, які оточують людину в повсякденному житті; дальню периферію – найменування топографічних об'єктів навколишнього світу (об'єкти рельєфу, водойм тощо) і номінації представників фауни та флори.

Призначення посуду як предметів для приготування, вживання та зберігання їжі, продуктів імплікує тісний зв'язок номінацій посуду із сценарієм вживання алкогольних напоїв та споживання їжі. Більшість найменувань посуду в таких виразах через метонімічну модель "вміст – умістище" набувають значення "продукт, напій, який знаходиться в посуді".

Номінації посуду в обох зіставлюваних мовах можуть виступати вербалізаторами концепту "багатство". Пов'язано це з самою сутністю посуду як умістища, яке призначено для зберігання певного вмісту; опозицією "порожній – повний", що викликає асоціації "багатий – бідний", "погано – добре"; використанням дорогоцінного посуду як символу багатства, талісмана, що приносить статок, вдачу тощо.

Лексеми групи "посуд" стають джерелом для найменування інших об'єктів у межах семантичного поля "артефакти", тобто побутових речей,

механізмів, споруд тощо. Універсальність форми посуду і консервативність його основних типів є причиною певної еталонізації предметів посуду.

Номінативні одиниці лексико-семантичної групи "посуд" стають джерелом для найменування реалій зовнішнього світу, який оточує людину: об'єктів неживої природи, зокрема природних утворень, водойм, тварин, рослин; використовуються для характеристики просторового розташування, стихійних явищ тощо.

Найменування посуду демонструють зв'язки з фітонімами та зоонімами, назви посуду стають вихідним джерелом для називання в обох мовах як цілих рослин та тварин, так і їх окремих частин.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) артефакт є результатом цілеспрямованої розумової діяльності людини, способом надання поняттю предметної форми та шляхом формування світу смислів, що вкладені у предмет; номінації посуду утворюють групу артефактної лексики з просторово-локативним значенням, що складається з трьох підгруп: а) номінації, що позначають посуд для пиття, б) номінації, що позначають посуд для приготування, в) номінації, що позначають посуд для зберігання; семантична категоризація назв посуду тісно корелює з метафоричними образ-схемами просторового об'єкта-контейнера, демонструючи зв'язок сфери референції НП з категорією вмістищ; 2) семантична модель посуду становить складне таксономічне утворення, у якому виокремлюються семантико-мотиваційний, лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний виміри номінацій посуду, мотиваційний рівень розглядається у двох аспектах: внутрішньому – лінгвокогнітивному та зовнішньому – лінгвокультурологічному; 3) семантико-мотиваційний аспект номінацій посуду пов'язаний із визначенням механізмів їхньої словотвірної і семантичної деривації з огляду на способи словотвірної номінації, продуктивність засобів словотворення, у когнітивному ракурсі метонімічні й метафоричні механізми є основою не тільки семантичної, а й словотвірної деривації; 4) на рівні культурної символіки функції назв посуду актуалізуються у складі фразеологічних одиниць та паремій, лінгвокультурологічний аспект аналізу номінацій посуду передбачає глибинну етимологічну, соціокультурну й семіотичну їх реконструкцію.

Зіставлення НП в англійській та українській мовах здійснювалося в три етапи: 1) за допомогою методики семантичного поля та компонентного аналізу здійснено ядро-периферійну організацію моделей назв посуду,

дистрибутивний аналіз використаний для визначення особливостей їхньої сполучуваності; 2) із застосуванням методики фреймового моделювання виявлені мотиваційні моделі в межах слотів, порівняльно-історичний метод дозволив з'ясувати первісне значення НП із непрозорою внутрішньою формою та реконструювати культурні етимони; 3) шляхом лінгвокультурологічного аналізу описано символіку й встановлено зв'язки назв посуду з іншими групами лексики.

Мотиваційні моделі концептуальної сфери “посуд” проаналізовано з позицій фреймового моделювання, оскільки фрейм є найбільш адекватною структурою репрезентації знань, який дозволяє на якісно новому рівні висвітлити проблему мотивації. Запропоновані фреймові структури виявилися ефективними у визначенні закономірностей і відмінностей у мотиваційних моделях найменувань посуду в англійській та українській мовах. Мотиваційні моделі назв посуду в обох мовах структуруються в п'ять фреймів: предметноцентричний (слоти “посуд є такий”, “посуд існує там і тоді”, “посуд є стільки”, “посуд існує так”); партонімічний; акціональний (слоти “посуд вміщує це”, “посуд належить комусь”, “посуд діє так”); гіпонімічний; асоціативний (слоти “посуд є людина”, “посуд є артефакт”, “посуд є природний об'єкт”, “посуд є такою функцією”).

У результаті аналізу семантико-мотиваційної основи фреймів та слотів визначено, що їм відповідають метонімічні й метафоричні моделі. Встановлено двадцять мотиваційних моделей номінації посуду (чотирнадцять метонімічних та шість метафоричних) в англійській та українській мовах.

Зіставлення мотиваційних моделей в англійській та українській мовах дало можливість виявити вісім спільних метонімічних моделей (“матеріал – посуд з такого матеріалу”, “розмір – посуд такого розміру”, “колір – посуд такого кольору”, “кількість – посуд, що вміщує таку кількість”, “частина – ціле”, “вміст – посуд, що вміщує”, “дія – посуд, що використовується для

такої дії”, гіпонімічна модель) та шість спільних метафоричних (“людина – посуд”, “частина тіла – частина посуду”, “артефакт – посуд”, “тварина – посуд”, “рослина – посуд”, “функція об’єкта – посуд”).

Відмінними в англійській мові є чотири метонімічні моделі: “вартість – посуд такої вартості”, “час – посуд, що використовується в цей час”, “місце – посуд, що використовується (зроблений) в цьому місці”, “власник – посуд, що йому належить”; в українській мові – дві метонімічні моделі: “форма – посуд такої форми”, “оцінка – посуд, що оцінюється таким чином”. Відмінних метафоричних моделей не зафіксовано.

Опис значення слова неможливий без урахування його синтагматичних властивостей. Парадигматичний та синтагматичний виміри мовних одиниць різних рівнів є взаємозалежними, мовні елементи визначаються лише шляхом одночасного розгляду їх парадигматичних та синтагматичних зв’язків. Моделі сполучуваності назв посуду в зіставлюваних мовах збігаються. За класифікацією Л. Теньєра номінації посуду в обох мовах відіграють роль актантів та сирконстантів ситуації. Ролі аргументів ситуації за Ч. Філмором також збігаються. Найменування посуду в англійській та українській мовах сполучаються із атрибутами, які можуть бути поділені на параметричні, цільові та оцінні.

Головною ознакою класифікації зовнішнього виміру мотивації назв посуду є ментальні, соціальні, міжособистісні позначення, пов’язані з функціями посуду, які реалізуються через антропоморфні метафоричні моделі в англійській та українській мовах. Назви посуду як джерела номінації інших об’єктів матеріального та духовного світу в зіставлюваних мовах представлено такими лінгвокультурними моделями: 1) “посуд – людина”, 2) “посуд – артефакти”, 3) “посуд – топографічні об’єкти”, 4) “посуд – тваринний та рослинний світ”. Зазначені моделі реалізуються через образне значення фразеологізмів та паремій.

У центрі запропонованої класифікації зовнішньої мотивації НП перебуває власне людина, її фізичні, психорозумові, емоційні й інші якості, риси характеру, міжособистісні стосунки тощо. Номінації посуду, що використовуються для позначення людини, мотивуються зовнішньою, фізичною подібністю частини тіла до предмета посуду, загальним сприйняттям людини як умістища. Наївній мовній свідомості притаманна асоціація людини з предметом посуду. Ближню периферію становлять номінації побутових предметів, споруд та механізмів, які оточують людину в повсякденному житті; дальню периферію – найменування топографічних об'єктів навколишнього світу (об'єкти рельєфу, водойм тощо) і номінації представників фауни та флори.

У результаті семантико-ідеографічного моделювання найменувань посуду в англійській та українській мовах встановлено спільні моделі: “посуд – людина” (із різновидами “посуд – людина як фізичний феномен”, “посуд – людина як психоментальний феномен”, “посуд – емоційний стан людини”, “посуд – риси характеру людини”, “посуд – стосунки між людьми”, “сценарій споживання їжі та напоїв”, “матеріальний стан людини/концепт “багатство”); “посуд – артефакт” (різновиди “посуд – предмет побуту”, “посуд – механізм”, “посуд – споруда”, “посуд – транспортний засіб”); “посуд – топографічний об'єкт” (різновиди “посуд – об'єкт рельєфу”, “посуд – водойма”); “посуд – тваринний і рослинний світ” (різновиди “посуд – тварина”, “посуд – рослина”).

Лінгвокультурологічний аналіз із залученням фразеологізмів та паремій, структурним компонентом яких є назви посуду, вірувань, прикмет, забобонів, елементів традиційної обрядовості та фольклору, засвідчив, що номінації посуду в англійській та українській мовах є культурно і символічно маркованими.

Результати культурно-семіотичної реконструкції підтверджують той факт, що найменування посуду в обох мовах формують концептосфери

“людина”, “багатство”, “доля”, стереотипи етикетної поведінки в сценаріях споживання їжі та напоїв, структуруються в межах семантичних опозицій “пустий/повний”, “битий/цілий”. Саме призначення посуду як предметів для приготування, вживання та зберігання їжі, продуктів імплікує тісний зв'язок номінацій посуду зі сценарієм вживання алкогольних напоїв та споживання їжі. Більшість найменувань посуду в таких виразах через метонімічну модель "вміст – умістище" набувають значення "продукт, напій, який знаходиться в посуді".

Перспективи подальших досліджень полягають у залученні до аналізу інших груп предметної лексики для систематизації мотиваційних моделей номінації та визначенні семантичної динаміки найменувань артефактів й інших об'єктів матеріальної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весеннее-летний цикл / Татьяна Алексеевна Агапкина. – М. : Индрик, 2002. – 816 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Проблема фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия) / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : Изд-во Астраханск. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
3. Апресян Ю. Д. Значение и оттенок значения / Ю. Д. Апресян // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – 1974. – Т. XXXII. Вып. 6. – С. 320-330.
4. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (Краткий очерк) / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – 305 с.
5. Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Школа "Языки русской культуры" : "Вост. лит." РАН, 1995. – Т.1: Лексическая семантика: Синонимические средства языка. – 472 с.
6. Апресян Ю. Д. О регулярной многозначности / Ю. Д. Апресян // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – 1971. – Т. XXX. Вып. 6. – С. 509-523.
7. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков : [Учеб. пособие] / Владимир Дмитриевич Аракин. – [3-е изд.] – М. : Физматлит, 2005. – 232 с.
8. Арнольд И. В. Лексикология английского языка : [Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Ирина Владимировна Арнольд. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
9. Арутюнова Н. Д. Метонимия / Н. Д. Арутюнова // Языкознание.

- Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Большая Российская энциклопедия, – 2-е изд., 1998. – С. 300-301.
10. Арутюнова Н. Д. Номинация, референция, значение / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 188-206.
 11. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 384 с.
 12. Арутюнова Н. Д. Синтаксис / Н. Д. Арутюнова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [Отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – С. 259-343.
 13. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. – (Язык).
 14. Архангельська А .М. "Чоловік" у словянських мовах : [монографія] / Алла Мстиславівна Архангельська. – Рівне : РІС КСУ, 2007. – 448 с.
 15. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли; [пер. с 3-го франц. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель / ред., вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова]. – М. : Изд. Иностранной литературы, 1955. – 416 с.
 16. Бацевич Ф. С. Функционально-ономасиологическое изучение лексики: теретические и практические аспекты (на материале русского глагола) : Тексты лекций. / Флорий Сергеевич Бацевич. – Львов : Ред. изд. отдел Львовского ун-та, 1993. – 136 с.
 17. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист; [ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова]. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
 18. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте / Елена Львовна Березович. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 532 с.
 19. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура :

- Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.
20. Бикертон Д. Введение в лингвистическую теорию метафоры / Д. Бикертон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 284-306.
 21. Бирдсли М. Метафорическое сплетение / М. Бирдсли // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 201-218.
 22. Блинова О. И. Явление мотивации слов / Ольга Иосифовна Блинова. – Томск : Изд-во Алтайского ун-та, 1984. – 191 с.
 23. Блумфильд Л. Язык / Леонард Блумфильд ; [пер. с англ. Е. С. Кубряковой и В. П. Мурат / под ред. и с предисл. М. М. Гухман]. – М. : Прогресс, 1968. – 608 с.
 24. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153-172.
 25. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.
 26. Бондарко А. В. Функционально-семантическое поле / А. В. Бондарко // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. Ярцева В.Н.]. – М.: Большая Российская энциклопедия, – 2-е изд., 1998. – С. 566-567.
 27. Валенцова М. М. Терминология хлебов в календарной обрядности чехов и словаков. Типы мотивации / М. М. Валенцова // Славянское и балканское языкознание : Проблемы лексикологии и семантики. Слово в контексте культуры. – М. : Индрик, 1999. – С. 99-122.
 28. Вежбицкая А. Прототипы и инварианты / А. Вежбицкая // Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – С. 201-231.
 29. Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора / А. Вежбицкая // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 133-152.

30. Вейнрайх У. Опыт семантической теории / У. Вейнрайх // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика. – М. : Прогресс, 1981. – С. 50-176.
31. Вендина Т. И. Южнославянская картина мира и словообразование / Т. И. Вендина // Славянское и балканское языкознание : Проблемы лексикологии и семантики. Слово в контексте культуры. – М. : Индрик, 1999. – С. 33-46.
32. Венкель Т. В. Синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні характеристики прикметників на позначення кольору в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. В. Венкель. – Львів, 2004. – 18 с.
33. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Лідія Георгіївна Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с.
34. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с.
35. Волошинова М. О. Репрезентація лексико-семантичної групи "назви глиняного посуду" в українських діалектних словниках / М. О. Волошинова // Лінгвістика. – 2010. - № 1. – С. 101-107.
36. Вольф Е. М. Метафора и оценка / Елена Михайловна Вольф // Метафора в языках и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 52-65.
37. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – [2-е изд., доп.] – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
38. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Мартін Гайдеггер; [пер. з нім. В. Кам'янця]. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
39. Гак В. Г. Л. Теньер и его структурный синтаксис / В. Г. Гак // Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М. : Прогресс, 1988. – С. 5-21.

40. Гак В. Г. Метафора : универсальное и специфическое / В. Г. Гак // Метафора в языках и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11-26.
41. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230-293.
42. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264с.
43. Герд А. С. Введение в этнолингвистику : Курс лекций и хрестоматия / Александр Сергеевич Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 488 с.
44. Гилярова К. А. Языковая концептуализация формы физических объектов : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / К. А. Гилярова. – Москва, 2002. – 26 с.
45. Гинзбург К. Мифы – эмблемы – приметы : Морфология и история / Карло Гинзбург; [пер. с итал. С. Козлов]. – М. : Новое издательство, 2004. – 348 с.
46. Голосовкер Я. Э. Логика мифа / Яков Эммануилович Голосовкер. – М. : Наука, 1987. – 188 с.
47. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 32 с.
48. Гончарова Т. В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом -er у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. В. Гончарова. – Донецьк, 2006. – 22 с.
49. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Е. Д. Гоца. – Ужгород, 2001. – 20 с.

50. Гудмен Н. Метафора – работа по совместительству / Н. Гудмен // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 194-200.
51. Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370-381.
52. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові : когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Деменчук. – К., 2003. – 19 с.
53. Денисова С. П. Лексична синтагматика : основні поняття та терміни / С. П. Денисова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя проф. М. П. Кочергана. Збірник наукових статей / [Відп. ред. Тараненко О. О.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 87-96.
54. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології / Йосип Олексійович Дзендзелівський. – Ужгород : УДІ, 1966. – 101 с.
55. Довбня Л. Е. Семантична трансформація спільнослов'янських слів у російській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Л. Е. Довбня. – К., 1993. – 23 с.
56. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія "Філологічні науки". – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
57. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
58. Журавлев А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / А. Ф. Журавлев // Способы номинации в современном русском языке / [под ред. Д.Н. Шмелева]. – М. : Наука,

1982. – С. 45-109.
59. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / О. В. Забуранна. – К., 2003. – 18 с.
 60. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика. / Владимир Андреевич Звегинцев. – М. : Просвещение, 1968. – 338 с.
 61. Игнатьев С. В. Бытие артефакта в онтологии и ментальности культуры / С. В. Игнатьев, И. Ф. Игнатьева // Ментальность этнических культур : материалы международной научной конференции, (Санкт-Петербург, 9 – 10 июня 2005 г.) / Балт. гос. тех. ун-т. – СПб. : Балт. гос. тех. ун-т., 2005. – С. 40-48.
 62. Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики / Вадим Борисович Касевич. – М.: Наука, 1977. – 177 с.
 63. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц : (количественные и качественные характеристики) / Тарас Романович Кияк. – Львов : Вища шк. Изд-во при Льв. ун-те, 1988. – 161 с.
 64. Клименко Н. Ф. Мотивація / Н. Ф. Клименко // Українська мова. Енциклопедія. – [2-е вид., виправ. і доп.] – К. : "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 382-383.
 65. Кобозева И. М. Лексическая семантика / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
 66. Коваленко І. Д. Індоевропейські корені на позначення непрямого руху з кореневим архетипом (s)ker(t)- та їх рефлексії : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Ірина Дмитрівна Коваленко. – К., 2001. – 237 с.
 67. Ковтун Л. С. Соотношение эстетического и логического компонентов

- в лексической номинации / Л. С. Ковтун // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 207-229.
68. Колшанский Г. В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. В. Колшанский // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 99-146.
69. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп] – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
70. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. [Навчальний посібник] / Ілько Вакулович Корунець. – [2-ге вид., доп. й перероб.] – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 464 с.
71. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.
72. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
73. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
74. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / Михайло Петрович Кочерган. – Львів : Вища школа. Вид-во при Львівськ. ун-ті, 1980. – 184 с.
75. Красных В. В. Этнопсихология и лингвокультурология: Курс лекций / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2002. – 284 с.
76. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
77. Кубрякова Е. С. Ономазиология / Е. С. Кубрякова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Большая Российская энциклопедия, – 2-е изд., 1998. – С. 345-346.
78. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой

- картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 141-172.
79. Кубрякова Е. С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [Отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – С. 344-393.
80. Культурология. XX век: Энциклопедия : в 2 т. / [гл. ред., сост. и авт. проекта С. Я. Левит]; – СПб. : Унив. кн., 1998. – Т. 1. – 1998. – 447 с.
81. Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику / Джон Лайонз; [пер. с англ. под. ред. и с предисловием В. А. Звегинцева]. – М. : Прогресс, 1978. – 544 с.
82. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование (Из книги "Женщины, огонь и опасные предметы") / Дж. Лакофф // Язык и интеллект. Сборник. [пер. с англ. и нем.]. – М. : Прогресс, 1996. – С. 143-184.
83. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387-415.
84. Левин С. Прагматическое отклонение высказывания / С. Левин // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 342-357.
85. Левицкий В. В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
86. Левкиевская Е. Е. Мифы русского народа / Елена Евгеньевна Левкиевская. – М. : ООО "Издательство Астрель"; ООО "Издательство АСТ", 2000. – 528 с.
87. Левченко О. П. Атрибут, прототип, стереотип у фразеологічній картині світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – Вип. 10. – С. 338-346.
88. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / Уфимцева А. А., Азнаурова Е. С., Кубрякова Е. С., Телия В. Н. // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 7-98.

89. Липс Ю. Происхождение вещей. Из истории культуры человечества / Юлиус Липс; [пер. с нем. В.М. Бахта]. – Смоленск : Русич, 2001. – 512 с.
90. Лурия А. Р. Язык и сознание / Александр Романович Лурия. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
91. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 358-386.
92. Малюк О. Ю. Систематологічний та культурологічний аспекти номінації посуду в сучасній українській мові (на матеріалі назв реалій побутово-виробничого призначення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. Ю. Малюк. – Донецьк, 2000. – 23 с.
93. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
94. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
95. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
96. Материнська О. В. Семантика найменувань частин тіла в англійській, німецькій, українській та російських мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / О. В. Материнська. – Донецьк, 2005. – 20 с.
97. Мединський А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / А. М. Мединський. – Київ, 2006. – 19 с.
98. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / Алла Александровна

- Мельникова. – СПб. : Речь, 2003. – 320 с.
99. Метка Л. О. Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.05 "Етнологія" / Л. О. Метка. – К., 2006. – 16 с.
100. Мигирин Н. И. Типы номинаций для обозначения статусов лица в современном русском языке / Нина Иосифовна Мигирин. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 92 с.
101. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры / Дж. Миллер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 236-283.
102. Мізін К. І. Компаративна фразеологія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.
103. Мойсієнко А. К. Динамічний аспект номінації : [монографія] / Анатолій Кирилович Мойсієнко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – 100 с.
104. Мокиєнко В. М. В глибок поговорок / Валерий Михайлович Мокиєнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 221 с.
105. Общая риторика / [пер. с фр. / Ж. Дюбуа, Ф. Пир, А. Тринон и др.; общ. ред. и вступ. ст. А. К. Авеличева]. – М. : Прогресс, 1986 – 392 с.
106. Ольшанский И. Г. Лексика, фразеология текст: лингвокультурологические компоненты / И. Г. Ольшанский // Язык и культура : Сб. обзоров / РАН. ИНИОН. / [отв. ред. Е. О. Опарина]. – М. : ИНИОН, 1999. – С. 10-26.
107. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Р. С. Омельковець. – К., 2004. – 23 с.
108. Опарина Е. О. Концептуальная метафора / Е. О. Опарина // Метафора в языках и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65-77.

109. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 68-81.
110. Ортони Э. Роль сходства в уподоблении и метафоре / Э. Ортони // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 219-235.
111. Павел В. К. Лексическая номинация : на материале молдавских народных говоров / Василий Константинович Павел. – Кишинев : Штиинца, 1983. – 231 с.
112. Пизани В. Этимология. История – проблемы – метод / В. Пизани; пер. с итал. Д.Э. Розенталя. – М. : Изд. Иностранной литературы, 1956. – 188 с.
113. Плотников Б. А. О форме и содержании в языке / Бронислав Александрович Плотников. – Минск : Высшая школа, 1989. – 254 с.
114. Погорелова С. Д. Сопоставительное исследование лексики утилитарной оценки в русском и английском языках : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / С. Д. Погорелова. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.
115. Погрібний І. І. Матеріально-речовинні іменники (Лексична семантика і словозміна) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / І. І. Погрібний. – К., 2000. – 22 с.
116. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, Й. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
117. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / [Отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 8-69.
118. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. –

- М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
119. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / А. А. Потебня // Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре. – М. : Лабиринт, 2007. С. 92-329.
120. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. А. Потебня // Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре. – М. : Лабиринт, 2007. С. 5-92.
121. Проспект. Русский идеографический словарь (Мир человека и человек в окружающем его мире) / [под ред. Н.Ю. Шведовой]. – М. : Ин-тут русск. языка им. В.В. Виноградова, 2004. – 136 с.
122. П'яст Н. Й. Формування тематичної групи "назви посуду" в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. Й. П'яст. – К., 2003. – 19 с.
123. Рикер П. Живая метафора / П. Рикер // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 435-455.
124. Ричардс А. Философия риторики / А. Ричардс // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 44-67.
125. Рунова Н. В. Когнитивные основы образования новых метонимических значений существительных : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец 10.02.04 "Германские языки" / Н. В. Рунова. – М., 2006. – 23 с.
126. Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике / Мария Эдуардовна Рут. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 192 с.
127. Свешникова Т. Н. К функциям посуды в восточнороманском фольклоре / Т. Н. Свешникова, Т. В. Цивьян // Из работ Московского семиотического круга. – М. : Языки русской культуры, 1997. – С. 345-375.
128. Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян / Валентин

- Васильевич Седов. – М. : Наука, 1979. – 158 с.
129. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : [монография] / Елена Александровна Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
130. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології / Олена Олександрівна Селіванова. – К., Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
131. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського університету. – 1999. – Серія "Філологічні науки". – В. 11. – С. 3-12.
132. Сердюк А. М. Мотиваційна основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / А. М. Сердюк. – К., 2002. – 20 с.
133. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 147-187.
134. Серебренников Б. А. Как происходит отражение картины мира в языке? / Б. А. Серебренников // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 87-107.
135. Серль Д. Метафора / Д. Серль // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307-341.
136. Скаличка В. Ассиметричный дуализм языковых единиц / В. Скаличка // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей / [сост., ред. и предисловие Н. А. Кондрашова]. – М. : Прогресс, 1967. – С. 119-127.
137. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М. : Фил. фак. МГУ, 1998. – 260 с.
138. Снитко Е. С. Внутренняя форма номинативных единиц / Елена

- Степановна Снитко. – Львів. : Світ, 1990. – 118 с.
139. Сова Л. З. Аналитическая лингвистика и типология / Л. З. Сова. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2007. – 378 с.
140. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 360 с.
141. Степанов Ю. С. Номинация, семантика, семиология / Ю. С. Степанов // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 294-357.
142. Тайлор Э. Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Эдуард Бернетт Тайлор; пер. с англ. Д. А. Коропчевского. – Смоленск : Русич, 2000. – 624 с.
143. Тараненко О. О. Внутрішня форма слова / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія. – [2-е вид., виправ. і доп.] – К. : "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 84.
144. Тараненко О. О. Номінація / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія. – [2-е вид., виправ. і доп.] – К. : "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 417-419.
145. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / Александр Анисимович Тараненко. – К. : Наукова думка, 1989. – 254 с.
146. Теля В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Теля // Метафора в языках и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26-52.
147. Теля В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Теля // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 173-190.
148. Теля В. Н. Номинация / В. Н. Теля // Языкознание. Большой

- энциклопедический словарь. – [Гл. ред. В.Н. Ярцева] – М. : Большая Российская энциклопедия, – 2-е изд., 1998. – С. 336-337.
149. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер; [пер. с франц. И. М. Богуславского и др. / вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
150. Тищенко Л. М. Структурна організація й динаміка побутової лексики Південнослов'янських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Л. М. Тищенко. – К., 2002. – 19 с.
151. Тищенко О. В. Специфіка обрядової та номінативної категоризації етноконцептів прямий/кривий, пустий/повний / О. В. Тищенко // Слов'янський вісник. – 2004. – № 5. – С. 244-259.
152. Толчеєва Т. С. Контенсивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Т. С. Толчеєва. – К., 2010. – 32 с.
153. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002, – № 1. – С. 112-128.
154. Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / Светлана Михайловна Толстая. – М. : Индрик, 2008. – 528 с.
155. Топоров В. Н. О некоторых теоретических аспектах этимологии / В. Н. Топоров // Этимология. – М.: Наука, 1986. – С. 205-211.
156. Трубачев О. Н. Приемы семантической реконструкции / О. Н. Трубачев // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. – М. : Наука, 1988. – С. 197-222.
157. Удинська А. Г. Метонімічні переноси на позначення людини в

- англійській і українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / А.Г. Удинська. – Донецьк, 2007. – 19 с.
158. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82-109.
159. Улуханов И. С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка / Игорь Степанович Улуханов. – М. : ООО “Издательский центр “Азбуковник”, 2005. – 312 с.
160. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. 5 : Языковые универсалии. – С. 250-299.
161. Уфимцева А. А. Лексика / А. А. Уфимцева // Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [Отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – С. 394-455.
162. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира / А. А. Уфимцева // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / [Отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 108-140.
163. Уфимцева А. А. Семиологический подход к изучению лексики / А. А. Уфимцева. – Серия литературы и языка. Том 43. – 1984. – № 5. – С. 428-442.
164. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 205 с.
165. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика. – М. : Прогресс, 1981. – С. 369-495.
166. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X. Лингвистическая семантика. – М. :

- Прогресс, 1981. – С. 496-530.
167. Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – М., 1977. – Вып. 8. – С. 181-209.
168. Фрумкина Р. М. Психоллингвистика / Ревекка Марковна Фрумкина. – М. : Академа, 2001. – 316 с.
169. Хенигсвальд Г. Существуют ли универсалии языковых изменений? / Г. Хенигсвальд // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – М. : Прогресс, 1970. – С. 77-104.
170. Чабаненко В. А. Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 2005. – №3-4. – С. 132-137.
171. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-тет, 2001. – 238 с.
172. Шанский Н. М. В мире слов / Николай Максимович Шанский. – М. : Просвещение, 1971. – 255 с.
173. Шелемех В. П. Лексико-семантична група назв посуду для приготування їжі в говірках Надсянсько-Наддністрянського суміжжя / В. П. Шелемех // Лінгвістика. – 2010. - № 1. – С. 120-127.
174. Шенделева Е. А. Полевая организация образной лексики и фразеологии / Е. А. Шенделева // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 74-79.
175. Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений / Р. Якобсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 110-132.
176. Aitchison J. Words in the mind. An introduction to the mental lexicon / Jean Aitchison. – Oxford : Basil Blackwell, 1987. – 229 p.
177. Andersen E. Cups and glasses : Learning that boundaries are vague / E. Anderson // Journal of Child Language. – Cambridge, 1974. – Vol. 2. – P. 79-103.

178. Barcelona A. Metaphor / A. Barcelona // Strazny Ph. Encyclopedia of Linguistics. – New York : Fitzroy Dearborn, 2005. – P. 677-678.
179. Barcelona A. Metonymy / A. Barcelona // Strazny Ph. Encyclopedia of Linguistics. – New York : Fitzroy Dearborn, 2005. – P. 680-682.
180. Barcelona A. Metonymy in cognitive linguistics : An analysis and a few modest proposals / A. Barcelona // Motivation in language : Studies in honor of Guenter Radden / Cuyckens H., Berg Th., Dirven R., Panther K. – Amsterdam : John Benjamins, 2003. – P. 223-255.
181. Borg E. Minimal semantics / Emma Borg. – Oxford : OUP, 2006. – 288 p.
182. Brown P. Cognitive anthropology / P. Brown // Language, culture, and society. Key topics in linguistic anthropology / [Ed. by Ch. Jourdan, K. Tuite]. – Cambridge : CUP, 2006. – P. 96-114.
183. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies / W. Croft // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraerts]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P.p. 269-302.
184. Dirven R. Cognitive Linguistics / R. Dirven // Malmkjar K. The Linguistics Encyclopedia. – London, New York : Routledge, 2002. – P. 76-82.
185. Evans V. Cognitive Linguistics. An introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
186. Fauconnier G. Conceptual integration networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraerts]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 303-372.
187. Fillmore Ch. Frame semantics / Ch. Fillmore // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraerts]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 373-400.
188. Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory / D. Geeraerts // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraerts]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 141-165.

189. Geeraets D. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions / D. Geeraets // Dirven R. Metaphor and metonymy in comparison and contrast. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 435-465.
190. Gibbs R. W. The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations / R. W. Gibbs, H. L. Colston // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraets]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 239-268.
191. Goossens L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic actions / L. Goossens // Cognitive Linguistics. – 1990. – Vol. 1. – P. 323-340.
192. Grady J. Metaphor / J. Grady // Geeraets D. The Oxford handbook of cognitive linguistics. – Oxford : OUP, 2007. – P. 188-213.
193. Hudson R. Word meaning / Richard Hudson. – London : Routledge, 1995. – 86 p.
194. Hurford J. R. Semantics. A coursebook / J. R. Hurford, B. Heasley, M. B. Smith. – Cambridge : CUP, 2007. – 350 p.
195. Hofmann Th. Realms of meaning / Thomas Hofmann. – London : Longman, 1993. – 339 p.
196. Kempton W. Category grading and taxonomic relations : A mug is a sort of cup / Willet Kempton // American Ethnologist. – 1978. – Vol. 5. – P. 44-65.
197. Labov W. The Boundaries of words and their meanings / W. Labov // New ways of analyzing variation in English. – Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1973. – P. 340-373.
198. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Cognitive linguistics : Basic readings / [Ed. by D. Geeraets]. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 185-238.
199. Lakoff G. The neural theory of metaphor / G. Lakoff // The Cambridge

- handbook of metaphor and thought / [Ed. by R.W. Gibbs]. – Cambridge : CUP, 2008. – P. 17-38.
200. Lipka L. An outline of English lexicology / Leonard Lipka. – Tubingen : Max Neemeyer, 1992. – 212 p.
201. McCarthy M. J. Lexis and lexicology / M. J. McCarthy // Malmkjar K. The Linguistics Encyclopedia. – London, New York : Routledge, 2002. – P. 339-346.
202. Norrick N. How Proverbs Mean. Semantic studies in English proverbs / Neal Norrick. – Berlin : Mouton Publishers, 1985. – 214 p.
203. Panther K.-U. Metonymy / K.-U. Panther, L. Thornburg // Geeraerts D. The Oxford handbook of cognitive linguistics. – Oxford : OUP, 2007. – P. 236-264.
204. Panther K.-U. The roles of metaphors and metonymy in English -er nominals / K.-U. Panther, L. Thornburg // Dirven R. Metaphor and metonymy in comparison and contrast. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 279-319.
205. Persson G. Meaning, models and metaphors / Gunnar Persson. – Stockholm : University of UMEA, 1990. – 205 p.
206. Radden G. Towards a theory of metonymy / G. Radden, Z. Kovecses // Metonymy in language and thought. – Amsterdam : John Benjamins, 1999. – P. 17-59.
207. Ruiz de Mendoza Ibanez F. The role of mappings and domains in understanding metonymy / F. Ruiz de Mendoza Ibanez // Barcelona A. Metaphor and metonymy at the crossroads : A cognitive perspective. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 109-132.
208. Ruiz de Mendoza Ibanez F. Patterns of Conceptual Interaction / F. Ruiz de Mendoza Ibanez, O. Dinez Velasco // Dirven R. Metaphor and Metonymy in comparison and contrast. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 489-532.

209. Trask R. L. Key concepts in language and linguistics / Robert Lawrence Trask. – London and New York : Routledge, 1999. – 256 p.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

210. Англо-русский лингвострановедческий словарь "Американа-II" / [под. ред. Г. В. Чернова]. – [Электронный ресурс] // АВВУУ Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АВВУУ Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
211. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Григорій Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 1. – 2000. – XXIV + 354 с. ; – Т. 2. – 2000. – 458 с.
212. Балла М. І. Новий англо-український словник / Балла М. І. – [Электронный ресурс] // АВВУУ Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АВВУУ Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
213. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
214. Бодрова Ю. В. Русские пословицы и поговорки и их английские аналоги / Ю. В. Бодрова. – М. : АСТ; СПб. : Сова, 2007. – 159 с.
215. Большой англо-русский политехнический словарь. – [Электронный ресурс] // АВВУУ Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АВВУУ Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.

216. Быков В. В. Англо-русский словарь по строительству и новым строительным технологиям / В. В. Быков, А. А. Поздняков. – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
217. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
218. Вирган І. О. Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. – Харків : Прапор, 2000. – 864 с.
219. Глазунов С. А. Новый англо-русский словарь современной разговорной лексики / С. А. Глазунов. – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo 12 [Электронный ресурс] : электронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
220. Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. / Борис Дмитрович Грінченко. – К. : Вид. АН УРСР, 1958-1959. – Т. 1 – 1958. – 495 с. ; – Т. 2 – 1958. – 574 с.
221. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я.Закревська]. – Львів : Обласна книжкова друкарня, 1997. – 232 с.
222. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К. : Наукова думка, 1982 – 2006. – Т.1. – 1982. – 634 с. ; – Т. 2. – 1985. – 573 с. ; – Т. 3. – 1989. – 552 с.
223. Ефремова Т. Ф. Большой современный толковый словарь русского языка / Т. Ф. Ефремова – [Электронный ресурс] // АBBYY Lingvo 12

- [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АБВУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
224. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с.
225. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – [2-е вид., перероб. і доп.] – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
226. Коваль А. П. Слово про слово / Алла Петрівна Коваль. – К. : Радянська школа, 1986. – 384 с.
227. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк. // Українська діалектна лексика. Збірник наукових праць / [ред. кол. І. Г. Матвіяс, П. Ю. Гриценко, Н. П. Прилипко]. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 62-267.
228. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [Електронний ресурс] // АБВУ Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АБВУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
229. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / Панас Силович Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
230. Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці : Чернівецький Держ. Ун-тет. – Вип. 1. – 1971. – 99 с. ; – Вип. 2. – 1971. – 60 с. ; – Вип. 3. – 1972. – 86 с. ; – Вип. 5. – 1978. – 100 с.
231. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса : ОДП, 1958. – 78 с.

232. Народ скаже – як зав’яже: українські народні прислів’я, приказки, загадки. – [упор. і передмова Н. С. Шумади] – К. : Веселка, 1973. – 230 с.
233. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська школа, 1991. – 400 с.
234. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / Михайло Йосипович Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1. – 1984. – 496 с. ; – Ч. 2. – 1984. – 516 с.
235. Піпаш Ю. О. Матеріали до словника гуцульських говірок / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас. – Ужгород : Ужгородський нац. ун-тет, 2005. – 266 с.
236. Прислів’я, прикмети та повір’я українського народу / [уклад. Н. Кусайкіна]. – Х. : ВД Школа, 2008. – 128 с.
237. Рум А. Великобритания. Лингвострановедческий словарь / А. Рум. – [Електронний ресурс] // АВВУУ Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АВВУУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
238. Славянские древности. Этнолингвистический словарь : в 4 т. / [под ред. Н.И. Толстого]. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1. – 579 с.
239. Словник сучасного українського сленгу / [уп. Т. М. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
240. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
241. Українські приказки, прислів’я і таке інше / [укл. М. Номис/упоряд., прим. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 2004. – 350 с.
242. Фразеологічний словник. – [Електронний ресурс] // Словники

- України [Електронний ресурс] : електронний словник. – 700 Mb. – AlexSoft, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.– Систем. вимоги : Pentium II/300 ; 64 Mb Ram ; CD-ROM Windows 2000/XP. – Назва з контейнера.
243. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с. ; – Кн. 2. – С. 529-980.
244. Чибисова О. И. Новый англо-русский биологический словарь / О. И. Чибисова, Н. Н. Смирнов. – [Електронний ресурс] // АБВУУ Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АБВУУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
245. Шитова Л. Ф. English Idioms and Phrasal Verbs. Англо-русский словарь идиом и фразовых глаголов / Л. Ф. Шитова, Т. Л. Брускина. – СПб. : Антология, 2005. – 256 с.
246. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків : Основа, 1993. – 176 с.
247. АБВУУ Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АБВУУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
248. Bible Folk-Lore. – London : Kegan Paul, 1884. – 355 p.
249. Brunvand J. H. American folklore. An encyclopedia / J. H. Brunvand. – New York & London : Garland Publishing, 1996. – 825 p.
250. Collins English Dictionary. – [Електронний ресурс] // АБВУУ Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АБВУУ Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з

контейнера.

251. Cope W. A glossary of Hampshire words and phrases / W. Cope. – London : Trubner, 1883. – 104 p.
252. Courtney M. A. Glossary of words in use in Cornwall / M. A. Courtney, T. Q. Couch. – London : Trubner, 1880. – 109 p.
253. Dartnell G. A glossary of words used in the county of Wiltshire / G. Dartnell, E. Goddard. – London : Published by Henry Frowde, 1893. – 235 p.
254. Dickinson W. A glossary of words and phrases pertaining to the dialect of Cumberland / W. Dickinson. – London : Trubner, 1878. – 135 p.
255. Drummond Robertson J. A glossary of dialect and archaic words in use in the county of Gloucester / J. Drummond Robertson. – London : Trubner, 1890. – 217 p.
256. Easter A. A glossary of the dialect of Almondbury and Huddersfield / A. Easter. – London : Trubner, 1883. – 152p.
257. Gepp E. A contribution to an Essex dialect dictionary / E. Gepp. – London : Routledge, 1891. – 80 p.
258. Green Th. Folklore. An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art / Th. Green. – Santa Barbara : ABC Clio, 1997. – 892 p.
259. Hargrave B. Origins and meanings of popular places and names / B. Hargrave. – London : Werner Laurie, 1884. – 350 p.
260. Kipfer B. A. Dictionary of artifacts / B. A. Kipfer. – Oxford : Blackwell Publishing, 2007. – 346 p.
261. Lowson R. Upton-On-Severn words and phrases / R. Lowson. – London : Trubner, 1884. – 35 p.
262. Parish W. D. A dictionary of the Kentish dialect / W. D. Parish. – Lewes : Farncombe, 1888. – 194 p.
263. Parish W. D. A dictionary of the Sussex dialect / W. D. Parish. – Lewes : Farncombe, 1875. – 148 p.

264. Patterson W. H. A glossary of words in use in the counties of Antrim and Down / W. H. Patterson. – London : Trubner, 1880. – 118 p.
265. Pearse Choep R. The dialect of Hartland / R. Pearse Choep. – London : Trubner, 1891. – 124 p.
266. Probert Encyclopaedia of slang. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : www.probertencyclopaedia.co.uk](http://www.probertencyclopaedia.co.uk)
267. Rawson H. Wicked words / H. Rawson. – New York : Crown Trade Paperbacks, 1989. – 435 p.
268. Robinson C. A glossary of words pertaining to the dialect of Mid-Yorkshire / C. Robinson. – London : Trubner, 1876. – 164 p.
269. Salamone F. Encyclopedia of religious rites, rituals, and festivals / F. Salamone. – New York : Routledge, 2004. – 487 p.
270. Skeat W. An etymological dictionary of the English language / W. Skeat. – Oxford : Clarendon Press, 1888. – 844 p.
271. Skeat W. Nine specimen of English dialects / W. Skeat. – London : Published by Henry Frowde, 1895. – 193p.
272. Sommer E. Metaphors dictionary / E. Sommer, D. Weiss. – Detroit : Visible Ink Press, 2001. – 612 p.
273. Spears R. Dictionary of American idioms and phrasal verbs / R. Spears. – NY : McGraw Hill, 2005. – 1080 p.
274. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – London ; New York : Routledge, 1993. – 490 p.
275. Wright J. The English Dialect Dictionary : 6 vol. / J. Wright. – London : Published by Henry Frowde, 1898 – 1905. – Vol. 1. – 1898. – 864 p. ; – Vol. 3. – 1902. – 698 p. ; – Vol. 6. – 596 p. + Supplement. – 179 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

276. Культура і побут населення України : Навчальний посібник /

- [В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – [2-е вид., доп та перероб.] – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
277. Сквозь волшебное кольцо. Британские легенды и сказки; [пер. с англ. Н. В. Шерешевской]. – М. : Правда, 1987. – 480 с.
278. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
279. Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник. – [2 вид. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін.]. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
280. Crawford S. American Indian religious traditions / S. Crawford, D. Kelley. – Santa Barbara : ABC Clio, 2005. – 1271 p.
281. Folklore, myths and legends of Britain. – London : The Reader's Digest Association Limited, 1973. – 552 p.
282. Gomme G. L. Folklore and relics of early village life / G. L. Gomme. – London : Elliot Stock, 1883. – 246 p.
283. Gregor W. The folklore of the north-east of Scotland / W. Gregor. – London : Elliot Stock, 1881. – 227 p.
284. Henderson H. Holidays, festivals and celebrations of the world. Dictionary / H. Henderson. – Detroit : Omnigraphics, 2005. – 906 p.
285. Roby J. Popular traditions of Lancashire : 3 vol. / J. Roby. – London : Henry Bohn, 1843. – Vol. 1 – 1843. – 318 p. ; – Vol. 2. – 1843. – 348 p.
286. Thiselton Dyer T. F. Church-lore gleanings / T. F. Thiselton Dyer. – London : Innes and Co, 1892. – 352 p.
287. Wright E. M. Rustic speech and folklore / E. M. Wright. – Oxford : Oxford University Press, 1913. – 342 p.